„ТАБОР"

ВОЄННО-ЛІТЕРАТУРНИЙ ЖУРНАЛ

9

Цим повстанням Український Нарід рішуче перекреслив ганебний акт Скоропадського, відновив свою Незалежність і тим самим остаточно ствердив свою незломну волю до Державної Незалежности.

В Сольський.

ЗМІСТ.

ТАБОР

ВОЄННО-ЛІТЕРАТУРНИЙ ЖУРНАЛ

Ч. 9

Листопад, 1928 року

Редагує колеґія.

Відповідальний Редактор В. Кущ,
Ґенер. Штабу Ґенер.-Хорунжий.

Друкарня Видавництва „Чорномор“, Каліш.

РОЗДІЛ І.

РЕДАКЦІЄЮ ОДЕРЖАНО З ФРАНЦІЇ КОПІЇ НАКАЗІВ ГОЛОВНОЇ КОМАНДИ ВІЙСЬКА І ФЛОТИ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНЬОЇ РЕСПУБЛІКИ:

а) від 21 листопаду 1928 р.

№ 3.

Вояки!

Сьогодня минає вісім років, як останнім до ворога пострілом ми попрощали Рідний Край, та, за прикладом прадідів наших славних—Запорожпів Задунайських та вірних Великому Мазепі козаків, пішли в світ, щоб при нагоді відновити збройну боротьбу за визволення народу нашого з під Москви.

Пішли, залишаючи Вітчину з глибокою вірою в чистоту і непереможність святої ідеї нашої, в переконанні в остаточній своїй над ворогом перемозі.

Минає довгих, невимовно тяжких вісім років.

Безоружною залишена на поталу ворогові Вітчина наша, не раз і не два піднімала голос протесту проти окуповавшого її ворога, але не раз і не два дорогою ціною — тисячами людського життя та румовищем сотень сіл — за це розплачувалася. Вогнем, кулями і надлюдськими знущаннями над населенням немилосердно тлумив ворог-окупант кожен прояв народу нашого до волі, кожен вияв протесту проти окупантської влади.

Тяжкі, жахливі вісім років.

З нечуваною досі в світі брутальністю знущався та знущається ворог над душею народу нашого, защеплюючи йому безвірря, зраду, запроданство, шпигунство; обертаючи церкви на комуністичні клюби і кінематоґрафи, розкладаючи родину та душу молоді нашої. Немилосердно нищаться окупантом і до решти висисаються народні українські скарби духові і економичні. Вісім років оку-

пантської господарки на багатій колись землі нашій допровадили до того, що на сьогодня — чого ворог вже не таїть—біля мілійона сільських господарств на Україні охоплено голодом.

На мілійони братів і сестер наших чигає голодна смерть.

Не барвінком, Вояки, устелено й Ваш восьмирічний шлях на чужині: тяжка свідомість поневолення Рідного Краю, туга за рідними й близькими людьми, в більшості тяжка чорна праця для шматка хліба, а часами голод і холод щоденне Ваше життя на чужині повивали.

Але, загартовані в боях, певні віри в справедливість нашої справи та неминучість остаточної перемоги над ворогом, Ви, перейшовши найтяжчий іспит на гідність кращих синів Українського Народу на рідних полях, в бою,— на чужині іспит цей, протягом восьмиріччя, довершали.

Як тяжким не було для Вас життя, зберігли Ви, однак, не тільки віру в ідею нашу та запал до боротьби, а й встелили Европу, та й не лише Европу,—густою сіткою своїх орґанізацій, на військовій традиції нашій опертих; набули знання та досвіду, щоби в слушній хвилі, вже певно недалекій, бути гідними оборонцями та будівничими визволеної Вітчини нашої, незалежної Української Народньої Республіки.

Слава Українській Народній Республіці! Слава Вам, її Лицарському Війську!

Подвоївши працю над самоудосконаленням, щільніш зімкнувши орґанізовані шереги, з вірою в недалеке світле майбутнє, бадьоро станьмо на зустріч новому, девятому рокові.

Перед памятю ж тих, кому доля не судила цієї хвилі дочекатись, хто голову свою склав на чужині, між ними перед св. памятю найпершого, найславнішого вояка Армії нашої, незабутнього її Вождя, Головного Отамана Симона Петлюри, — побожно схилимо свої голови.

Познайомлення з наказом цим уможливити кожному воякові.

б) від 16 грудня 1928 р.

№ 4.

Десять літ тому, 14 листопаду 1918 року, на проголошену, накиненим Українському Народові чужинцями Гетьманом Павлом Скоропадським, федерацію України з Московією, Народ однодушно одповів збройним проти Гетьмана повстанням.

Могутньою лавою повставших народніх мас, під проводом Директорії Української Народньої Республіки, оперту, без винятку майже, на навербованих московських царських посіпаках та німецьких багнетах владу Скоропадського на протязі місяця повалено, окупаційне військо розброєно і з нашої землі вивезено. Вже 16 грудня 1918 р. серце Землі Української—старий Київ урочисто, під дзвони Св. Софії, в своїх стінах вітав Директорію УНР, як найвищу свою народню владу.

Однодушним повстанням своїм Український Народ перед цілим світом заманіфестував, що він, і лише він, є єдиним повним господарем на своїй землі і чинно підтвердив, що виявленої 22 січня 1918 року, через 4-й Універсал свого парламенту, Центральної Ради, волі до самостійного, ні від кого незалежного державного життя він ніколи і нікому порушити не дозволить.

Сьогодні, в десяту річницю вступу Директорії УНР до Київа, відновлення влади УНР та повалення Народом нашим чужої йому національно, реакційної влади Павла Скоропадського, що до відновлення панування Москви над Україною зміряла, в річницю чинної перемоги державно-незалежницького духу Народу нашого над його ворогами, здоровлю Вас, Вояки, що до перемоги тієї чинами своїми спричинилися.

Слава Українській Народній Республіці!
Слава її Лицарському Війську!

в) від 1 січня 1929 р.

№ 1.

Розкиданими по цілому світі зустрічаємо й цей, девятий з черги еміґрації нашої, Новий 1929 рік.

Не на своїй землі, не серед століттями виплеканих народом нашим прекрасних традицій, не в оточенні рідних нам і близьких людей, а під гудки чужих шахт і фабрик та німий спокій диких пущ—судила нам історія переступати поріг 1929 року.

Землю нашу посів ворог. Вже девять літ справляє він свій червоний бенкет на спустошених її просторах, несучи народу нашому терор і руїну, смерть і голод.

Народ стогне і поки-що мовчить.

Але він промовить і — „попливе сторіками кров ворожа".

Будьмо-ж незломні в своїй волі стати в відповідній хвилі народові на поміч, — подолаймо всі труднощі еміґрантського шляху, всі його злидні, а хвилі цієї дочекаймо — вона недалека.

Щільніш зєднавшись, збільшимо працю над собою, щоб, як прийде час, стати рідному народові на поміч, не завести його надій, бути вірними його синами.

В цьому Вам, Вояки, з Новим Роком дай, Боже, сили та здоровля.

В. САЛЬСЬКИЙ,
Генер. Штабу Ґенерал-Хорунжий.

З приводу 10-х роковин Української національної революції.

(15.XI. 1918 р. — 15.XI. 1928 р.).

В подіях 1917 — 1918 р. р. на Україні яскраво виявився знаний в історії людства закон акції-реакції. Полягає він в тім, що в наслідок певних орґаничних причин в людстві або частині його повстає якийсь сильний рух; і в часі найбільшого його розвитку сили ворожі до цього руху остільки безпорадні перед ним, що мовчазно поки-що з ним годяться і чекають лише слушної хвилини та відповідних обставин, щоб відверто проти цього руху виступити і повернути його в бажаному для них напрямі. Це саме мало місце і в подіях 1917—1918 р. р.

В 1917 р. революція набрала на Україні цілком відмінного характеру в порівнанні з Московщиною; революція на Україні набрала яскравого національного офарблення. Сталося тоді чудо пробудження Української нації з летаргичного сну, в якому вона перебувала останнє сторіччя.

В сказаному нема жадного перебільшення, бо після збройних змагань України з Москвою за свою державність в 1709 р., з боку побідної Москви почалося повільне, але неухильне приборкання українського народу і нищення його політичної відрубности.

Процес цей, поки трівав, ще викликав де-які масові відрухи і нагадував українському народові про втрачену волю, але вже в кінці 18 сторіччя цей процес закінчився і на протязі 19 сторіччя ми вже не бачимо більших подій, що свідчили б про масові державницькі прагнення українського народу.

За цей час ми не бачимо таких подій, що мали місце, скажемо, в Польщі в 1831 і 1863 роках.

Страшно подумати: ціле сторіччя мовчазного підяремного існування нації, що так боляче відчував наш великий Тарас,

причому Москва все зробила за цей час, щоб найтісніше звязати з собою Україну і позбавити її не тільки всяких реальних можливостей, а навіть всяких державно-незалежницьких імпульсів.

В таких обставинах те, що сталося в 1917 р., було дійсно чудом відродження нації, віднайдення нею самої себе.

Це був вибух приспаної до того часу національної енерґії, як би вибух вже від віків загаслого вулкану; вибух нечуваної сили, яка й допровадила до 4-го Універсалу, не дивлячись навіть на певну поміркованість тодішніх провідників українського революційного руху. Ця поміркованість тодішніх провідників випливала з свідомости мінімальних реальних можливостей для творення власної держави.

Дійсно, чи посідала в той час українська нація елементи, так конечні для орґанізації вибухшої національної енерґії, впровадження цієї енерґії в ложе державного життя. На це може бути одна лише відповідь: ні.

Українська інтеліґенція і взагалі провідні верстви нації, що звичайно її орґанізують, були остільки зросійщені, що бракувало навіть кваліфікованих контингентів для орґанізації війська й адміністрації.

Правда, до тих справ стали люди доброї волі, великого патріотичного запалу, але мало компетентні в функціях, що на них події поклали.

Отож українська національна стихія, що піднеслася з такою силою з народніх низів, не знаходила вистачаючих даних нагорі для закріплення осягнутих ефектів.

В той же час на Україні, в наслідок 200 річного панування Москви, багато було російського або зросійщеного елементу, який з ненавистю та огидою ставився до факту повстання Української Незалежної Держави: але ці москалі, приголомшені подіями 1917 р., мовчазно цей факт визнали, чекаючи сприятливих обставин для своєї контракції.

Ці обставини створилися підчас німецької військової окупації. Німецькому командуванню не до смаку були тодішні керовники Української Держави з їх революційними гаслами. Ґенерали консервативно-монархистичної Німеччини шукали співзвучних собі елементів, щоб поставити їх на чолі Української Держави.

Такі елементи знайшлися, але все нещастя полягало в тому, що ці елементи в наслідок винародовлюючої московської політики були дуже нечисленні і кволі. Коли б вони були досить численні і сильні, то обняття ними влади означалоб лише соціяльну реакцію, але ані трохи не загрожувало б буттю Української Держави, як такої.

А все лихо було в .тому, що тих наших правих вистарчило лише на те, щоб за державним переворстом все ж таки заховати національний український характер, бо недавні революційні події ще занадто свіжі були в памяти і мимоволі змушували заховувати певну зовнішню декорацію.

Фактично ж під фірмою українських правих елементів прийшли до влади разом зі Скоропадським москалі, що, перебуваючи на Україні, були гостро ворожі до ідеї Української Державности. Сам Скоропадський уявляв з себе цілком зросійщеного великого українського землевласника.

Таким чином, фактично прийшла і стала до влади російська національна реакція, скерована проти українського національно-державного руху. В тому полягав весь траґизм ситуації, бо соціяльна реакція, але національно-українська, патріотична, була б не страшною: для неї дорогою була б ідея Української Державности і вона знайшла б компроміс для встановлення громадянського спокію в імя забезпечення Української Державности. Як раз тодішня влада не могла знайти спільної мови з національно-українськими, не тільки революційними, навіть помірковано-демократичними елементами, не дивлячись на всю добру волю і щире бажання останніх знайти ту спільну мову. В наслідок цього тодішня влада позоставала без жадного опертя в народі, і російський її характер, ворожий до державницьких стремлінь українського народу з бігом часу ставав все більш яскравим. То був час збіговиська зі всієї території б. Росії бюрократичних і заможніших елементів, що рятували своє життя од московської ЧК, і вони на Україні цілком опанували державним апаратом.

Все національно-українське поволі відсувалося від активної ролі. Свідомі національно синєжупанники і сірожупанники, властиво кажучи, наші леґіони, що могли б стати підставою творення української армії, не були як слід використані і перші були розформовані, а другі поставлені на фронт, як звичайні частини.

Загрожувало навіть розформування заснованій при Центральній Раді Інструкторській Школі Старшин. Невеликий відділ Січових Стрільців, що перебував у Білій Церкві, весь час був під загрозою розформування.

Тоді кожний український патріот відчував, що все йде до ліквідації Української Незалежности і що час цієї ліквідації залежить від того, коли на місце большевиків зявиться в Москві влада, з якою тодішні володарі України могли б зговоритись.

Ці панове в приватних розмовах навіть не ховали свого ворожого відношення до українського національного руху і своєї думки про тимчасовість Української Держави.

В їх мріях Україна мала б стати базою, звідкіля пішло б відновлення старого порядку на території б. Росії. Але поки що їх уява була під вражінням недавніх подій і назовні вони цього не виявляли, і тільки після оголошення Скоропадським федерації з Росією, вони показали, і то цінично показали, своє справжнє російське обличча і свої заміри.

Павставало болюче питання для кожного українського патріота: чи вже ж 1917 р. з 4-м Універсалом був тільки гарним сном? Чи вже ж і на цей раз змагання Українського Народу до власної держави скінчаться так само як двіста років тому назад?

Од позитивного чи негативного розвязання цього питання залежала дальша доля українського народу.

Коли б цей стан річей лишився незмінним, то це свідчило б про ослаблення державницьких прагнень Українського Народу, це означало б, що московський хробак вже так глибоко вівся в українське тіло, що рано чи пізно Український Нарід повинен зникнути, ставши гноєм для великодержавницьких стремлінь Москви.

І це питання Український Нарід розвязав у спосіб гідний його героїчного минулого, в спосіб, який єсть міцною запорукою його світлого майбутнього.

Характерною в тому єсть та обставина, що незадоволення проти тодішньої влади, ще задовго до повстання, охопило без винятку всі українські кола, навіть і ті, що ставили Скоропадського, охопило всю українську масу і в ріжних місцях України почалися збройні повстання, але всі вони мали епизодичний характер і тлумилися німецьким військом.

І справжнє всенароднє повстання запалало по цілій Україні тоді, коли Скоропадським було оголошено федерацію України з Москвою. До цього ганебного і божевільного акту прийшло значно раніш, ніш можна було сподіватись. Ганебність і божевілля цього акту Скоропадського полягає в тім, що сама Українська Верховна влада касувала українську незалежність і касувала її в імя чиєїсь ефемерної допомоги. Для цієї влади Українська Державна Незалежність була не більше як пітанням певної тактики; Українська Незалежна Держава не була в очах цієї влади найвищою формою національного життя, до якої неминуче стремить кожна нація в наслідок свого органичного розвитку, яку конче кожна нація мусить посідати, і яка вже через це саме стає самоціллю, вище якої ніщо для нації не може стати і якій все инше в життю нації мусить бути підпорядкованим. Нема в світі інтересів і вартостей, в імя яких нація могла б офірувати свою незалежність. Цей акт Скоропадського инакше як зрадою Української Нації на користь Москви кваліфікувати не можна.

Повторюю, що тільки цей зрадницький акт Скоропадського був останнім сигналом до оголошення Національним Союзом повстання. Не буду спинятись на тому з яким блискучим успіхом це повстання пройшло і нагадаю лише, що німецьке військо, яке уявляло поважну силу і навіть з перших днів робило спроби активної підтримки Скоропадського, мусило перед силою української революції спасувати і оголосити свій нейтралітет.

Ще до цього часу знаходяться люди, котрі сумніваються в тому, чи треба було оголошувати це повстання.

Вже цей самий сумнів свідчить про відсутність у цих людей справжнього національного почуття, що єсть наслідком 200-річного перебування України під Москвою. Для сина державної нації, або нації, що такою хоче бути, такого сумніву, такого питання бути не може.

Бо коли ставиться під загрозу найвище добро, що може посідати нація — її незалежне існування, то вся нація інстиктивно, як один, стає на оборону цієї найвищої вартости. І чи не через брак того справжнього національного почуття, при якому можливі такі сумніви, ми не втримали своєї Держави.

Мимоволі повстає думка, що ми, українці, далеко менш були українцями, ніж поляки—поляками, естонці—естонцями, латиші—

латишами, фини — финами, які всі вибороли собі незалежну державність. Всі ці народи мали не менш тяжкі і трагичні моменти в боротьбі з Москвою в той час і все ж таки оборонили свою Незалежність.

Гідність національна вимагала від нашого народу цієї крівавої жертви.

Цим повстанням Український Нарід рішуче перекреслив ганебний акт Скоропадського, відновив свою Незалежність і тим самим остаточно ствердив свою незломну волю до Державної Незалежности. Остаточно знищено спробу московської національної реакції повернути український національний рух в бік Москви. Це повстання єсть святом блескучої перемоги української національно-державної ідеї в середині, так би мовити, самого Українського Народу. В цьому всьому головний зміст і значіння подій, десяті роковини яких згадуємо.

А наслідком цього повстання було те, що ще два роки Уряд УНР провадив тяжку боротьбу з Москвою. На протязі тих двох років перед Українською Нацією стояло в цілком живій формі питання про її незалежне буття. Хоч ця боротьба скінчилася хвилевою поразкою, але сама по собі ця боротьба зконкретизувала і зміцнила державницькі прагнення української нації. Вона витворила в нації такі настрої й імпульси, завдяки яким побідна Москва мусіла піти на значні уступки, навіть правда фиктивно, визнала Українську Державу — все це для того, щоб затримати свою владу на Україні і відвернути увагу народу від Уряду УНР, що вийшовши за рідні межі, прапора Державної Незалежности не склав і не складе аж до повороту на Україну.

А там, на нашій рідній Україні, кров пролита в останній боротьбі не пішла намарне: там, на Україні, висока національно-державна свідомість мас єсть фактом незаперечним, який мусять визнавати й самі окупанти; там, на Україні, питання власної Державної Незалежности стало вже для селянина питанням його власного добробуту; там, на Україні, витворюються численні контингенти національні, патріотичні, що вже можуть стати до відповідальної праці по орґанізації власної держави, яких так бракувало нам в 1917—1920 р. р.; взагалі там, на Україні, відбуваються стихійні орґаничні процеси, в яких витворюється міцний грунт для реалізації української національно-державної ідеї.

В той же час фактом ствердженим і непідлягаючим жадному сумніву єсть невпинний процес все більшого і більшого занепаду совітсько-московської влади як з причин політичних внутрішних і зовнішніх, так і причин фінансово-економичних.

Наближаються події рішаючого значіння.

Отже, будучи вірними синами свого народу, що так яскраво десять років тому назад ствердив свої прагнення до Державної Незалежности, мусимо гартувати свою волю до перемоги над зненавидженою Москвою і бути всебічно готовими прислужитися свому народові в прийдешній боротьбі за його світле майбутнє.

11.XI. 1918 — 11.XI. 1928.

(З нагоди 10-ої річниці незалежности Річипосполитої Польської).

11 листопада цього року минуло десять літ, як Нарід Польський скинув кайдани тяжкої неволі.

Поділивши між собою територію Польщі, Австрія, Прусія і Росія прикладали великих зусиль, щоб засимілювати Нарід Польський, щоб з душі його витравити память про свою державність, про свої славетні чини, лицарські традиції.

Але мети тої вони не осягли. Словом і чином Нарід Польський боровся за свою державність, виявляючи підчас боротьби незломну волю, величезну енерґію, такі розмах і силу, що ними захитував цілий державний орґанізм ворога. Війни 1830 — 1831 і 1863 — 1864 рр., які Нарід Польський провадив проти Москви, виявили велику внутрішню його міць, показали всім його ворогам, що не заспокоїться він аж доки не осягне здійснення своїх національних прагнень.

Світова війна і російська революція висунули на порядок денний в цілій повні питання польської державности і нарешті прийшло здійснення вимріяних прагнень нації в кількох поколіннях, вже так рясно полите кровю кращих синів її.

Але боротьби ще не було закінчено, бо наступник московського царату, большевизм московський, не позбувся традиційних московських імперіялістичних тенденцій і кинув свої орди на молоду польську державу з метою знов обернути її в свою провінцію. Загрітий осягненням вимріяних прагнень, Нарід Польський одностайно став в обороні своєї землі і відпер ворожу навалу, здобувши блискучу над ворогом перемогу.

Історична битва під Варшавою в день 15 серпня 1920 року, як фінальний етап кампанії того року, що скінчилася повним розгромом большевицьких орд, може бути по своєму значінню і блискучій перемозі прирівняна хіба до Ґрюнвальду, або перемоги під Віднем.

Цією перемогою над переважаючим ворогом Нарід Польський не тільки оборонив власний край, свою суверенність, він оборонив цілу Західну Європу, оборонив перед модерним барбаризмом цілий світ культурний, оборонив саму культуру.

А сама кампанія року 1920, що її провадилося в умовинах політичної непевности, економичного виснаження, загального знесилення, виказала перед цілим світом надзвичайні духові вартости Польського Народу, його незрівняну потенцію.

Щасливий в своїй блискучій перемозі, повний охоти до праці, повний сил і енерґії, Нарід Польський з запалом віддається роботі над внутрішнім державним будівництвом, прямуючи одночасно на арені міжнародній до відповідного становиська в родині народів, йому по праву належного.

Ріжноманітна творча діяльність на широкім полі внутрішнього державного будівництва дає на протязі десяти років впрост подиву гідні наслідки — зокрема в справі виховання молодих поколінь та в справі військовій. Нарід Польський добре розуміє, що його сила, його могутність, його державна незалежність — це його військо, його молодь. В цій царині свого державного будівництва він осягнув таких наслідків, про які можна лишень мріяти.

Нарід Польський може з повним спокоєм і певністю дивитися у своє майбутнє, бо створена ним його молода, але міцна духом, історичними традиціями і сучасним бойовим досвідом, армія є його опорою, є запорукою його спокійного прямуючого до повного розквіту добробуту.

З надзвичайною гідністю, сполученою з лицарською свідомістю своєї могутности, Нарід Польський провадить політику зовнішню. Засади мирного співжиття народів

для спокійного розвитку духового і матеріяльного є для нього дороговказом.

Все це осягнув Нарід Польський на протязі лише одного десятиліття.

Він міг доконати так величної праці, міг виявити всю свою потенцію лише через те, що має Великого Народнього Вождя. Обєднати в так короткім часі всі верстви суспільства, орґанізувати нарід для праці державнотворчої, скерувати його сили у відповіднім напрямкові, порвати нарід до героїчних чинів, до офірноси міг тільки Народній Вождь такої великости, яким є Маршал Йосип Пілсудський.

Перед нашими очима перейшов цей десятирічний етап історії братнього Народу Польського, відігравши певну ролю і в нашій історії.

Найбільш свідомі елементи польського суспільства од самого початку відновлення своєї державности зрозуміли наші національні стремління з одного боку, з другого — вони усвідомлювали собі так дальшу небезпеку з боку Москви, як і всі політичні, економичні і воєнні вигоди від союзу з Українською Народньою Республікою.

Далекозорий в оцінці перспектив майбутнього, тогочасний Начальник Польської Держави, Маршал Йосип Пілсудський подав нам руку помочи в боротьбі з Москвою за визволення і пішло військо польське разом з армією нашою визволяти братній нарід український.

Нам на цей раз не судилося здійснити національні прагнення—ворог змусив нас залишити свою Вітчину і ми зновже знайшли допомогу від Народу Польського в недолі своїй, знайшли гостину на його землі.

Оскільки в році 1920, як ми вже зазначили, лише певна частина Польського Народу розуміла значіння союзу з нашим, розуміла ауспіції свого Вождя, остільки на день сьогодняшній, можемо з певністю сказати, вже весь Нарід розуміє важливість проблеми української державности, як проблеми цілого Сходу Європи, бо здає собі справу, що справедливе її розвязання є питанням даль-

шого розвою, добробуту, а навіть безпечности власної держави.

Ми хочемо сподіватися, що Нарід Польський, вогнем і мечем виборовший собі право незалежности, не пройде мимо наших визвольних змагань, не лишиться байдужим підчас майбутньої боротьби нашої за своє право незалежности.

Р. С.

Організація і праця штабу армії.

Штаб армії—це центр нервовий цього могутнього і складного орґанізму.

Général Mangin.

Війна є явищем, якого людство, не зважаючи на всі зусилля розуму й волі, уникнути не в стані. Від часів первісних, коли людина була на першім ступені інтелектуального розвитку, аж до наших днів, епохи високої цивілізації, йде шукання способів позбутися війни. Але війна, як свідчить нам історія, була й, очевидна річ, надалі буде єдиним рішаючим арґументом в стосунках поміж себе народів і держав — мусимо про це одверто сказати ми, завданням яких є вивчення військової справи, провадження війни, підготовка до неї.

Помимо того, що все на світі міняється—omnia mutantur—все духове й фізичне життя людини ґрунтується на певних засадничих тезах, що вже перейшли віки й, мабуть, ще довго будуть підставою для дальшого його розвитку. Через те звемо їх, ці засадничі тези, незмінними, хоч розуміємо, що всяка, а в тім і їхня, незмінність є відносною.

В справі військовій, яка так само є проявом духового й фізичного життя людини, рівнож існують — їх виявлено вивченням і дослідженням явищ війни, чинів великих мистців воєнної штуки - певні незмінні засади. Ці незмінні засади, науково обґрунтовані, прибрані у певні форми, дали підстави до створення воєнної науки.

Ціллю війни є перемога над ворогом. Воєнна наука не дає нам якихось випробуваних рецептів на перемогу, але вона вказує методи, способи і засоби, як її осягнути при певних обставинах можна. Вона дає нам необхідні знання, без яких не може обій-

тися ані звичайний вояк, ані старшина, ані полководець. Воєнна наука вчить володіти зброєю через запізнання з її властивостями, вона її удосконалює; через неї знаємо ріжні засоби так нищення, як і забезпечення перед ними. Вчить вона керувати військом, підготовити його, дає підстави до орґанізації його. Воєнна наука дала нам усе, чого в царині військовій ми тепер є свідками.

Справа орґанізації війська ґрунтується не тільки на вимогах характеру бойового, ширше кажучи воєнного, але тісно звязана й з вимогами керування військом в ріжних обставинах. Переходячи через свої етапи розвитку, вона вплинула рівнож і на розвиток системи керування.

Вже навіть в часі глибокої старовини, коли методи провадження бою та військова техніка були дуже примітивні і через те не вимагали особливих заходів до опанування ними, а тривалість бою облічувалася найбільше годинами, причім кожний бій остаточно рішав про перемогу, бачимо існування хоч і доривчої, але доцільної як на ті часи, орґанізації керовничих орґанів.

Бачимо далі, в державах старожитніх, у Ґреції, в Римі, як, в залежності від розвитку цілости орґанізації війська, еволюціонує орґанізація системи керування військом. Існування сталого війська, вже як інституту державного, вимагає заопікування його щоденними потребами так духовими, як матеріяльними, його здоровлям; повстає необхідність вишколити військо, тримати його в поготівлі. А позатим треба вести військо до бою, керувати ним в бою. Знаємо знов-же з історії, що в тогочасній Ґреції крім полководця існують напочатку окремі особи, що керують ріжними галузями життя війська, а далі для цієї мети створюються цілі апарати. Так само й у Римі. На початку, коли військом доводили царі, орґанізація тих помічничих орґанів є примітивною, бо й сама орґанізація війська була примітивною і доривчою. Коли життя висунуло потребу мати стале військо, відповідно орґанізовано й апарати керування ним. Доводять військом консули, трибуни, поза обовязками командирів леґіонів, по черзі несуть обовязки, так би мовити, начальників штабів, господарські і комендантські — в нашім розумінні цих обовязків. Цезар створює для цієї мети сталі орґани.

В середні віки, в звязку з загальним розвитком цивілізації, відповідно розвивається й орґанізація війська, а в тім і керовничих орґанів. Підчас Хрестових походів вожді, як король анґлійський, Ричард Левове Серце, Ґотфрид Бульонський, мають при собі помічничі орґани, які можна прирівняти до наших теперішніх штабів. На обовязкові цих орґанів, на чолі яких стояли відомі в той час знавці військової справи, лежало провадження таких чинностей, як розвідка, орґанізація й охорона похідного руху, забезпечення кіньми, забезпечення матеріяльне тощо.

В часи новітні справа орґанізації орґанів, що мали на меті звільнити командування від подробиць щоденного життя війська, допомогти командуванню в керуванні військом підчас бою, набрала характеру цілком сталого явища. У Франції, наприклад, вже в 17 століттї існують Aides de Camp, Maréchaux de Logis d'Armée, Maréchaux de bataille, що мають відповідно до свого назвиська обовязки. Одні провадять колони на поході, другі займаються розміщенням і забезпеченням війська, треті провадять частини в бій і керують ними в бою згідно вказівок полководця. Для обєднання всіх повищих чинностей в одній особі встановлюється посаду Major Général, а підчас революції створюється корпус Adjutants Généraux, який можна рахувати прообразом сучасного корпусу старшин ґенерального штабу.

Треба пригадати тут, що й наші гетьмани та кошові мали при собі військові канцелярії, а в полках були полкові канцелярії. Ці канцелярії до певної міри відповідали нашим сучасним штабам. Та взагалі орґанізація тогочасного війська українського взорувалася на зразках европейських.

Наполеон застав уже зорґанізовану службу ґенерального штабу, але, каже полковник Pellegrin, „він не використав належно її в тім розмірі, в якім міг вимагати від неї праці". Пояснити це треба, очевидно, індивідуальними властивостями цього ґенія, який звик все робити сам, і, таким чином, праця його штабу, а в тім і самого Бертьє, зводилася до праці секретарської, канцелярської.

До остаточного скристалізування думки про необхідність сталого штабу з певними точно окресленими функціями, про його ролю, про належну його орґанізацію спричинилися війни кінця XIX століття, війна Японо-Російська, а особливо Світова війна.

Досвід цих війн показав, що штаб є необхідним, як орґан керування навіть такими невеликими одиницями, як полк. Переказання ріжних бойових розпоряджень, вчасне їх доручення, слідкування в той чи инший спосіб за перебігом бою, справи орґанізаційні, господарчі, адміністративні тощо — все це в сучасних обставинах так ускладнилося, вимагає стільки уваги і праці, що командир полку, не говорячи вже про начальників більших єднань, обійтися без штабу не може.

Коли взяти під увагу, що тепер війну провадить цілий нарід, що маси війська, які входять до складу такого єднання, як армія, облічуються сотнями тисяч, що надзвичайний розвиток військової техніки, зокрема засобів нищення, вимагає розосередження частин на десятки, іноді сотні кілометрів, що і виживлення таких мас війська, навіть при сучаснім стані транспортних засобів, вимагає знову-ж таки розосередження, то в уяві мусять виразно повстати ті величезні завдання, що припадають на штаб армії, як орґан керовництва. Вони мають місце і в дійсності.

Розгляд завдань цих і впливу їхнього на орґанізацію штабу сучасної армії, сама орґанізація штабу такого в арміях чужоземних, певні в цьому відношенні внески, як наука для нас, є предметом цього короткого начерку.

РОЛЯ І ЗАВДАННЯ ШТАБУ АРМІЇ.

Французька „Інструкція про орґанізацію і працю штабів у полі" так окреслює поняття „штаб": „штаб є відповідно зорґанізоване зґруповання військових осіб, що мають завданням технічно допомагати командирові підчас керування бойовою діяльністю і життям військового єднання".

Таке окреслення показує, що французька воєнна доктрина розуміє ролю штабу, як технічного орґану керування військом.

Дійсно, військом керує лише одна воля — це є засадою, яка має за собою тисячелітній досвід. В чім-же полягати має фактична роля штабу? Застосування засади обовязкової військової служби для всього населення даної держави, перехід до системи „узброєного народу", бо обовязок захисту батьківщини не може бути привілеєм якоїсь ґрупи чи класи, розвиток військової техніки, далеко в наслідок цього розвитку посунута у війську ди-

ференціяція по спеціяльностях — все це надзвичайно ускладнило керування військом і допровадило до відповідної орґанізації оцього технічного орґану керування, себто штабу. В самім штабі спричинилося до належного розподілу праці, зокрема на щаблеві армії.

Сучасна армія складається з певної кількости:

а) великих військових єднань — ґруп (корпусів) чи дивізій,

б) одиниць, що до складу великих єднань не входять,

в) служб і

г) етапів.

Потреба впровадити до битви військо в добрім стані (моральнім, фізичнім, матеріяльнім), потреба битву розпочати в найдогідніших умовах, керувати нею, використати належно наслідки перемоги, то значить: орґанізувати розвідку, звязок, охорону руху, орґанізувати самий рух, забезпечити військо засобами бойовими, забезпечити постачання війська майном інтендантським, кіньми, допомогою санітарною, — одним словом зробити все, щоб військо було до бою готовим. А це вимагає відповідної, передовсім керовничої, праці.

Командуючий армією може, на підставі поданих йому даних, приймати засадничі рішення, видавати засадничі, по всіх перелічених галузях життя і діяльности війська, розпорядження. Він не може входити в подробиці, для цього він не має фізичної можливости — праця така є завданням штабу.

Штаб армії повинен завжди мати систематизовані дані, по можливості точні і вчасні, дотичні не тільки підлеглих військових єднань і окремих одиниць, але й підлеглих служб. Штаб армії лише тоді в стані буде виконати своє завдання — бути орґаном керування, бути технічним помічником командуючого армією, коли цілість, всі справи армії знайдуть своє відбиття в його праці. Оскільки є необхідним для командуючого армією в кожній даній хвилі мати від штабу відомості про моральний стан свого війська, про кількість бойців, мати відомості про ворога, остільки є рівнож необхідним так само в кожній даній хвилі знати про стан бойового припасу, стан живности, одягу, працю санітарних закладів, стан комунікації. Оскільки без відомостей від військових одиниць не може він прийняти певних оперативних рішень, остільки рішень цих прийняти не може й без відомостей

від керовничих орґанів служб. Не лише на прийняття рішень впливають так одні, як і другі — ті й другі впливають на переведення рішення в життя. Отже за допомогою штабу командуючий армією керує так військом, як і службами.

Для належного виконання свого завдання штаб армії в складі своєму повинен посідати комірки, які на підставі з одного боку відомостей від одиниць і служб, з другого — на підставі рішень і вказівок командуючого армією, виготовляють для них розпорядження оперативно-адміністративного характеру.

З дальшого розгляду праці штабу армії побачимо, що власне потребу існування в штабі орґану для оперативно-адміністративного керування службами викликало життя — у французькім війську на початку 1917 року повстав осібний відділ штабу армії для провадження цієї справи, а у війську російськім було застосовано паліятив — до штабів приділювано від де-яких служб (інтендантська) звязкових старшин, які ставали ніби референтами в штабі по даній службі. Отже, в першім випадку — система, пристосування до вимог життя, в другім — шукання часового заспокоєння потреби, хоч ця часовість мусила тягтися роками.

Сконкретизувати завдання штабу можна так:

а) збірка і систематизація всіх даних про стан духовий, фізичний і матеріяльний свого війська — ці дані є одною з підстав для рішень командуючого армією;

б) укладення планів операцій стосовно до замірів і вказівок командуючого армією;

в) переказання розпоряджень командуючого армією підлеглим одиницям і службам, та нагляд за вчасним виконанням цих розпоряджень;

г) орґанізація звязку, нагляд за належним його функціонуванням; нагляд за належним функціонуванням взагалі всіх засобів комунікаційних і транспортних;

д) систематизація відомостей про стан бойового і матеріяльного забезпечення армії та опрацювання планів функціонування цих родів забезпечення відповідно до плану операцій;

є) слідкування за розвитком воєнної техніки, опрацювання проєктів змін в орґанізації війська, наколи це вимагається здобутим досвідом;

е) слідкування за станом моральним, політичним і фізичним війська; слідкування за станом вишколення війська, впровадження нових метод вишколення, нових способів провадження бою на підставі набутого досвіду;

ж) виготовлення й переведення за допомогою певних орґанів в життя розпоряджень мобілізаційних і по комплектуванню;

з) провадження справ по адмініструванню персональним складом армії;

і) провадження всіх справ, випливаючих зі стосунків на терені воєнних ділань з цивільною адміністрацією і населенням;

ї) орґанізація в разі потреби (а вона завжди буде) експлоатації теренів, підпорядкованих командуючому армією і т. д.

Перелічені повищі завдання штабу армії не вичерпують всіх справ, що можуть в житті армії чи з її бойової діяльности виникнути. Штаб армії повинен бути готовий до ріжноманітної праці, яка може в обставинах воєнних повстати.

ПРО НАЧАЛЬНИКА ШТАБУ АРМІЇ.

Цілком зрозумілою є річчю, що начальник штабу армії повинен бути людиною до такої праці здатною, відповідно підготовленою, розуміючою своє становище, свою ролю, весь тягар своєї праці та свою велику моральну відповідальність.

Скілько-ж випадків з історії, особливо з історії останніх війн, знаємо про ріжні катастрофи, невдачі менші, причиною яких були непорозуміння між командуючим армією і начальником штабу. Знаємо рівнож багато випадків невідповідности начальника штабу армії. Відсутність відомостей про стан своїх частин, не цілком правдиві ці відомості, відсутність звязку між штабом і підлеглими одиницями та поміж самих одиниць в найбільш критичний момент, невчасне доручення розпоряджень командуючого армією, цілковита іноді відсутність відомостей про ворога — невідповідність начальника штабу, невміння орґанізувати працю в штабі, легковаження своїх обовязків, а в наслідок тисячі жертв.

Не завжди й начальник штабу винний. Знаємо й такі випадки, коли всі старання начальника штабу, його й усього штабу жертвенна праця нівечилися невдалими рішеннями командуючого армією.

Отже наведена вже французька Інструкція, яка широко трактує порушену справу, ставить в певне правне положення началь-

ника штабу. Вона каже, що начальник штабу має бути не тільки формально, але й духово найблищим поміжчником командуючого армією, повинен бути втаємничений у всі його плани й думки, повинен користати з його довірря. Від начальника штабу інструкція вимагає високої моральности, знання справи, почуття пошани до свого командуючого, офірного виконання своїх обовязків. Спеціяльний притиск кладе інструкція на так звану „хоробливу амбіцію". Вона каже, що обовязком начальника штабу є предкласти командуючому свою думку по всякій справі, але не може мати начальник штабу претензій, наколи рішення командуючого армією не відповідає його міркуванням, бо лише командуючий є відвічальним за все, в тім і за прийняте рішення.

Але одночасно з тим, скрізь закони всіх держав передбачають і великі права начальника штабу взагалі, начальника штабу армії особливо. Він має право в імені командуючого видавати ріжні розпорядження, він нарешті є його заступником.

Належне зрозуміння начальником штабу свого становища, своїх обовязків дасть завжди додатні наслідки.

Надзвичайно цікавий образ з життя штабу, одної з французьких армій в часі Світової війни, власне працю начальника штабу цієї армії, подає вже цитований полковник Pellegrin. „Коло години 8 черговий старшина, що мав службу вночі, приходить відчитати донесення, надіслані з корпусів. Ніч минула спокійно, хоч ворог пробував надаремно на правім крилі армії зробити випад на одну з варт та систематично обстрілював тили наших позицій. Злапано перекиньчика. Про все це він дає начальникові штабу звіт.

Після цього приходять начальники чотирох відділів штабу, комендант штаб-кватирі, начальники артилерії і саперів армії, командир військ літничих, начальник звязку, начальник відділу топоґрафічного, інтендант, начальник санітарної служби.

На цім зібранні щоденнім, на „тихій службі Божій", як влучно зібрання це назвала молодша старшина, начальник штабу зазнайомлює присутніх з обстановою на фронті армії й подає відомості, дотичні инших фронтів. Після де-яких пояснень своїх уділює голоса кожному з присутніх...

Начальник штабу розвиває погляди командуючого армією... про працю над урядженням таборів, виживленням частин, про

завдання розвідчі літництва, про зміни в становиськах артилерії, зарядження по обороні протиґазовій, по евакуації....

По скінченні зібрання начальник штабу переглядає кореспонденцію... важливіше листування, яке може цікавити командуючого, відкладає на бік, решту зі своїми відмітками передає до відділів...

Начальняк штабу удається зі справами до командуючого армією, дістає від нього на всі порушені справи рішення. По повороті передає все для виконання, уділяючи несбхідних вказівок начальникам відділів...

Короткий сніданок... начальник штабу зі своїм заступником вертають до бюра... приступає до перестудіювання ріжних завдань, опрацьовує зарядження, дотичні сподіваного великого наступу. В звязку з цим іноді відвідує де-які участки фронту армії...

Вступають ріжні донесення, запитання — на все треба дати відповідь... Година обіду швидко минає... Треба укласти звіт про ситуацію й надіслати до начальної команди ..“

А прийняття прибуваючих начальників частин, кореспондентів, союзних і нейтральних воєнних аґентів. Все забирає багато часу. Треба мати рівнож час на ріжні припадкові справи, що потрібують негайного розвязання. Мабуть не дуже вже рідко відбуваються доклади підлеглих начальників командуючому армією, на яких присутність начальника штабу є конечною. А спеціяльні наради, стосунки з цивільною адміністрацією?

Така праця потрібує великої енерґії, великої працездатности, вміння налагодити працю цілого штабу, а головне, така праця потрібує здоровля, витревалости, панування над собою.

(Докінчення буде).

М. ЯНЧЕВСЬКИЙ,
Підполковник кінноти.

Переклав з німецького.

Сучасна кінота.

(Стаття ґенерала фон-Зеекта, б. командуючого рейхсвером. Герман. воєн. журнал „Militär Wochenblatt" № 6—11.VIII—27 р.).

Ефектовність і крайність у військовому ділі завжди шкідливі. В цьому ділі кожний принцип мусить бути результатом спокійного і здорового обдумання, бо, пристосовуючи його, ми розвязуємо питання життя і смерти. Розуміння відповідальности мусить у військових питаннях утримувати від рішень, що ґрунтуються тільки на популярних, бючих на ефект, положеннях. Одним з таких положень зявляється те, яке говорить про зайвість кінноти. Коли-ж ми до цього додамо ще друге положення—що ми живемо в епоху механізації, то ми опинимося на шляху знищення тієї зброї, яка мусить ще пережити еволюцію в дусі сучасности. Звідки бере свій початок це негативне відношення де-яких кол до кінноти? З розвитком огнепальної зброї закінчилась епоха використовування великих зєднань кінноти в зімкнених ладах. Часи, коли атака розвязувала бій—минулись.

Які-ж має завдання кіннота, і на що потрібні кінні дивізії? Для того, щоб це довести, нам непотрібний був досвід Світової війни, і без нього це було ясно. Але не всюди (в ріжних державах) визнавали неможливість вживання в зімкнених ладах кінноти і, дякуючи цим обставинам, наша кіннота в час спокою отримувала частично однобічне підготовлення, але це не може говорити за зайвість кінноти. Також само проти неї не говорить і не відповідаюча сучасним вимогам орґанізація та озброєння кінних зєднань. Легко було вчитись на цих помилках, але ніхто не гадав, щоби знов зформовану нашу кінноту підготовляти до використовування у великих кінних боях зімкненими ладами. Орґанізаційна структура кінноти була одягнула на нас кайдани.

Більшу вагу і значіння мають докази з минулої війни. Правда, що в початку війни на Західному фронті, коли ще не розквіт період позиційної війни, наші кінні дивізії не виправдали покладених на них надій. Але можна було-б сподіватись цілком інших результатів тільки в тому випадкові, коли-б кінні дивізії не були безмістовно-рівномірно поділені по цілому фронті, що примусило їх витрачати свою енерґію в районі фортець та в гірних місцевостях, а були б зґруповані на правому крилі армії, де для них було широке поле дій. В зімкненій, позиційній війні для кінних дивізій не було жадного пристосування, не дивлючись на потребу в силах. Природнім наслідком такого становища була необхідність переформувати їх в стрілецькі дивізії та використовувати яко піхоту. На Східному-ж фронті, там, де неодноразово мались кращі умови боїв і місцевості, кіннота-б виконувала корисну роботу.

Є великою хибою робити висновки про непотрібність кінноти (кінних дивізій), базуючися на досвіді Світової війни. Такі висновки може робити тільки той, хто уявляє собі будучу війну повторенням минулої і вважає, що й на цей раз народи знов засядуть в окопи. Той же, хто вважає, що позиційна війна є протилежністю війни як такової, що коли вона й допроваджує поступово до знищення матеріяльно слабішого ворога, але ніколи не може привести до рішучої побіди, що являється головною метою воєнної думки; хто знищення ворога бачить у маневровій війні,— ніколи не відмовиться від зброї, в ґрунті якої лежить не машина, а рухомість.

Літак зайняв місце біля кінноти, але замінити її він не може. Повітряна розвідка має інші, нові завдання, які не могла виконати кіннота до кінця. Кіннота й авіація можуть тільки доповнити одна одну. Розвідка на близькі дистанції залишається й надалі роботою кінноти, для якої й покрите хмарами небо не є перешкодою. В спільці з повітряною флотою тільки кіннота підкреслить ясність розвідки.

Моторизація армій зявляється одним із найважніших питань еволюції військової штуки, але й вона захопила де-яких осіб ефектовністю становища, а не реальністю. Де-які із пророків вже бачать цілі армії в бронірованих машинах, а рештку кіннотчиків заступають манекени. Так далеко еволюція військової штуки не

зайшла, і ми добре зробимо, коли будемо лічитися з існуючими положеннями та умсвами сучасности для того, щоби відповідати вимогам своєї епохи. Ми не маємо права й не повинні закривати очей на розвинення сухоземного мотору, та використовування і пристосування його до військових потреб і обставин; але в той же час ми мусимо бути обережними від легковаження випробуваного, що може бути використано з відомими результатами для чогось будучого „можливого". Не розмінюючися на дрібниці, можна вказати тільки на те, що поки шляхи, мости і гори уявляють перешкоди для масового використання автомобілів, а також, поки матеріяльна частина їх вимагає від нас напружености виробу, абсолютний вжиток мотору не може не уявляти знаку запитання. Військовим поглядом на автомобіль покладено два головних завдання: перше—створення нового окремого роду військ і друге—перевозка людей, гармат, харчів і т. д. Бойові автомобілі, поруч з піхотою, кіннотою й артилєрією, перетворяться в спеціяльний рід зброї, що не заміняє ні одної з вищезазначених. Тягарові-ж автомобілі не тільки можуть слушно і допуття використовуватись, а мусять бути відповідним додатком до кінних дивізій.

Виходить, що розвязання загадки міститься в тому, щоби досягнення техніки використати для постачання та удосконалення вже існуючого, але не для заміни живого мертвим. Для живого, цеб-то нашої кінноти, мусять бути вжиті всі заходи, щоби піднести її до найвищої боєздатности при повному збереженні її особливости. На перше місце я ставлю те положення, яке я з самого початку висунув у відношенню до кінноти: з усіх катеґорій жовнірів—кіннотчик мусить знати і виконувати більше всіх; поруч вимог, що висуваються його власним родом війська, він мусить відповідати й вимогам других родів військ. Це висока мета, але досягнення відповідного духу у жовніра вимагає ідеалів. Щоби осягти хоч приблизних вимог цієї високої мети, потрібні відповідні — підготовка й виховання жовніра-кіннотчика. Кіннота мусить мати свій дух, свої традиції. Ніодин рід зброї не ставить таких великих вимог по вихованню жовніра в традиціях, як кіннота. Кіннота мусить розвиватись сама в собі, самостійно виливатись у ту чи іншу орґанізаційну форму і знаходити в своїх

власних шерегах весь потрібний командний склад. Тільки для командирів корпусів може бути зроблений виняток, і можна допустити призначення особо видатних ґенералів, що вийшли з іншого роду зброї, на посаду командира кінного корпусу, понеже талант полководця й широка освіта, в даннім випадку, відограє більшу ролю, ніж знання всіх деталів служби цього обособленого роду військ. Але вже командири дивізій, не кажучи вже про командирів полків, обовязково і виключно мусять призначатись із старшин, що пройшли весь стаж служби з молодих років в кінноті і вихованих в її спеціяльному дусі на твердих традиціях.

Коли тепер звернемося до питань, що звязані з підготовкою кінноти, то забачимо, що зі збільшенням обсягу завдань, збільшується і ступінь напруженоcти в підготовці. Це в першу чергу торкається до підготовки вищих начальників. Ще перед війною питання про практичну підготовку старших командирів зустрічало значні труднощі — практична підготовка вимагала частих зборів великих зєднань кінноти для маневрів, з досвіду яких можна було-б учитися. Тепер, дякуючи тому, що ми відмовилися від масових уґруповань кінноти для атак, положення ніби-то полекшало, але з другого боку відчувається ще більша необхідність частих зборів великих зєднань кінноти в звязку зі збільшенням радіуса її дій. Коли для бойової підготовки можна задовольнитися, при слушному користуванні, звичайними військовими плацами, то для оперативної підготовки кінноти необхідні сукупні навчання з сучасними засобами звязку, при участі моторизованих зєднань і авіації, а це вимагає значно ширшого терену. Навчання бою, безпосередньо звязаному з приміненням інших родів військ, досягається в загальних маневрах кінноти з піхотою. Прирядження старших командирів кінноти до таких маневрів навіть в тому випадку, коли їх частини не приймають безпосередньої участи, або до подібних вправ інших родів зброї, а в решті-решт проходження ними спеціяльних курсів, — дають їм змогу дальшої практичної підготовки.

Одноразово з теоретичною підготовкою підчас провадження у широкому масштабі польових поїздок і воєнних ігр, або підчас провадження в більш вузьких рамах спеціяльних учебних поїздок кінних командирів, залишається широке поле діяльности для самостійного студіювання історії війн. При цих студіюваннях тре-

ба звернути головну увагу на те, що історія війн містить у собі багато навчаючих прикладів вживання та використовування кінноти. Треба тільки зуміти відокремити зайве зовнішнє і тимчасове від постійного. Великі принципи вжитку кінноти залишаються незмінні, навіть коли вони пристосовуються до умов, які змінилися. Вчитись треба на всьому, а також і на помилках; ми не повинні тільки вважати наших попередників глупіш за нас, з тої причини, що вони не були ознайомлені з нашим досвідом і нашими досягненнями. Ми не кидаємо вже більше, як Фридрих Великий, при кінці бою кінних сотень на ворога, що вже здрігнувся, але сьогодняшній Зейдліць своєчасно-б кинув добре скритих своїх верхівців з їх рухомою огнепальною зброєю на крила та запілля ворога, щоби сукупністю їх дій з акціями наступаючих на ворога зєднаних військ інших родів зброї розвязати остаточно кінець бою. Зміцнившись стрільцями та далекосяглою артилерією на автомобілях, кінні дивізії нового Наполеона посуваються вперед, щоби остаточно знищити на березі річки Одер під Іеною пруські війська. З прикладів нового часу можна вказати на бої в Америці між Північними та Південними Штатами; з прикладів сучасности — на чини турецької кінноти підчас війни з Ґреками за незалежність 1920—1922 р. р. (Кінний корпус Фахер-ед-дина паші). Взагалі ми мусимо вимагати від кожного кінного командира, як і від кожного ґенерала, щоби він відчував себе до кінця своєї життьової карєри не тільки учителем, але й учнем.

В спеціяльній підготовці кінноти перше місце займає навчання кінного діла. Догляд і вміння поводитися з конем зявляється завданням не тільки однієї кінноти, а й інших родів військ, але-ж у кінноті вони набирають набільшого значіння. Ціль навчання верхової їзди з воєнного погляду міститься не тільки в тім, щоби навчити верхівця, як доставити зброю на необхідне місце, але й у тім, щоби це місце осягнути з найбільшою скорістю, з безпечністю і вміло та обережно використовуючи свою головну зброю — коня. Можна, правда, поверховно підготовлених верхівців посадити на коней, впрост узятих від населення, та й використати для окреслених військових завдань, але

вони не будуть уявляти з себе кінноту в розумінню цього роду зброї з військового погляду. Міліційна кіннота ніколи не зможе відповідати тим вимогам, які ми ставимо кінноті, яко роду зброї.

Для верхової їзди, поруч з кінським матеріялом, рішаюче значіння має робота інструктора. Значіння маніжної їзди (треніровки), не дивлячись на скептичне відношення до неї де-яких осіб, знов займає своє місце—яко засіб навчання верхівця і коня, але це треба тільки робити без пересади, в міру, памятаючи, що зазначена треніровка є тільки засіб для осягнення головної цілі польової їзди, Треба звернути якнайбільшу увагу на одиночну їзду, бо тепер одиночний кіннотчик, а не зімкненість творить бойову вартість. Через те треба вітати й заохочувати кінноту до участи в суперництві, на якому мусять бути осягнуті максимальні розультати в сфері військової їзди та стрибів. При цьому треба мати на увазі, що як і в усіх інших родах спорта, військове значіння мають не результати самі по собі, а їх вплив на підвищення середнього рівня загальної підготовки. Безпосереднє значіння, поруч зі скаковою їздою, яка, правда, по своїх особливостях тимчасом доступних обмеженому колу, мають в першу чергу — польова їзда і парфорсні полювання. Треба до цих робот приваблювати не тільки старшин, але й підстаршин і шереговців.

Було б бажаним впровадження гри і в кінське полло. Її значіння, з погляду навчання верхової їзди, не підлягає жадному сумніву. Перешкодою до її ширшого розповсюдження є питання в засобах, і це буде триматись до того часу, доки наш кінський склад буде залежати від закордону. Цілком не є необхідністю висування таких військових суперництв на велику шкалю міжнародньої конкуренції—досягнення потрібних результатів отримаємо й тоді, коли він буде розповсюджений тільки серед своєї кінноти. Не останнє місце в ділі навчання верхової їзди займає плавання конем, понеже більшість наших Середньо-Європейських річок не уявляє із себе значних перешкод, а уміле використовування сучасних технічних і помічних засобів піднесе вартість бойового значіння кінноти.

Мета навчання верхової їзди — довести кінноту до стику з ворогом. Коли кіннотчик залишає коня — він піхотинець, але довірити йому виконання всіх завдань, як у відношенні присто-

сування зброї й у використовуванні місцевости, ми не можемо. Бій кінноти, чи він провадиться в кінному, чи пішому ладу, значно ріжниться від бою піхоти; їх бій в порівнанні зі стрілецьким — коротко-часовий бій, який іде швидким темпом, що не дає попередньо змоги на використування більшости штучних засобів. Тому прибирає великої ваги не тільки старане навчання стрілецького й кулеметного діла кінноти, але й навчання сполучених дій з тяжкими засобами бою, які в кінних боях так само необхідні, як і в стрілецьких. Що-ж торкається тяжкого кулемета, то він в кінноті відограє більшу ролю. Огневий бій кінноти мусить бути спеціяльно розгляненний. При вступі кінноти в бій треба перш за все розраховувати на те, що по виконанню завдання бій буде перерваний і відновиться в іншому місці. В дуже рідких випадках наступ кінноти може продовжуватись довший час, яке має місце в боях піхоти. Дуже велике значіння для бою має момент зсажування кіннотчиків. Як основне правило, це мусить визначатись: знаходячись на коні, наблизитись до ворога настільки, наскільки це дозволяють обставини й місцевість — без шкоди для спокійного розвитку дій у спішених ладах. Вибір тимчасового місця постою коноводів вимагає не тільки захованости, уміння орієнтуватись на місцевості, але в охопленні й передбаченні ріжних несподіванок, тому, що зі втратою коноводів, у кінноти гине її головна зброя; в той же час їх не можна тримати на значній віддалі на тій же підставі — в рішучий мент нема змоги використати свою головну зброю. А тому, при навчаннях в час спокою, треба на маневрах звернути гостру увагу на зсажування кінноти, бо це торкається в більшості питань тільки її ближчих командирів, а не всіх шереговців.

Ознайомлення з ріжними родами артилерії (польовою, гірською, тяжкою), їх рухомістю, пристосуванням до сукупности чинів кінноти мусить входити в обовязок кожного кіннотчика.

Саперна підготовка (вправа по саперному ділу кінних відділів, або спеціяльно саперних частин) мусить головним чином мати в засаді збереження і забезпечення рухомости, цеб-то: в умінні анулювати ті чи інші перешкоди руху, як наприклад: улаштовування переправ, направи шляхів для ідучих за кіннотою моторизованих частин. Вживання вибухових матеріялів теж належить до проґраму навчань кіннотчика.

Особливе місце серед галузів підготовки кінноти треба уділити звязковій службі. Осягнувши в минулій війні в цьому ділі великих змін, звязок з того часу посунувся наперед величезними кроками й сьогодня ми стоїмо перед великим обрієм можливостей у майбутньому, при чому ці можливості припадуть не в останній мірі на рахунок кінноти. Кіннотчик мусить досконально бути ознайомлений зі всіма розгалуженнями служби звязку. Технична підготовка в цій царині, як у відношенні підготовки персонального складу. так і у відношенні самої служби вимагає відповідної орґанізації. Для орґанізації служби звязку треба улаштувати в полку центральний пункт, до якого-б вели та розходились всі нитки цієї служби. Тільки такий пункт міг-би забезпечити необхідний контакт, сукупність і ощадне використовування всіх живих і технічних засобів — кіннота, авіяція, телеґраф, телефон, радіо, мотоциклети і т. д.

Для цілей підготовчих провадяться вправи по звязковій службі в меншому чи в більшому масштабі. Прилучення добутої авіяцією розвідки до кінної — вимагає стислого ознайомлення з авіяцією. Це утворює для вищих начальників кінноти нове серйозне поле діяльности.

Зєднання обох засобів служби розвідки покаже, в яких місцях вони доповнюють один-одного, яким чином вони в своїх працях сумежні, в яких випадках один рід військ не може замінити другого.

Ми живемо в епосі, коли розвиток автомобілізму все більше й більше починає відогравати ролю у військовому ділі. Поскільки моторизація у військовому ділі сприяє збільшенню скорости руху, постільки вона і підкреслює значіння кінноти.

Поривання підвезти тяжкі гармати одночасно з рухом вперед кінних частин завжди було питанням першорядної ваги, при чому це набирає ще більшого значіння, коли ми з одного боку хочемо збільшити силу вогню, а з другого—беремо під увагу самостійність акцій кінноти, Велике значіння має теоретичне вивчення і практичний досвід, які мусять визначити, наскільки в теперішній час можливо це зміцнення віднести на рахунок автомобіля.

Специяльною проблемою нашого часу зявляється питання про склад значних зєднань кінноти. Спочатку припускалось в засаду прийняти бригаду з помічними родами військ, та зі зєднань де-кількох бригад орґанізувати кінні дивізії і корпуси. Але-ж я припускаю, що бойова сила навіть зміцненої бригади заслаба для того, щоби бути в стані виконати ті завдання, що припадають на долю кінноти.

Було-б найкраще за основну орґанізаційну одиницю взяти таке військове зєднання, яке б посідало в достатній мірі бойовими засобами для виконування звичайних завдань кінноти. Окрім того є бажаним, щоби це бойове зєднання було одночасно і самостійною одиницею, що існує і в час спокою. Таким чином зявляється думка про кінну дивізію трьохбригадного складу, по два полки в кожній. Потрійне поділення мусить забезпечувати найбільшу гнучкість. Зміцнена-ж двохполкова бригада буде в змозі виконати більшість завдань, які можуть припасти на її долю в межах завдань дивізії. Число полків не утруднює ні підготовки, ні догляду, ні керування командирові. І коли ми ще пригадаємо про необхідний додаток полкам тяжких кулеметів, а дивізії — трьох кінних батарей, саперних частин, відділів звязку й обозу, то будемо мати тип ґрунтовного зєднання. В такому складі кінна дивізія може існувати і в час спокою; але цей склад не задовольняє всіх вимог, покладених на кінну дивізію під час війни при виконанню нею завдань. Необхідні для їх виконування підмоги мусять додаватись дивізії від випадка до випадка, цеб-то в залежності від отриманого нею завдання.

Ці завдання по свойому змісту можуть бути так ріжноманітні, що навіть питання про зміцнення кінноти відділами піхоти, артилерії, саперів, авіяції й обозу мусять залишатись в повноті відкритими і розвязуватись відповідно вимогам обставин. Я вважаю завчасне піклування про зміцнення складу нормальної дивізії помилковим.

Ця думка сама по собі доводить нас до короткого схематичного розгляду можливих найголовніших завдань, що можуть повстати перед кіннотою.

В самому початку військових акцій кінні частини, що знаходяться напоготівлі і майже не вимагають мобілізаційних поповнень, отримують завдання заслонювати наступ і захист кордо-

нів, що може мати характер або оборони, або наступу. В першому випадку кіннота буде мати діло з широким тонким фронтом, але з міцними й рухливими в запіллю резервами; орґанізовану сітку звязку з використовуванням природних і утворенням штучних перешкод, напр. повінь.

Дальні розвідки для зясування наступу ворога дістануться на долю авіяції. Кінна дивізія для виконання цього завдання потрібує піших частин, отже можуть бути приділені реорґанізовані пограничні відділи.

Виконання зазначеного завдання наступом висуває необхідність ощадности й по можливості раптового вживання сил; зміцнення бойової сили дивізії артилерією, а також підвезення піхоти для забезпечення здобутих теренів. Розвідка кінноти по фронту ворога та на припустиму глибину значно доповнить і зясує малюнок авіяційної розвідки. Опріч того, до завдань кінноти і виконання їх належать інформаційні відомості, від мешканців, бранців, підслухання телефонічних розмов, руйнування комунікації ворога.

Війна може розпочатись так само висуненням великих зєднань кінноти для самостійних акцій, раз тільки призначені кінні зєднання для цієї акції будуть в оперативній готовості раніш того, як головна армія зможе розпочати активні чини. Метою цих операцій може бути перешкодження переведенню мобілізації ворога, затримання його наступу, а саме: 1) руйнація комунікацій, що тепер набирає великої ваги при моторизованню значних засобів армії, 2) відтягання на себе сил ворога, 3) бойові операції.

Акції кінноти теж можуть мати воєнно-політичну мету. Для виконування всіх вищезазначених завдань кінна дивізія потрібує ґрунтовного й відповідного зміцнення своєї бойової сили. Але при зміцненні боєздібности кінної дивізії треба звертати увагу на те, щоби не зашкодити головній її зброї — легкости та рухомости, в чому полягає майже вся сила виконування кіннотою своїх завдань, бо в противному разі кіннота замісць допомоги отримає зайвий баласт. В залежності від завдання, кінноті додається: 1) піхота, з метою збільшення стрілецького вогню для охорони розташувань кінноти і як бокові заслони, бо ці напівдругорядні завдання при несенню їх самою кіннотою відтягають

на довший час значні відділи і цим надмірно її знесилюють; 2) артилєрія з тяжкими гарматами, яких поземний вогонь має першорядне значіння і дозволяє розпочати бій з далекої віддалі, що примушує ворога до маневрування під вогнем та передчасного виявлення своїх сил разгортанням. Рівно-ж обстріл залізнодорожних вузлів далекосяглими гарматами може відігрувати велику ролю й тоді решта родів зброї може бути прикриттям артилєрії. Часто-густо для осягнення постановленої мети необхідно рішуче й ґвалтовне введення в діло всіх бойових одиниць кінної дивізії.

Зрозуміло, що при виконуванню так широко разгорнутої операції на певній віддалі від вихідної бази набуває великого значіння зі всіма розгалуженнями служба звязку. Особливу ролю відограє взаємність в чинах з авіяцією, відповідні частини якої мусять підлягати командирові кінної дивізії. Вельми зчаста безпосередній звязок з вихідною оперативною базою, або батьківщиною чи власною армією переривається дуже хутко — вже на перший або другий день. Це підкреслює відокремленість у всіх питаннях, що торкаються повнення бойовими, матеріяльними та харчевими запасами. Кількість колон та розрядів обозів залежить від отриманого завдання. Найбільш утруднень уявляє з себе планомірне постачання амуніційне, бо запізнення з підвозом може відбитись негативно на результаті операції. Трохи в цій справі зможе допомогти авіяція. Бажаним є улаштувати проміжну базу для утримання звязку з головною; але це буде цілком залежати від обставин. Підчас виконування всіх цих операцій обозові кінної дивізії мусить бути приділено відповідні частини охорони.

Описана в коротких рисах діяльність кінноти може мати місце не тільки в початковий період війни, але і в сталий, коли кінноту використовується на другорядному театрі війни.

По виконанню завдання віднімаються від кінноти та використовуються в інших місцях придані ій раніш бойові частини. Сама ж кіннота відтягається в запілля, або відправляється, в залежності від обставин, на яке небудь крило.

Підчас наближення кінця бою, кіннота може значно вплинути на хід загальної акції, відтягнувши на себе де-які бойові сили ворога. Коли її операції на крилі проти наступаючого во-

рога будуть корисні, кіннота зможе на свойому відтинку примусити ворога перейти до оборони, особливо, коли він не посідає кінноти і примушений вживати піхоту. Це нам зясовує, наскільки корисним для нас самих зявляється при своїх активних чинах тримати на крилах фронту кінноту: при виконанню цих оперативних завдань кіннота в меншій мірі потрібує зміцнення себе стрілецькими частинами, але придача далекосяглих гармат буде корисна. Це завдання з його характерними особливостями ясно й виразно підкреслює основні риси кінноти—тільки цей рід збрсї посідає змогу хуткого осягнення розлогів, несподіваного впровадження в чин бойових сил і раптового зникнення по осягненню успіху, щоби знов зявитись у другому місці для бою.

Підчас розвязання бою кіннота наміряється нанести рішучий удар з такого місця, яке вона може осягнути, дякуючи своій рухливості, та з якого вона може нанести ворогові найуразливіших втрат—це буде крило, або коли зявиться змога, то і запілля ворога. Тут корисними цілями можуть передовсім бути далеко в запіллю розташовані артилерія, пункти звязку, табори обозів і т. д. З цього погляду велике значіння має тісний звязок кінних дивізій з вищим командуванням. Рухомість і дії артилерії в цьому випадку є розвязуючими чинниками, Корисним буде звязок з танковими частинами. Тільки після успішної розвязки бою кіннота знов отримує велику свободу дій і нові завдання підчас переслідування ворога, де її успіх буде залежати від хисту зі начальників, а також і від її рухомости та сили вогню.

На цьому скінчимо наші приклади використовування кінноти. Я хотів тільки доказати, що дні кінноти, підготовленої до сучасних акцій, відповідно озброєної та під керуванням згідно і сучасними вимогами, далеко ще не скінчені.

Т. ОМЕЛЬЧЕНКО,
Сотник.

Майбутня війна й ми.

Пацифісти співають солоденько про скасування війни та про мир між людством. Але-ж забувають подати спочатку про скасування почуття голоду та людської ненажерливости.

Почуття ж голоду є той природній закон, який родить боротьбу ростини з ростиною, тварини з твариною, людини з людиною. Боротьбу за те, хто кого проглине, аби задовольнити голод.

Над людством, помимо голоду, панує ще й ненажерливість. Оця природня людствові ненажерливість і є головною причиною людського ворогування та людських війн. Доки вона існує, доти існуватиме й війна!

У війні ж, як у кожній природній боротьбі взагалі, дужчий є й правніший. Тому, хто дбає про власне право, мусить спочатку дбати про власну міць.

Міццю державною є її в і й с ь к о. Отож кожна держава, кожний нарід, дбаючи про свої права, мають найстаранніше дбати про власне військо.

Дбання це було вже завжди одним з найголовніших завдань кожної держави й кожного народу. Тільки легковажні та необачні нехтували цим. За це їхня доля — рабство та ярмо!

Не зважаючи на солоденькі пацифістичні співи, що часом є тільки пусканням туману найненажерливішими, найширша військова підготовка йде скрізь і зараз. Основою цієї підготовки є досвід Великої війни та сучасний розвиток військової техніки.

Але-ж не всі держави й народи мають змогу провадити цю підготовку на ділі й практично. Дехто може підготовлятися тільки більш теоретично. Стежучи найуважніше за практичним розвитком у щасливіших сусідів.

До останніх належемо й ми. Тому нашим обовязком перед Батьківщиною є найстаранніша, бодай теоретична, сучасно-

військова підготовка. Щоби потім, коли прийде наш час, такі теоретичні знання перевести у діло чи особисто, чи порадою иншим.

* * *

Досвід Великої війни та невпинний розвиток військової техніки навчають, що майбутня війна відбудеться під ознакою широкої машинізації, моторизації й машино-моторизації війська.

Машинізація торкається головно вогневої зброї, піхотної й артилерійської, від найлегших до найтяжчих калібрів. Поруч цього йде моторизація транспорту зброї, як і транспорту віськового взагалі. Комбінація-ж машин з моторами — машино-моторизація—дає панцерники, бойові машини — танки, бойові літаки. Згадані машино-мотори, відповідно своїх завдань, будуть ріжні розмірами, вагою, броніровкою й озброєнням.

Та якби широко не вживалися у майбутній війні машина й мотор, за ними скрізь стоятиме людський розум та людська дума. Отож, головним чинником майбутньої війни залишається таки людина. Наперекір тим фанатикам машино-моторизації, що у людині майбутньої війни вбачають тільки помішника головного чинника — машино-мотору. Хоч не треба довго міркувати, щоби убачити, що без людської душі й без людського розуму залишаються мертвими усі машини й усі мотори, чи машино-мотори. Тоб-то, лагодячися до майбутньої війни, треба, першою чергою, дбати про людський склад військовий. А поруч цього і про другу живу силу на війні, — про склад військово-кінський.

Правда, про людський склад військовий дбалося першою чергою і дотепер. Сьогодні, завдяки величезному розвиткові військової техніки, дбання це стало тільки далеко складнішим і тяжчим.

Дотепер війну вели армії та їхні резерви, нині мають воювати цілі народи. Дотепер вояк бився у масі й мало-складною зброєю, тепер мусить він часто битися й одинцем, зі складною зброєю, з найбільшим напруженням душевних і фізичних сил.

Отож, бойові вимоги вже до рядового вояка значно зросли. Тому відповідно поширилося й його виховання. А за цим збільшився й час, потрібний на це виховання.

Полагодити ці нові вимоги довшим перебуванням вояка у активнім війську не доведеться. Проти цього є головним чином державне господарство, що не може витримати модерних і великих активних армій. Не за це є й потреба найбільших резервів. Аж до народу у зброї!

Щоби усе це найкраще полагодити, приступлено до виховання вояка вже з дитинства, зі школи. Ґімнастикою, спортом та військово-подібними вправами з дитини підготовляють поволі будучого вояка. Поза школою, аж до призивного віку, виховання і підготовку військову провадиться відповідними інструкторами через відповідні орґанізації.

Так поволі виховується модерний вояк. Активна його служба є тільки останнім щеблем вояцького виховання. Тут він удосконалюється, полірується. А щоб вояк у резерві вивченого не забував, та щоб він навчався нового у військовій справі, улаштовується найчастіш модерні збори резервівців.

Про виховання потрібного підстаршинського й старшинського елементу армії дбає школа середня та вища.

Навіть жіноцтва не поминяє сучасно-військова справа. Воно мусить підготовлятися до того, щоби на випадок війни заміняти по можливості чоловіків-вояків.

Зросли вимоги майбутньої війни й до кінського складу армії. Особливо-ж до коня у кінноті. Тут, під впливом машини й мотору, вимагається спеціяльного типу військових коней. Тип цей має бути прудким, витревалим, здатним до стрибу й з відповідним темпераментом.

Про витворення такого військово-кінського типу дбається зараз у всіх країнах, хоч і по ріжному. У Франції, наприклад, армія має рішучий вплив на кіннозаводство. Вона вимагає від заводчиків, що бажають постачати армію, кінського типу на три чверті скаково-чистокровного.

В Анґлії, де малий ремонт постійної армії на кіннозаводство вплинути не може, кінська вимога майбутньої війни полагоджується сама-собою широко поставленим там заводом коней до полювання. Бо ідеальний тип коня до полювання є й ідеальним типом коня до кінноти.

Америка полагоджує вимоги майбутньої війни до кінського складу армії заведенням у себе теж полювально-кінського типу. На це вона розповсюджує по всій своїй країні відповідних чистокровних жеребців.

Таким-же чином пропонується полагодити справу з кінським ремонтом і у Німців.

Розуміється, справу цю мається полагодити й у нас на Україні. Яким чином, — про це мають висловитися відповідні наші фахівці. Може на зразок американців. Бо як раз у нас кіннота у майбутній війні відограватиме поважну ролю!

Правда, легко полагодити цю справу не можна. Бо й тут треба погодити незгоду військових вимог з господарчими.

Зі сказаного про людські та кінські вимоги майбутньої війни видно, що справа з живою силою тут стоїть хоч і не легко, але ясно. Гірше стоїть справа з матеріяльною частиною майбутньої війни. Не дивлячись на великі клопоти й численні випроби, справа ця залишається тимчасом занадто складною й неясною. Головним чином через незгоду між вимогами військовими й господарчими, як це вже виявилось й у справі з частиною живої сили. Тільки незгода ця тут далеко більша й багато тяжча до полагодження.

Вже широка машинізація вогневої зброї, з її вимогою численних типів і калібрів, ставить державне господарство у скрутне положення. Не тільки через потребу на це великих коштів, але й через складність виробу й задоволення амуніцією. Тому не дивно, що відповідні фахівці розбивають голови над винаходом таких типів зброї, які-б відповідали ріжним бойовим завданням. Звідси спроби винаходу одноманітного лафету, спроби конструкції польової пушко-гаубиці, спроби сполучення ріжноманітних калібрів у одній гарматі, з допомогою вкладних цівок. Та, не дивлячися на ці напруження, чогось задовольняючого ще й досі не досягнено.

Ще тяжче полагоджується військова моторизація взагалі й машино-моторизація зокрема. Тут треба погодити вимогу широкої моторизації й машино-моторизації армії з господарчими труднощами будови й утримання великої сили моторів і машино-

моторів. Труднощі ці полягають не тільки в затраті величезних коштів і праці, а й у потребі відповідного сирівцю та моторорухаючого матеріялу. Бо дуже мало знайдеться держав, які-б мали досить того й другого. А кожен мотор без рухаючого його матеріялу є нуль! Не дивлячися на труднощі й дорожнечу його будівлі.

Не легке й поповнення моторизованого фронту бойового й забезпечення його моторорухаючим матеріялом. Не тільки через неминучість у бойових обставинах затримок та перепон, але й через небезпеку транспорту легкогорючого матеріялу з боку ворожих літаків.

Господарчі труднощі широкої моторизації армії стараються полагодити заведенням у державнім господарстві моторового типу, який, по незначній перебудові, міг би уживатися у війську. Спроби у цім напрямі дали вже досить добрі наслідки.

У справі моторорухаючого матеріялу скрізь робляться спроби винаходу инших моторорухаючих факторів, з ужитком на це ріжних підручних сирівців. Але дотеперішні спроби в цім напрямі ще ніде успіхом не завершилися.

Постачання моторорухаючим матеріялом фронту моторизованого гадають полагодити відповідною його орґанізацією.

Та не тільки з господарчими труднощами має боротися моторизація армії. Досить клопоту має вона й у справі конструктивній. Особливо з машино-моторами. Не так з панцерниками й літаками, як з бойовими машинами—танками. Тут вимагається сполука великої рухомости з можливо тяжчим озброєнням і з найдужчою броніровкою. А також і найменші розміри, щоби, не бути влучкими від артилерії.

Сполучити усе це доцільно не є легко. Бо як озброєння, так і броня впливають рішуче на розміри танка і його вагу за рахунок рухомости.

Через це, в залежності від завдань, тоб-то, в залежності від озброєння, броні, розмірів і ваги, танки поділяються на легкі середні й важкі (приблизно 10, 20 і 50 тон). Конструкція їхня у ріжних державах є ріжною і перебуває все ще у стадії перебудови й спроб. Через це про якесь усталене озброєння армій танками говорити ще не можна.

Оглянувши, таким чином, коротенько загальні вимоги майбутньої війни, прикладемо їх до України. Побачимо, як ми цим вимогам відповідаємо.

Силою живою вимогам майбутньої війни Україна відповідати може. Її людський та кінський матеріял, не стоючи спочатку на відповідній висоті, гіршим від того-ж матеріялу у сусідів не буде Навпаки, як Велика й Українська війна показали, вояк наш вже з природи посідає усі якості, які вимагає від нього майбутня війна.

Кепсько стоїть наша справа з задоволенням технічних вимог майбутньої війни. Бо Україна, тимчасом майже виключно хліборобський край, зі зруйнованим окупацією господарством, не спроможеться спочатку на широку моторизацію й машино-моторизацію своєї армії.

Але це ні в якім разі не означає, що українська армія, при таких умовах, не може виконати своїх завдань. Воно тільки означає, що армія українська мусить тому відповідно полагодити свою орґанізацію, стратеґію й тактику. А на це вона повинна найкраще розумітися у сучасній військовій справі й у сучаснім військовім озброєнню. Бо, як військова історія нас навчає, на війні перемагає не так груба сила, як хист військовий, завзятість та витревалість!

Найбільша небезпека, на випадок війни, загрожує нам з боку ворожих літаків та танків. Бо у нас буде їх обмаль. Але ж досвід Великої війни та маневри останніх років у ріжних державах навчають, що літаки й танки не є вже такими страшними, коли їх і їхні слабі сторони добре знати.

Літаки ворожі робитимуть нам найбільш клопоту. Бо проти їхньої великої рухомости, проти їхніх кулеметів, бомб і ґазів можемо ми протиставити тільки протилітакову артилерію й протилітакові кулемети. Але ті й другі страшні літакові тільки до певної височини. Та й влучкість їхня, при великій рухомості літака, великою бути не може. Значить, нам залишається проти літака більш боротьба пасивна. Отут-то ми й маємо використати літакові слабі сторони.

Починається слабість літака тим, що він занадто прикутий до своєї бази і мусить рахуватися з кожним літром свого моторухаючого матеріялу. Отож, напади його довго тревати не мо-

жуть. Значить, добре орґанізованою протилітаковою сторожею, від їхнього ока, а відтак і від їхньої зброї, можна заховати все, чому літаки є небезпечні. Це ховання від літакового ока полягає в уневидимленню (маскировці) проти гори обєктів на землі. Як це найкраще робити, є вже завдання нашого вивчання і вправ. Часом вистачатиме вже пристосування до місцевости, використання лісів та ярів і рівчаків. Часом треба буде вживати й штучного уневидимлення, починаючи відповідним змалюванням ріжних обєктів (гармат, амунічних ящиків, возів, самоходів) і спеціяльними сітками та полотнищами, кінчаючи штучним затуманенням. Ріжні спроби з затуманенням у бойових обставинах і поза ними дали дуже добрі наслідки.

Помимо того літак є сліпий вночі, за дощу чи під туман. Стан сонця теж дуже впливає на успіх його спостерігань. Отож до нашої розпорядимости мається досить помішників, щоби пасивно боронитися від літаків. Нам треба тільки уміти це все найкраще використати.

Зрештою треба зазначити, що літак є виключно зброєю офензивною. Тому й свої завдання, якого-б характеру вони не були, він може виконувати й рішати тільки офензивно.

Легчою буде боротьба проти ворожих бойових машин—танків. Вже німецький досвід з Великої війни навчає, що успіхові танків сприяли несподіваність їхнього нападу та брак орґанізованої й досвідченої боротьби з ними.

Це-ж показали й англійські спроби останніх двох років з моторизовано-бойовими відділами. Там де вразкі місця танків були впізнані й використані, там де протитанкова боротьба була відповідно орґанізована, танки могли вдіяти дуже мало, або були, навіть, побиті.

На війні найбільше доведеться боротися проти легких танків. Вони, з огляду на зріст їхньої рухомости, добре броніровані тільки частинно. Боки та зад броніровані у них мало. Тоб-то, тут вони є вразкі не тільки від артилерії польової чи протитанкової, але й від протитанкових кулеметів.

Більш тривкі є танки середні. Але й вони вразкі не менш за танків легких, хоч і через більші калібри.

Тяжко-б було боротися проти важких танків, що уявляли-б з себе рухомі маленькі фортеці. Але важких танків буде взагалі

небагато. До того ж проти важкої артилерії не можуть витримати й вони.

Як легкі так і середні танки нападають наскоком. На бойовім полі довго залишатися вони не можуть, бо упадуть неминуче жертвою артилерії. Отож і вони є виключно офензивною зброєю, а не зброєю дефензивною.

Виходить, що в боротьбі з танками наше завдання полягає у найкращім вивченню їхньої конструкції й тактики, щоби виробити відповідну тактику боротьби з ними.

Позбавлені широкої моторизації й машино-моторизації, ми проте мусимо винайти засоби на задоволення вимоги рухомости й несподіванки. Використати на це можна буде найкраще кінноту, відповідно орґанізовану, озброєну й виховану. Їй на допомогу мусить додаватися моторизована піхота. Тоб-то піхота, з її кулеметами й гарматами, на самоходах.

Відповідні спроби у французьких і німецьких маневрах двох останніх років дали дуже добрі наслідки. Розуміється, тактика такого вжитку кінноти мусить бути вироблена по відповіднім студіюванню сучасно-військової справи й сучасно-військової техніки.

У всякім разі яскраво офензивний характер літака й танка показує, що технічно слабіші армії мусять завжди ворожу офензиву попереджувати власною офензивою. Тільки таким чином може бути вирвано козиря з рук технічно сильнішого ворога. Бо не забуваймо, що мотори занадто прикуті до своєї бази й що мотор без палива є нуль!

Розглянувши вимоги майбутньої війни суто бойові, не треба забути й тих небойових вимог, з якими військо міцно вяжеться. Це є справи: шляхів, продовольчі, санітарії. Над цими справами треба нам теж найуважніше загадатися і добитися їхнього найкращого полагодження.

Тут має працювати з військом і уряд цивільний. Тоб-то у цих справах потрібуємо ми допомоги відповідних цивільних фахівців.

Але й ці справи ми мусимо подолати і подолаємо, коли щиро й поважно за них візьмемося!

* * *

Завданням мого короткого огляду вимог майбутньої війни, з їхнім пристосуванням до України, є викликання обміну думок на цю тему на сторінках „Табору". Такий обмін думок буде найкращим засобом сіяння в молодій українській армії живої, продуктивної думки, з поривом у будучину.

А у тій будучині лежить доля нашої Батьківщини — наша доля. За долю цю ми усі маємо дбати. Хто чим може. Бо з поокремих цеглинок виростають цілі, величезні будинки.

Цеглинкою до цеглинки ростимуть мури української будівлі вгору, до сонця, до повітря, до світла. А під мурами тими лежить твердий, непохитний фундамент український. Це є українська історія, українська традиція, помішані з кістками й кровю давніх і нових борців за Українську Державність!

Оці кістки й кров наших пращурів, батьків і братів наказують нам продовжувати їхнє святе діло. Наказ їхній списаний і підписаний українською кровю. Хто-ж з нас вагатиметься його виконати?!

Дармштат — Німеччина,
7 листопаду 1928 р.

Тактична задача № 1.

(Продовження).

Польові статути деяких армій передбачають потребу попередитн начальника аванґарду колони кінноти про те, з якою швидкістю начальник колони хоче вести її. Очевидна річ, що таке попередження може мати місце і для начальників похідних застав, евентуально дозорів.

Треба памятати, що першим завданням командира полку є рішення про орґанізацію руху на день 2 травня. Рішення це напередодні, коли до початку руху залишається біля 10 годин, коли обстанова дає, що ворожу кінноту виявлено у віддаленні 12—13 кілометрів, мабуть не буде передбачати швидкости руху, тим більше, що кінний полк є невеликою одиницею, рух якої легко достосувати до обстанови звичайним словесним розпорядженням командира полку.

Наколи-б ворога в с. с. Конищів—Михайлівці й не було виявлено, а завдання для кінного полку передбачало потребу в докладно визначенім терміні бути в певнім місці, то, можливо, командир полку в своїм наказі про це згадав би, не визначаючи всеж конкретно швидкости, зокрема так великої, як 9 клм. на годину. Так значна швидкість, без застережень, згори визначена для маршу, могла-б принести небажані наслідки: — втомити людей і коней. А в данім випадкові визначення її вчасно, маючи перед собою ворога, мабуть було-б недоцільним і навіть небезпечним, коли припустити можливість сутички з ним після більш, як години форсовного маршу.

Статутну норму 5—8 клм. на годину, очевидно мусимо розуміти як швидкість комбіновану, залежну від завдання, стану доріг, діяльности ворога.

Коли спинити увагу над тим, що визначений завданням денний перехід кінного полку з м. Заміхова до с. Марянівки

є нормальним для нього, бо виносить не більше 32 — 35 клм., що в наказі № 14 не зазначено про особливу швидкість руху кінного полку, натомісць початок руху кінного полку в порівнанні до руху аванґарду припізнено, то це напроваджує на припущення, що в кожному разі кінному полкові спішити нема чого.

Можна думати, що командир дивізії, знаючи обстанову, маючи на увазі необхідність скісного, відносно фронту ворога, руху, на дільниці шляху м. Нова-Ушиця — м. Вербовець, припізненням руху кінного полку подекуди забезпечував зліва колону дивізії в рухові, не бажаючи висилати спеціяльного боксвого аванґарду. Не згадував він про це в завданні для кінного полку, щоб на цю, мабуть для нього другорядну по обстанові, справу не відбирати уваги командирові полку і через те не ускладнювати його завдань, себ-то: не давати завдань, по суті річей, протилежних. Вже самий факт перебування полку в м. Заміхові, його обережний рух до с. Конишева, забезпечує колону дивізії зліва. Отут, власне, дуже багато помогли-б укладені п. п. читачами оцінки обстанови, які, на жаль, з 57-ми надісланих рішень є лише при 2-х).

Треба було-б п. п. читачам рівнож звернути увагу на те, що в завданні № 1 (стор. 42) зазначено, що „розїзди знаходяться 2 травня о годині 4-ій на лінії....“ — з цього видно, що, власне, ця година вже прийшла і що дальші чинності вже від цієї години треба починати і розраховувати.

Перегляд всіх надісланих рішень дає підстави до де-яких висновків:

1) передовсім дається відчути невправленність в рішенні тактичних задач на мапі;

2) в де-яких рішеннях помітно непристосованність до реальних даних обстанови;

3) в инших випадках створюються не тільки нові завдання, але впроваджуються й нові дані обстанови, що значно рішення ускладнює, а головне — накидає такі думки, яких редакція на увазі не мала, а які через те не могли бути відомі решті п. п. читачів.

Очевидна річ, виконувати треба лишень те, що в даний момент є актуальним, найважливішим, бо-ж на війні, як знаємо,

обстанова міняється весь час. Отже, треба було б взяти під увагу ту обстанову, яка для кінного полку є актуальною на даний момент, себ-то: на годину 4 дня 2 травня. Але редакція хоче подати до відома п. п. читачів свої міркування про весь перебіг думок і праці командира полку, починаючи з моменту одержання наказу командира дивізії № 14, себ-то з години, скажемо, 23 дня 1 травня. Тоді оцінка обстанови, план рішення і рішення командира полку при виконанні завдання по організації руху на день 2 травня мали-б, на думку редакції, виглядати так:

Оцінка обстанови — рух маю розпочати о год. 8-ій 2 травня з метою перейти в с. Марянівку і підірвати залізницю в районі лісу.

Розвідку маю провадити на: с. с. Каришків — Грабівці — Поповці — Матейково — м. Бар. Аванґард дивізії має вирушити о год. 5 хв. 30 дня 2 травня, а мені наказано вирушити о год. 8-ій, — очевидно, це зроблено з метою прикрити моїм полком скісний рух дивізії зліва.

Ворог перед фронтом дивізії малоактивний, хоче дивізію затримати перед залізницею Могилів—Жмеринка з метою забезпечення евакуації. Нема докладних відомостей про стан кінноти в районі с. с. Конищів—Михайлівці. Можна припустити, що там є лише розїзд і то, очевидно, самостійний, бо на решті фронту— ворожої кінноти досі не виявлено; значить, великих сил кінних наразі він не має.

В полку настрій добрий, за ніч відпочинуть люди й коні, бо на сполох не заноситься.

До с. Михайловець ітиму через с. Калівку, бо цей шлях зближує мене до дивізії.

На розвідку й похідну охорону завтра піде 2 сотня; розїзди треба вислати о год. 6, щоби встигли замінити розїзди вчорашні, вийшовши на лінію м. Вербовець—с. с. Дерешова—Михайловці— Ялтушків-Підлісний—Курники.

Спеціяльний розїзд від 2-ої-ж сотні з роєм підривників від кінно саперної чоти, який має перервати залізницю в районі лісу, що на південь від с. Мартинівки, вишлю з с. Михайловець.

Для розпоряджень про розвідку командира 2 сотні негайно викликаю до штабу.

Денний марш на завтра не більше 35 клм., для роз'їздів — 40—42 клм.

ПЛАН РІШЕННЯ. Розвідку й охорону руху провадить завтра 2 травня 2-га сотня.

Роз'їзд висилаю о год. 5-ій 2 травня: в напрямках:

№ 1. Заміхів — с. Долиняни — с. Суповка — м. Копайгород, силою в 1 рій, із завданням розвідати ворога.

№ 2. Заміхів — с. Михайлівці — височина 157,2 — с. Марянівка — с. Володієвці — с. Шипинка, І рій під старшиною, з тим самим завданням.

№ 3. М. Заміхів — с. Ялтушків Підлісний — с. Примощениця — с. Вершки, І рій; завдання те саме.

№ 4. М. Ялтушків — с. Чемериси Волоські — с. Окладне — м. Бар, І рій під старшиною; завдання — розвідати залізницю в районі м. Бару.

№ 5. Спеціяльний роз'їзд з метою підірвати залізницю вишлю з с. Михайловець, де, в залежності від обстанови, вкажу напрямок для руху і дам завдання.

Роз'їзди №№ 1—4 працюють до год. 10-ої 3-го травня, після чого збіраються в м. Копайгород, де в будинкові Волосної Управи дістануть розпорядження. Роз'їзд № 4 вертає через с. с. Примощеницю—Марянівку—Володіївці.

Доповіщення в годинах: 2 травня — 8, 12, 18, 20 і 3 травня о год. 6 роз'їзди надсилають безпосередньо мені.

Маючи ще досить часу до початку руху, не маючи ще останніх доповіщень від роз'їздів, наказ про рух видам завтра 2 травня о год. 7; зараз адютант службовою запискою попередить сотні, батарею, обоз про те, що рух розпочнемо 2 травня о год. 8-ій, а наказ буде розіслано о год. 7-ій. Розпорядження про розвідку зараз видаю командирові 2-ої сотні.

РІШЕННЯ. Рішення командира кінного полку на підставі повищого плану мало-б вилитися:

1) в службову записку, розіслану адютантом такого змісту:

„До Командирів 1, 2, 3, 4, кулеметної сотні, Командира батареі, Командирів кінно-саперної і звязкової чот, Начальника хемічної станції.

До Начальника постачання, до Лікарів санітарного і ветеринарного.

Командир полку наказав:

Ворог заміряє ставити дивізії опір на лінії с. с. Попелюхи—Татариска – м. Сниткiв. В с. с. Конищів—Михайлівці виявлено ворожу кінноту.

Полк вирушить завтра 2 травня о год. 8-ій.

Розвідка й похідна охорона від 2-ої сотні.

1 травня 1928 р. 23 год. 30 хв.

Полковий Адютант Сотник N.

2) В словесне розпорядження командира полку командирові 2-ої сотні про висилку розїздів на день 2 травня такого змісту:

„41 червону дивізію розбито, вона відходить на схід, причім маються відомості, що заміряє боронитися на лінії с. с. Попелюхи—Татариска—м. Сниткiв з метою перепровадити евакуацію залізниці Могилів—Жмеринка.

На залізниці Могилів—Жмеринка є бронепотяг.

Ворожу кінноту виявлено в с. с. Конищів—Михайлівці.

Від розїздів чекаю доповідів, після одержання яких поінформую Вас додатково про ворога.

Завтра, 2 травня о год. 5 хв. 30, наша дивізія вирушає по шляху м. Нова-Ушиця—м. Вербовець—м. Курилівці-Муровані, маючи завдання збити ворога, щоб перешкодити евакуації.

Полк має вирушити о год. 8 ій по шляху — Калівка — с. Михайлівці — височ. 157,2 — с. Марянівка.

Розвідку маємо провадити на с. с. Каришків—Грабівці—Поповці—Матейково—м. Бар. Крім того, в районі лісу, що на південь від с. Мартинівки, маємо підірвати залізницю.

Я вирішив: розвідка й похідна охорона завтра від Вашої сотні.

Розвідка: Розїзд № 1, силою в один рій, іде в напрямку с. Долиняни— с. Суповка—м. Копайгород і має завданням виявлення ворога.

Розїзд № 2, силою в один рій, іде в напрямку с. Михайлівці—вис. 157,2—с. Марянівка—с. Володіївці—с. Шипінка—завдання: виявити ворога.

Розїзд № 3, силою в один рій, іде в напрямку с. Ялтушків-Підлісний—с. Примощениця с. Вершки і має завданням виявити ворога.

Розїзд № 4, силою в один рій під старшиною, йде в напрямку м. Ялтушків--с. Чемериси-Волоськї — с. Окладне і має завданням розвідати залізницю в районі міста Бар з метою зясувати там скупчення ворога.

Розїзд № 5, силою в два рої, один від 2 сотні, один від кінно-саперної чоти, під командою старшин від 2 сотні, має завдання підірвати залізницю в районі лісу, що на південь від с. Мартинівки. Начальник розїзду зголоситься до мене в с. Михайлівцях за вказівками.

Розїзди №№ 1—4 вирушають о гсдині 6-ій 2 травня і працюють до години 10-ої дня 3 травня, після чого збіраються в м. Копайгород, де в будинкові Волосної Управи дістануть розпорядження. Розїзд № 4 вертає через с. с. Примощениця—Марянівка—Володіївці.

Доповіщення—2 травня: 12 і 18 години, 3 травня година 6. Гасло і відгук.........“

Оскільки редакція не дає нових даних про обстанову, командир кінного полку, як заміряв, має на годину 7 дня 2 травня видати наказ про рух.

ШТАБ	ТАЄМНО.
І КІННОГО ПОЛКУ.	2 травня 1928 року,
м. постою.	година 6, хв. 10.

Оперативний наказ
№ 17.
(Мапа 1:84000)

I. 41 червону дивізію розбито, вона відходить на схід. Є відомості, що вона заміряє ставити опір на лінії с. с. Попе-

люхи—Татариска—м. Снитків з метою перепровадити евакуацію залізниці Могилів—Жмеринка.

Ворожу кінноту виявлено в с, с. Конищів—Михайлівці.

На залізниці Могилів—Жмеринка є бронепотяг.

II. Наша дивізія сьогодня о год. 5 хв. 30 вирушила в район м. Курилівці-Муровані—с. Дерешова, щоби збити ворога, перешкодити його евакуації і в дальшому зайняти ст. ст. Вапнярку і Попелюхи.

Дивізія йде через с.с. Стругу—Дурняки—м. Вербовець.

2-а синя дивізія знаходиться вліво від нас, їй наказано 2 травня оволодіти ст. Жмеринка.

III. Полкові наказано: 2 травня перейти в с. Марянівку;

провадити розвідку в напрямку на с. с. Каришків—Грабовці—Попівці—Матейково, рівнож розвідати залізницю в районі м. Бару;

перервати залізницю в районі лісу, що на південь від с. Мартинівки.

НАКАЗУЮ:

1. Розвідка — розїзд № 1, силою в один рій, іде в напрямку с. с. Долиняни — Супівка — м. Копайгород, має завдання—виявити ворога;

розїзд № 2, силою в один рій, іде в напрямку с. Михайлівці—височина 157,2—с. Марянівка — с. Володієвці—с. Шипинка, має завдання—виявити ворога;

розїзд № 3, силою в один рій, іде в напрямку с. Ялтушків-Підлісний—с. Примощениця — с. Вершки і має завдання—виявити ворога;

розїзд № 4, силою в один рій, під старшиною, йде в напрямку м. Ялтушків — с. Чемериси-Волоські — с. Окладне і має завдання — розвідати залізницю в районі м. Бар, з метою зясувати там скупчення ворога;

розїзд № 5, силою в два рої, під командою старшини від 2-ої сотні, один рій від 2-ої сотні, один — від кінно-саперної чоти, має завдання підірвати залізницю в районі лісу, що на південь від с. Мартинівки. Начальник розїзду зголоситься до мене в с. Михайлівцях за вказівками.

Розїзди №№ 1—4 вирушили о годині 6, працюватимуть до години 10 ої дня 3 травня, після чого повинні зібратися в м. Копайгород, де в будинкові Волосної Управи дістануть розпорядження. Розїзд № 4 вертає через с. с. Примощеницю—Марянівку—Володіївці.

Доповіщення: 2-го травня в годинах 12 і 18, 3 травня о годині 6.

2. Похідна охорона — від 2-ої сотні — чільна похідна застава, силою в одну чоту кінну з чотою кулеметною, вирушить о год. 7, хв. 45 через с. Калівку в напрямку на с. Богушівку і с. Конищів; охорона боків колони дозорами покладається на командира 2-ої сотні. *)

3. Головні сили — Решта 2-ої сотні, 3 і 4 кінні сотні, батарея, кулеметна сотня, кінно-саперна чота, звязкова чота, хемична станція, обоз 1-го розряду. 1-а сотня приєднається до колони згідно наказу № 16. — вирушають о годині 8 через с. Калівку в напрямку на с. Богушівку і с. Конищів.

4. Обоз 2-го розряду — од години 16 в м. Вербовець.

5. Обоз 3-го розряду — од години 22 в с. Велика-Струга.

*) Для охорони боків колони на поході стосується ріжні способи. Редакція має на увазі цьому питанню присвятити окрему розвідку.

6. Дивізійний шпиталь — сьогодні перейде в м. Нову-Ушицю.

7. Заступники — ......

(Примітка: подаються инші необхідні розпорядження).

Підписано......"

Кому розіслано......

В повищій обстанові таке рішення, на думку редакції, видається найбільше відповідним. (Продовження буде).

НОВІ ДАНІ ОБСТАНОВИ: I. Година 8 хв. 15. Командир кінного полку одержав від розїзду № 3, висланого 1 травня, доповідь такого змісту:

„До Пана Командира полку. Доношу, що ворожий розїзд, силою в 15—20 людей, що ночував в с. Михайлівцях, сьогодні о годині 5 вирушив в напрямку на с. Доляни.

Червоні оповідали селянам, що має незабаром надійти велика сила їхньої кінноти під командою N.

Хутір Михайлівський.

1 кілометер на південь від с. Михайловець.

Година 5 хв. 55 дня 2 травня.

Чотар N."

Завдання для рішення:

№ 8. Видати словесне розпорядження за начальника розїзду № 2.

№ 9. Подати міркування відносно рішення командира полку в справі висилки ним розїздів з м. Заміхова.

РОЗДІЛ III.

П. ЄРОШЕВИЧ,
Генер. Штабу Ґенерал-Поручник.

Спогади з часів гетьмана Павла Скоропадського на Україні і повстання народу українського проти влади гетьмана та німців-окупантів.

У старих істориків під руками звичайно були архіви з офіційними документальними відомостями. Ці данні й були підставою, по якій історики робили виклади подій.

Революція знищила майже всі архіви, тому у майбутніх істориків архівів для користування може й не бути. Оце й примушує нас записати і надрукувати все, що ми знаємо про важливіші події на Україні і чому ми самі були свідками. Я буду писати так, як це в той час уявлялося мені; буду робити й висновки так, як це уявлялося мені. А зрештою все це буде той матеріял, який, побіч з подібними йому других авторів, дасть змогу обєктивному історикові скласти правдиву історію цього періоду.

На просьбу редакції журналу „Табор" дати матеріял що-до періоду повстання проти гетьмана, долучаю ще й період перед повстанням, щоби реальніш і більш зрозуміло уявлялися мотиви самого повстання.

I.

ПЕРІОД ВІД УКРАЇНІЗАЦІЇ 12-ої ПІШ. ДИВІЗІЇ І ЧАСТИН XI-го АРМІЙСЬКОГО КОРПУСУ ПРИ Ц. РАДІ ДО ГЕТЬМАНА П. СКОРОПАДСЬКОГО.

В середині літа 1917 р. 12 п. дивізія, якою я командував, стояла в Румунії під Чернівцями, кілом. 8—12 від цього міста, прикриваючи правим крилом м. Новоселиці. Революція й розклад армії 12 дивізію мало зачепили: були старі полки з твердими традиціями і чудовим складом старшин; в складі своєму дивізія мала до 70% українців. В кінці вересня мене призначено командиром XI-го армійського корпусу, куда входила і 12 дивізія (32 і 159). Одначе стан 32 дивізії, а особливо 159 був недобрий, тому я прийняв командування XI корпусом, але 12 див. не здав і опирався на неї, ак на міцну ще силу.

В початку грудня було переведено в повному порядку українізацію 12 дивізії; старі знамена віднесено і жовтоблакитні прапори розгорнулись над полками; росіян і поляків забезпечено всім потрібним і відправлено. 159 дивізію взято штабом армії в резерв, 32 дивізія українізації не піддавалась; хоч склад її був наполовину український, але туди вже влізли большевицькі аґітатори й перешкоджали українізації; тоді я примушений був просто розіслати наказа, щоб усі українці XI корп. прибули до 12 див. На другий же день до мене почали прибувати з усіх боків піхота і кулеметчики, з кіньми, двуколками і набоями, і не тільки XI корп., а й з инших корпусів армії — я зробився міцним і щодня збільшувався; цьому почасти сприяло те, що ми були дуже багаті харчами й одягом, дякуючи ґеніяльному інтендантові, звичайному урядовцеві Павличенкові.

На фронті усе стояло в порядку. Француз (Attaché militaire), що обїзжав позицію, був цілком здивований і оповідав, що навколо повний розклад, а у вас, як у Франції; ми йому на це сказали, що не як у Франції, а як на Україні і що все це завдяки переведеній українізації.

По загальній ситуації стояти на фронті не було чого; з Камянця прийшло прохання населення, щоби до них прибули українські частини. Полки 12 див. були з Поділля, тому в середині лютого 1918 року, передавши позицію (на їх великий жах!) румунській жандармерії, я вирушив по тилах фронтових військ на Хотин, Камянець. Війська, які стояли на фронті і мітингували, узнавши про наш рух, оголосили, що „українці зайшли їм в тил" і спішно почали розбігатись, а де-які українці прилучатись до нас. Я що-дня робився сильнішим; цьому ще трохи сприяли повні походні кухні з одним фунтом мяса на чоловіка.

В Хотині були вже правдиві большевики, які бажали нас затримати, але аванґард відразу їх розігнав.

З Камянця почали приходити відомості, що Кавказький (трохи збольшевичений) корпус ухвалив нас в Камянець не впускати; це вже було погано; якось ні у кого не підіймалась рука починати громадянську війну. Але нічого не зробиш. Написав наказа, що Камянець—це наше місто, а Кавказький корпус може собі їхати на Кавказ, перечити йому не буду; наколи ж Кавказький корпус буде нас непускати, то прийдеться взяти Камянець з бою; ми ще не знали, що до Камянця насунувся і XII корп., цілком збольшевичений. Наш підхід був для Кавказького та XII арм. корпусів несподіванкою, — бо останній перехід ми зробили надто великий і на ранок лютого 1918 року аванґард наш уже підійшов до Турецького мосту м. Камянця; міст був занятий заставою, а за мостом на високому мурі стояли кулемети й резерв. Аванґард зупинився, його не пускали; головні сили підійшли до аванґарду; хитатись було не можна—прийшов час начальникові давати власний приклад. Викликав наперед ударний курінь і музику; оркестра заграла марша, я в карер кинувся на міст, за мною конвой і ударний курінь. Застава була придавлена, а резерв дав кілька стрілів з кулемета і втік.

З українськими прапорами, музикою перша українська дивізія вперше вступила в своє українське місто.

Частини Кавказького і XII арм. корпусів, які були в місті, перелякались і поховались по касарнях. Ми зайняли семінарію, яко цитадель,—це був великий дім, який мав парк,

оточений муром, і розташували частини по місту навколо семінарії.

В Камянці було два штаби корпусів: один—Кавказького, на чолі з ґенерал-лейтен. кн. Еристовим і другий—XII—виборний, на чолі з якимсь молодим недоучкою. Князь Еристов пропонував мені зайняти якийсь участок позицій, що я відхилив, сказавши, що приступаю до демобілізації. Незабаром ввалився до мене маленький, рудий, навіть безусий молодий старшина; представився: „Комкор XII". — „Ви?" — „Да, я". Я відповів — „Комкор XI". Він — „Чого Ви сюди прийшли? — „Прийшов демобілізуватись". — „На-віщо Ви зайняли цю цитадель-семінарію?"—„Це мені виґідно".—Я Вам пропоную залишити Камянець". — А я Вам пропоную проваллювати від мене к чортяці", закричав я, роздратований, і випер його. Не буду описувати дрібних подій, суперечок і озброєних демонстрацій тієї бригади XII кор., що стояла в Камянці (тут було всього 2 полки, а решта стояла навколо Камянця). Днів через 3—4 виявилось, що з ними треба покінчити; але вони довідалися про мої заходи і прислали депутацію з проханням не починати внутрішньої війни, а що вони будуть сидіти тихо і незабаром вийдуть. Дійсно, вони до часу притихли.

Я з військами попав в обставини тяжкі. Звязку з Ц. Радою не було; тилові апарати: харчовий і грошовий припинили свої функції; крім Господа Бога надо мною нікого не було; треба було робити в залежності від обставин, по власному розумінню.

Ц. Рада, випустивши 4-й універсал 9.1. 1918 р., далі не подбала про техніку його виконання що-до війська; видно, що там у цьому керунку не було людей реальної праці, або не було змоги робити.

В цьому універсалі було зазначено: „Одночасно з тим, як армія буде демобілізуватись, приписуємо одпускати (додому де-яких) салдат; після затвердження мирових договорів — розпустити армію зовсім; потім, замісць постійної армії, завести народню міліцію, щоби військо наше служило обороні народу, а не бажанням пануючих верств".

4-й універсал, уявляючи з себе акт надзвичайної ваги—

проголошення самостійности України, вищезазначеним приписом, що-до війська, знищував фундамент державности — регулярну постійну армію.

Наколи-б приписано українізованих частин не демобілізувати, а розвести їх по призначенню по терену Держави, то одразу була-б і держава.

Захоплені соціялізмом керовники були цілком по-за реальним життям.

Одпускаючи старші сроки дивізії і корпусу, я затримав останній призив і бажаючих. Частину козаків з бажаючих, зі старшинами, було відправлено до Київа, в розпорядження Ц. Ради. Коней не продав з ґукціона, бо тоді-б вони усі пішли до Австрії, а роздав найбіднішим козакам, що демобілізувались; так же було роздано неформені вози — таким чином народні вартости пішли в середину України.

Підходили австріяки. XII корп. почав відходити. Я йому заборонив вступати в мій район Камянця, але він все-ж уліз: прийшлося його пошарпати з кровопусканням, що дуже вдало й зробив, головним чином, сучасний полковник Силин молодчий.

Перечистили зброю, вози і друге військове майно; усе це було заховано по складах. Демобілізацію зроблено досить пристойно. А грошей не було... Ні наказів, ні директивів.

Виїхав до Київа. В Генштабі якраз ішла робота по відбудові армії. Мій доклад, що кадрів не відпустив, викликав велику радість. Мене призначено комадиром 2-го Подільського корпусу (спочатку назвався — зєднаний) у складі 12 пішої і 3 стріл. дивізій.

Апарат задоволення війська поволі налагоджувався. Дістав трохи грошей і виїхав; по дорозі в Жмеринці дав трохи грошей для 3 стр. дивізії і передав радісну вість про формування; так само в Камянці для 12 див. Видав наказа про пересунення полків по містах сталих стоянок і формування, сам виїхав до Винниці — місце штабу корпусу. Місяць тому усе звільняли, продавали і т. д., а тепер треба було знову збирати...

Формування війська і адміністративний устрій краю для мене були добре знайомим ділом. Яке щастя! Свідомість, що робиш для своєї відрожденої Держави, охопила мене цілком; памятаю — був квітень, цвіла акація і сильним ароматом наповняла мій кабінет в готелі „Бристоль"; я з напруженою думкою сидів по ночах і працював.

Треба було увесь час їздити: упорядкування величезних складів покинутого військового майна; знайомство з відповідальними особами; припинення зловживань і грабунків і формування, формування.

Центр, Київ, робив поволі; почувалось, що там не було людини, яка-б могла діло формувань і адміністративного устрою повести зі знанням і інтенсивно.

Двохмісячна напружена, фанатична робота дала свої наслідки: стрілянину і грабунки припинено; склади збирались і укладались списки; касарні приводились у жилий вигляд. Головне, це знайомство з відповідальними керуючими людьми; не ображаючи гідности людини, треба було багатьох поставити до другої роботи, а на вільні посади призначити людей по умілому психологичному підбору.

II.

ПЕРІОД ВІД ОБРАННЯ ГЕТЬМАНА П. СКОРОПАДСЬКОГО ДО ПОЧАТКУ ЖОВТНЯ 1918 РОКУ.

29 квітня 1918 року було оголошено про обрання гетьмана всієї України Павла Скоропадського.

Провінціялам, що не були в курсі справ центра, властиво, було незрозуміло, навіщо це. Ц. Рада оголосила незалежність України, яка була прийнята Європейськими Державами; вона почала будувати й не так уже погано. Одно погано — не зберегла армії. Почувалося, що вона не держить у руках Держави.

Гетьман, так гетьман! Незабаром одержав телеграму командирам корпусів прибути до Київа для представлення його Світлості, Ясновельможному Панові Гетьманові всієї України.

У великій салі бувшого губернаторського дому, де жив гетьман, зібралося ріжних старших керовників, військових і цивільних, більш 100. Коли всі були уставлені, з внутрішніх дверей вийшов осаул і голосно промовив: „Ясновельможний Пан Гетьман усієї України!“ Двері широко розчинились і вийшов гетьман Павло Скоропадський. Високий, добре збудований, худий; коротко стрижений, голений, з вусами по анґлійські, убраний у кавказьку черкеску з кинжалом; блідий, як білий папір; рухи його надзвичай еластатичні, — у всьому проглядувала вихованність і добрий рід. За гетьманом ішло невеличке оточення, в якому звертав на себе увагу ґенеральний писарь Полтавець—Остряниця, бо був підстрижений по запоріжському. Обійшовши всіх і обмінявшись з кожним по де-кілька слів, гетьман вийшов на середину салі і виголосів коротку промову, яка кінчалась словами: „...і всі сили покладу для добробуту самостійної, незалежної нашої Неньки України“. Пролунало гучне „слава“. Усі були запрошені на обід (властиво сніданок); скромний, але смачний обід; обслуги мало, але дуже спритна,—це була точна фотоґрафія з „завтраком“ у Зімньому дворці у царя. Перше знайомство на всіх зробило враження гарне.

Розїхались по домах і взялись за роботу. Штаби, ріжні команди зформовані були дуже хутко; почались заняття, головним чином по підготовці до прийому поповнень. Міста дуже урухомились, торговля ожила; в усьому почало пробиватись енергійне життя; карбованець пішов угору: анґлійський фунт стерлингів коштував 28 карб.

На Поділлі апарат адміністративний, приблизно до середини червня, був майже цілком налагоджений; зясувалась велика невигода з приводу розташування Ґуберніяльного Старости в Камянці тоді, як штаб корпусу був у Винниці. Дуже часто вводився військовий стан; уся влада переходила до командира корпусу (у Винниці), а Ґуберніяльний Староста був у Камянці; нарешті, у Винницю на стале життя переїхав заступник Ґуб. Старости й тоді, при військовому стані, він був докладчиком по всіх питаннях адміністративного керовництва.

Вже в червні, дякуючи напруженій роботі військових,

Подільський корпус сміло міг розпочинати збільшення кадрів і доведення їх принаймні до норм передвоєнного, мирного часу. Зробити призив сам я не міг, бо грошей відпускалось на данну з Київа норму; попрохав дозволу Київа — Київ не дозволив. Очі мої здивовано розширились... Чого-ж я бився, навіщо та гарячково напружена творча робота? Поїхав до Київа; насів на Ґенеральний Штабу. Запитали: скільки й чого можете передати в Лівобережні корпуси. — Можу передати одягу, крім чобіт, на два корпуси і т. д., — відомості у Вас маються в Гол. Інтенданстві... Ага, апарат спільної роботи в Київі був ще не на височині. Розмова з Міністром теж наслідків не дала, але старий Рогоза усе таки сказав: „Підіть Ви до гетьмана". Пішов до гетьмана; детально доложив йому про стан на Поділлі і про необхідність найшвидчим темпом приступити до негайного розгортання армії.

Видно було, що і його зачепило це діло; почав ходити по салі. „Знаєте, така заплутана політична ситуація... Це чорт зна що... Почекайте трохи, я посуну це діло, пишіть, що потрібно, прямо мені".

Повернув до Винниці. Життя пробивалось усе більш жваво; поодчинялись крамниці, понаїхали купці, переважно з Австрії; понавозили вина, делікатесів, річей розкоші; фабрики, млини почали роботу; великий базар що-тижня. Понаїхали особи підозрілі: якийсь пан відчинив ресторан, кабаре, гру в макао і рулетку і це в такому малому місті, як Винниця. Усі дозволи за добрими підписами мав з Київа; навіть до мене зголосився; я йому кажу, що це-ж не окупиться у Винниці — він відповів, що їх товариство по ріжних містах тільки щупає ринок, а далі в другому місті буде вже закладена велика рулетка.

Одержав повідомлення прибути до Київа на спільну нараду усіх комкорів, Генштабу і Військ. Міністерства. Хвала Богові! Нарада відбувалася в помешканні Ґенерального Штабу. Я представив вичерпуючий доклад про розгортання корпусу: що робити, як робити і т. д. Це-ж таке пусте діло для людини, що має добрий військовий стаж. Другі комкори висловили те-ж саме, з малими варіянтами, в залежності

від обставин. Тільки один насмішив усіх, — на запитання: які головні потреби корпусу (Харківського), рішуче відповів: „інженерна частина в корпусі нічого не робить — мені ще помешкання не одремонтувала“. За два тижні був замінений другим. Нарада виявила таку просту річ: відправ переважно з Волинського, Подільського і інш. корпусів зайву амуницію (одяг, зброю і т. д.) в другі корпуси і призивай поповнення, роботи на 15—20 днів.

Після цього було скликано спільну нараду вже з Союзним командуванням. (Можливо, я помиляюсь, яка нарада відбулась раніш: чи спільна чи комкорів, це суті діла не міняє). Головував начштабу Союзного командування майор Х., в присутності Ейхгорна. Присутніх було дуже багато: нараду провадилось дуже вдало; зачепила не тільки питання розґортання, але і переформування центрального апарату. Нарада виявила те-ж саме: переформування центрального апарату — це дурниця: додай там Воєнміну двох помішників, чи кому другому; передай таку-то управу туда-то і т. д., а головне — питання про розгортання корпусів, — виявилось, що коло цієї точки крутяться, але конкретно відповіді не дають; у всякому разі скінчилося запевненням, що діло буде урухомлене, ну, то й це добре. Запросили на обід; по обіді на веранді пили добре пиво (німці привезли до Київа своїх броварів), знялись з Ейхгорном і т. д. Я з цієї наради вийшов дуже сумним: почувалось уже, що це не свої, а німці затримують розгортання.

На другий чи третій день наш Ґенштаб та Воєнне Міністерство давало у відповідь обід німцям в помешканні Генштабу; присутніми були гетьман і Ейхгорн.

Виголошувалось промови; дійшла черга до комкорів. Старшим був генерал Слюсаренко (я у нього в 1912 р. був нач. штабу 43 піш. див.), але він схилився до мене і попрохав, щоб я казав. Казав я коротко: подякував за гостинність, за наради, які, ми певні, дадуть відповідні наслідки; закінчив: „але ми дуже просимо: не робіть нам перешкод, як з боку Австро-Німецької влади, так і наших Центральних Управлінь і ми хутко збудуємо міцну армію на славу нашої Неньки України і Гетьмана славу“. Ефект був повний; геть-

ман аплодував, німці зацікавились; коли Ейхгорнові перевели, сміявся щиро. По обіді гетьман підійшов до частини комкорів, що стояли окремо, і сказав: „я дібюсь, пишіть мені і т. д.“

Я почував, що те, що міг, зробив. Увечері вийшов на Хрещатик. Який рух! Туалети пань, нові авта, вітрини повні краму; у ювелірів за шклом горять самоцвіти. Хрещатик битком набитий веселою юрбою; кафе повнісінькі. Поїхав до театру: їдуть авта, екіпажі з породистими кіньми; коло театру не можна протиснутись; стрілою пролетів рисак в малому возі на гумах. Столиця!...

Ніколи Київ не мав такого блискучого вигляду, як літом 1918 р.!

У Винниці я був на віжках свого становища, а тут вільний і непримітний; мене потягло злитись з цією хапаючою веселощі юрбою киян. Поїхав до свого знайомого купця, вихованця в Анґлії: „Гуд-дей“ (добрий день). „А!“...—„Не а, а одягайся й показуй, але щоб од цього часу й до ранку усе бачив“. — „Ето можно“. Поїхали до ресторану вечеряти; за буфетом гора закусок та яких!—не гріше ніж у московському „Метрополі“, або в петербургському „Кюба“. Розговорились; кажу, що я захоплений розвитком Київа, його рухом, торговлею. —Гм...,—сказав мій приятель,—ти знаєш, я тепер працюю виключно на біржі, а біржа найчуйніша річ; отой крам, що в вітринах, то не з власних фабрик, то випадково десь дістали і продають, а фабрики працюють дуже мало; я хотів поставити фабрику сукна і взагалі вовняних виробів, а тепер боюсь, гроші перевів у Анґлію, а сам тільки спекулюю; в Київі до 10 ігорних домів, де виграють і програють шаленні гроші й усі ці притони мають дозволи високих осіб; адміністрація дрібна та й велика хабарі вимагає, куда там Петербургу! Я їзжу між Київом та Одесою; в Одесі фабрикантів і купців мало, більшість—спекулянти: сьогодня купив, завтра продав і т. д. „Гм!“... тепер вже сказав я,—чого це так?—Чого?—скажу пізніш. Перед розсвітом, після кабаре (неважне) поїхали за Дніпро в маленький ресторанчик. Почало світати; вийшли на балкон; сонце виринуло з-за обрію і блискучими проміннями ударило по золотих банях; Київ

повстав у всій своїй чарівній красі! За кавою я нагадав свому приятелю, що він обіцяв мені сказати. — Бачиш, солідні купці, фабриканти і біржевики не вірять, що така благодать буде довго і тому солідно за роботу не беруться. Чому не вірять? Я-ж казав про умови ділового життя; ця непевність іде згори, судячи по їх поступованнях; та й крім того, війна й пропаганда розбештала робітника й селянина, а адміністрація ні к чорту негідна. Як би виявився який геній, може-б він якось усе направив, а такий устрій, як зараз, не дає гарантій чогось доброго й тому протягнути довго не може...

Виїхав до Винниці, а по дорозі в голову так і бє: „протягнути довго не може",—гм...—мурчу собі під ніс, смокчучи сигару,—„протягнути довго не може"... Чекай, побачу сам, переконаюсь, а може й брешуть...

Пробув у Винниці з тиждень, виконав біжучу роботу і виїхав знову, здається, третій раз для огляду всього військово-адміністративного апарату Поділля і зокрема корпусу; взяв з собою інтенданта і слідчого.

В Літині населення не веселе, в очі не дивиться: багато де-чого придбали і бояться, щоб не одібрали. Летичів — військовий начальник старий; підготовча робота до призиву: картки, розклади і т. д. в чудовому порядку, пояснення дає—видно знавця діла; приладдя для харчування в окремім склепі; перечищено, уложено, уставлено, краще й не можна зробити; грошова відчитність, готівка і т. д. усе пунктуально зроблено. Апарат призиву чудовий, цілком налагоджений. Питають, коли призив. Трохи оповів, що знав.

Межибіж—кіннота, Ахтирський гусарський полк зі Слобідських козаків; досить старшин, козаків; ідуть навчання, є й майно і т. д. Коли буде призив? — Відповідаю те саме.

Проскурів—один піший полк, два кінних, артилєрія, повітова сотня. Склади в зразковому вигляді; козаки одягнені в нове; робота в повному русі; касарні одремонтовано і т. д., навіть нема до чого причепитись. Повітова сотня сотн. Червінського — як стара гвардійська частина. Обід в зібранні; гостинно, чемно, поважно. Командири бойові, виховані. Коли буде призив? Відповідаю те саме, а у самого все нутро

перевертається... З Проскурова доношу Воєнміну, Начґенштабу і гетьманові про огляд,—давайте людей!

Старшини запропонували верст за 20 качок постріляти; поїхав. В селі оглядав школу, — навчають українською мовою. Зібрались селяне — ну, що? — Та от, не знаємо як Вас величати—прийшли з війни, понаводили з собою коней, усякого добра принесли і зробились хазяїнами. — Ну, добре. — Як же добре? Я ціле життя роблю й маю тільки одну коняку, а он ті два брати були голі, а тепер мають чотирі коняки, два вози, ставлять собі нову хату, а я ціле життя робив, а того не маю. Зясував їм про обставини демобілізації. — Так, то воно так, а усе таки ми усе життя робили, а того не заробили, що на війні, вони усе мали: й одяг і харчі, а ми робили й того не заробили... Накажіть, щоб нам видали ружжа. — Навіщо? — Вовків стільки, що вночі ніхто на вулицю не виходить. — Звідкіль вовки? — Коли військо пішло вперед, то вся дичина повтікала в наш бік, а ружжа у нас поодбирано; вночі ніхто не вилазить з хат, а вони так і ходять по вулицях. Якось один пастух надів кожушок вовною догори, ліг на горбі та й заснув; вовк підліз та й лапнув його за бік, гадаючи, що вівця, — усі ребра обдер. Занотував, пізніш вислав їм два дробовики, прислали листа, дякуючи.

Поїхав в Камянець — те-ж саме; в обличчах де-яких старшин почала проглядати якась тупа апатія. З Камянця доношу Воєнміну, Начґенштабу і гетьманові про огляд, — давайте людей! Перебалакав з ґуберніяльним старостою; розказав про село з вовками, зараз же розіслали дробовики. Било в око, що за півтора місяці зроблено великі зміни в складі цивільної адміністрації; до роботи заступили люди більш фахово-здібні, але вони майже не відріжнялись від адміністраціі старого російського часу; українською мовою майже не володіли; робити з ними було легше, бо вони вже були добре натаскані в цій роботі, але видно було, що вони духово спільного (крім де-хто маєтків) з Україною нічого не мають і мріють про стару Російську імперію.

Поїхав до Могилева. Вигляд частин трохи слабший, ніж у Проскурові, Камянці; між старшинами появився нахил до

торговлі, чого раніш у війську не було. Повітова сотня виглядала чудово: люди здорові, виглядають якось з повагою до себе; відповідають обмірковано, спокійно; подумав собі— це щось нове: оце початок національної армії. Діло в тому, що повітові сотні трималися по повному штату, тому й виглядали добре. Комендант повіту сотник Вовк враження робив солідне; я почував при розмові з ним, що він дивиться на мене, як на чужинця; за кілька хвилин це пройшло. Завітав до повітового старости, п. Р.—А! а...—старий знайомий. По вихованню чистої води москаль. „Ну, як? — Да знаєте лі, все ето как то не так, не стройно, і т. д.“ Міркую собі: з адміністрацією цивільною слабо, дуже слабо.

Поїхав до Жмеринки. В Жмеринці три полки 3 стріл. дивізії. Далеко бідніші від 12, але нічого собі: виглядало все пристойно; заняття йдуть; не видно захоплення, що будується національна армія.

Через Жмеринку проходять за кордон потяги з ріжним добром: збіжжа, цукор і т. п. — А що це таке? — Це земля. — Як земля? — А це німці вивозять до себе нашу землю. Усі печінки у мене перекрутились: забирайте собі матеріяли війни — нові зробимо; забирайте хліб, цукор — нові будуть, але вивозити рідну землю — це мені уявлялось якимсь кощунством! Оце так договір! Далеко пізніш, 1920 р., коли я їхав з Дрездена до Берлину, німець, який їхав зі мною, розбалакавшись, показав мені на одно поле і сказав: „А це Ваша земля, вивезена з України. Врожайність дала чудову“. Поміркував собі — може повернемо...

Повернув до Винниці; наліг на діла. Наслідки цих оглядів і безрезультатність моїх вимог від Центру породжували в мені злість. Розум зясовував, що може Центр і не винен, значить—німці винні. Злість проти них збільшувалась.

III.

МАЛІ ДІЛА, ЯКІ МАЛИ ЗНАЧНІ НАСЛІДКИ.

Здається, в початку осени дістали розпорядження про зформування старшинських сотень з тих старшин, які не належали до полків. Склад сотні, яка була в Винниці, був

слабенький по своїй внутрішній силі; туди входила та старшина, яка не бажала їхати до Совдепії. Але ця сотня чудово несла варту і відразу навела лад у ріжних складів, на які по ночах робилися навіть озброєні напади. Ця сотня не була цілком українською, а просто Уряд чи Військове Міністерство з почуть гуманітарних і за браком козаків наказало зформувати такі сотні. Ця міра була розумна, вона давала притулок бідакам, що позбавились служби, а нам помагала охороняти державне майно. Теж в початку осени довідався я, що приїхали якісь старшини — росіяне й українці, які купують коні і вербують старшин і козаків і кудись їх відправляють. Покликав їх до себе — що ви робите? Кажуть, що збираємо бажаючих і відправляємо на Дон, для формування Южної армії. Покажіть дозволи — показали: усе владу. Я хочу побачити ваших добровільців, — „мілості просім, завтра здесь будет часть людєй", кажуть. На другий день подивився: людей було не багато, але нарід чудовий. — Чого Ви їдете? — Вже скоро зіма, хліба не засіяли, роботи немає; на Україні у військо не беруть, а з большевиками побитись охота, ми їх і в полках били. Оцей, суто бойовий (фахівці бою) елємент в майбутньому влився в призвану по мобілізації армію Директорії і склав під відповідним керовництвом ядро бойової армії.

Вскочив у авто і за голову схопився, біда! Свої полки не поповняємо, своєї армії ще й досі не маємо, а свій нарід, та який! віддаємо в Южну або Добровольчу армію. Страшна думка, як прут, проткнула мене... чи не зрада в Центрі?... Доношу до Київа, відповіди не дістаю.

У Винниці був староста повіту полк. Г. Де-кілька вчинків його були цілком безглузді і навіть викликали обурення робочого населення Винниці. Підтримка магнатів була йому занадто широка за рахунок бідних, тримав себе надзвичай недобре. Користуючись оголошенням по якомусь випадку Поділля на воєнному стані, я його усунув з посади. Запросив його, чи бажає він, щоб було призначено перевідування у його справі — відповів, що просить перевідування не призначати.

Здається, в липні дістав відомості, що коменданта Мо-

гилевського повіту сотника Вовка арештовано, посажено до вязниці, а потім повезено до Київа. Післав слідчого. Слідчий повернувся; каже, що він нічого не добився,—зроблено по зарядженню з Київа; поставив на ноги військовий суд. Повітові коменданти мали подвійну підлеглість: виконуючи зарядження Ґуберніяльного Коменданта, в муштровому відношенні і інспекторському підлягали комкору. Надісланий до Київа слідчий нічого не добився; обурився навіть Головний військовий суддя, вимагаючи передати діло до військового суду, а сотник Вовк сидить у канонирі.

Їду до Київа, йду до Міністра,—каже, не знаю; іду до гетьмана. Докладаю про становище і обїзд, а також про набор в Добровольчу Армію. — Це нічого, нехай. — Ну, нехай, так нехай, — гетьманові видніще. Дохожу до сотника Вовка. — Я добре не знаю і т. п. Іду до дружини гетьмана; вона більше знала, бо дружина сотника Вовка прохала її за чоловіка. — Чи Ви можете поручитись за сотника Вовка, що він нічого не зробив. Я відповідаю, що ні за кого ручатись не можу, а прошу діло передати до суду. „E bien, je parlerai avec mon mari. Merci“. Знов запросили на сніданок, тільки в фамілійному оточенню. Такі милі люди! Після сніданку перейшли з гетьманом до кабінету, запалили сигари, розговорились про се-те. Знову насів за розгортання армії, — аж вскочив: „Знаєте, такі складні політичні обставини, такі складні..., це чорт знає, що таке“. Видно було, що його теж це мучило, але він нічого зробити не міг. А сотник сидить в каноніру. Так і просидів пять місяців, поки сам себе не звільнив в часи повстання. Сотник Вовк, сучасний ґенерал, і зараз не знає добре, за що його арештовано; властиво, це було перевищення влади політичним департаментом Міністерства Внутрішніх Справ, по скарзі землевласників, яким сотник Вовк не допомагав чинити розправу з селянами, що в час революції де-що перебрали з маєтків.

Повернув до Винниці, думаю — погано... Проходять сотні мадярського куріня, що стояв у Винниці: стройні ряди, чудово одягнуті (чоботи у мене одібрали), виправка людей чудова — військо! Чому-ж у мене немає? і я б показав, як вишколюють військо!

В середині літа представники міста і орґанізацій улаштували обід старшинам мадярської частини, яка стояла у Винниці. Запросили і мене. Обід був багатий; українська земля може дати що поїсти. Виголошувалися промови; по своєму станові і я мусів щось сказати; я побажав їм скоріше повернутись додому в доброму здоровлі. По обіді я відійшов у кінець салі і став коло рояля, до мене підійшло де-кілька своїх: представників міста і членів Національного Союзу. — Що Ви такий невеселий? — Та бачите, мені ці мадярські морди вадять, навіщо Ви їх годуєте? — Та й нам вадять, але представництво Союзників вимагає. — Ну, хай їдять, не обідніємо. Привожу цей епізод для того, що тоді члени Національного Союзу побачили в мені свого чоловіка, що почасти й було підставою для вибора ними Подільського корпусу, яко бази для повстання.

IV.

ПОВСТАННЯ.

Здається, в липні випущено було з Київської Юнацької школи перших старшин. Ці старшини в муштрі були дуже слабенькі; за інструкторів для навчання козаків взяти їх в жадний спосіб було не можна; поведінка багатьох з них в приватному житті була неможлива. Цілком слушно: більшість з них були діти селян, які й світу не бачили і ломаного гроша в руках не тримали, а тут місто, шинки й ціле багатство в руки дають. Усі командири полків стали доносити, що це не старшини, а цілковиті незнайки.

Я спроєктував зібрати їх усіх до штабів дивізій, призначити персонал учителів і посадити за навчання і муштру. Про все доніс до Київа, але з Київа цілком несподівано вийшов наказ: звільнити їх усіх зі служби. Ця міра була цілком недержавна. Хлопці, які були початком демократичної армії, знову зі старшинського становища повертали додому і більшість з них до коней, волів і других господарських умов, або примушені були йти в найми для харчування. Натурально, це їх озлобило, а для повстання вони в майбутньому дали добрий матеріял.

Кінчався жовтень; потяги зі збіжжам продовжували йти за кордон. У війську стала проглядати апатія і якась небезпека—буцім то чекали чогось.

В кінці жовтня німці і австрійці силою поодбирали дещо з обмундирування з полкових складів. Це викликало обурення проти них. Вони закидали, що Україна не виконує зобовязань; прийшлося речі з полкових комор позаховувати в потаємні кімнати.

З Київа одержано розпорядження що-до міцнішого звязку з Ґенеральним Штабом; надійшло повідомлення про якісь, буцім-то, збольшевичені частини в районі Білої-Церкви; наказано було прийняти міри, вразі частини ці вирушать на Поділля. Розпорядження з Київа були якісь нервові. Забито в Київі Ейхгорна, головнокомандуючого австро-німецькими військами. У австріяків, які в той час стояли в Київі, стала проглядати якась нервовість. Ходили чутки про французький десант в Одесі. Повних і докладних інформацій з Київа не було.

Почався листопад. Дістав телеґраму від Воєнміна негайно прибути до Київа. Приїхав, замельдувався у Воєнміна. — Тут на Вас є донос, що Ви формуєте якісь війська у Винниці.—І радий би зформувати, та Ви ж не даєте.—Та якже, коли в політичному департаменті Міністерства Внутрішніх Справ є відомості, що Ви щось там формуєте. Відповідаю, що зформовано старшинську сотню по зарядженню Ґенштабу і більш нічого, про це донесено. — Смішно, каже старий Рогоза,—ну, то йдіть до гетьмана й розкажіть йому. Пішов до гетьмана. Був уже вечір; мене зараз же прийняли. Сам гетьман ходив по салі з якимсь худим, високим, чудово убраним паном. Я поміркував, певно дипломата, і не помилився: це був ґерманський посол барон Мум. Видно було, що гетьман, завжди стриманий, дуже чимсь хвилювався. Цей пан пішов і я з гетьманом пішли до його кабінету. Кабінет гетьмана — це була велика, довга кімната; невелика частина цієї кімнати була відділена темно-червоним драпрі. Кресло, на якому сидів гетьман, було коло самого драпрі, так що воно проходило зараз же по-за спиною гетьмана. Я почував, що там хтось сидить і слухає. Так само було і раніше,

і коли гетьман бажав, шоб цей слухач не слухав, то відходив на другий кінець кабінету і розмовляв, переважно стоячи. — Оце добре, що Ви приїхали. Що Ви там формуєте? — На жаль, нічого, крім старшинської сотні, — і зазначив, що я вже і Міністру докладав про це і мені дивно, що Міністр і навіть сам гетьман запитують про те, на що зарядження прийшло з Києва. Потім трохи побалакали про нервовість часу. Я сказав, що ходять чутки про прибуття до Одеси французького десанту і що робити, наколи дійсно появляться французи. Гетьман аж підскочив: „Кричати — слава, viv la France!, махати шапками". Я ніби вгруз в мягке кресло, на якому сидів. — А німці?... „махати, кричати"... Трохи ще побалакали; гетьман увесь час повторював: „Такі заплутані політичні обставини, такі заплутані... Почекайте, я зараз побалакаю телефоном з Рейнботом" і став звонити й балакати: „...та він ось у мене сидить! (Це річ ішла про мене). „...це-ж старшинські сотні" і т. д. — Підіть до Рейнбота, він у Маріїнському палаці і там розтлумачте йому. Попрощалися. Це був останній раз, коли я бачив гетьмана всієї України Павла Скоропадського. Політичні обставини дійсно були складні.

Для мене було ясно, що Військовий Міністр у будові Держави ролю грає дуже малу: чесний, правдивий старик постільки міг перешкоджував лише вакханалії, яка йшла навколо гетьмана.

Пішов до Рейнбота; було коло 9 вечера. Рейнбот був Міністром Внутрішніх Справ на т. ч. Міркую собі, — при чому тут Рейнбот? Прийшов до палацу, внизу було два жандарми, які й плащі здіймали. Я дав візитну картку, щоб передали Міністрові. Зараз же попрохали. Увійшов у великий, дуже високий кабінет; за столом стояв малого росту з великою головою чоловік, типичний німець і Петербурський урядовець, — в минулому він був прокурором Петербургського окружного суду. Його малі, як у пацюка, очі, як шило пронизували Вас. Представившись, я запитав — в якій справі пан міністр запросив мене. — Знаєте, я єщо не совсєм хорошо ґоворю по украінскі, давайте говоріть по русскі, — і почав крутити, та так хитро, що я не міг зрозу-

міти, про що ходить; а він буцім то обвинувачує мене в чімсь. В свойому потоці слів він уставив: „Вот Ви, рубакі!“, я, сидючи на креслі, з призирством вставив йому: „А Ви, писаки!“ Він зупинився, але знову почав балаканину; потім просунув руку під верх стола, десь далеко задзвонило; увійшов секретар; він сказав йому, очевидячки, якусь умовну фразу, бо я її не зрозумів. Хвилини через дві почув, що чотирі нозі в острогах піднімаються по сходах і стали коло дверей. — Що за чортовщина! — подумав я. Нарешті, Рейнбот випалив: „Ви там что-то форміруєтє“. Це мене взірвало, я скочив з кресла, шаблюка за щось зачепилась; прижавши її лівою рукою, я схопився за ефес правою (на мені була чудова, золотом оздоблена кавказька шабля мого батька). Рейнбот вискочив з кресла й перебіг на бік столу. „Зформував старшинську сотню по зарядженню Міністерства, про що й казав Військовому Міністру і зараз Гетьманові“, навіть закричав я. Вхідні двері трохи відчинились і просунулась голова жандарма, але Рейнбот махнув йому рукою і я почув, як вони обидва сходять на низ. Нагло Рейнбот зробив „самую любезную улибку“, яка цілком не гармонувала з його палаючими пацючачими очима і сказав: „Вот відіте, как хорошо, что Ви прієхалі, ми поговорілі і дело вияснілось, только я Вас очень прошу (усмішка його зробилась ще солодче), не препятствуйте, чтоби полковнік Г.*) снова бил назначен Повітовим Старостой; это, відіте лі, брат (чи кузин) моей жени і єму там очень хорошо“. В голові промайнула думка: знаю, що не погано, бо хабарі ледви що не з бліх дере.

Я сказав, що перешкоджувати не буду і ми попрощались. Хоч година була вже пізня, здається, коло 10-ої, але я поїхав прямо до Воєнміна на його помешкання, де й розповів йому про розмови з гетьманом і Рейнботом. Мене трохи дивувало, що в мешканні ґен. Рогози йшла ґенеральна укладка валіз і других речей... Коли я скінчив, ґенерал Рогоза сказав: „Ось бачите, це добре, що я Вас викликав, діло і залагодилося“. Не встиг я запитати, яке діло, як він

*) якого я усунув з посади.

иахилився до мого вуха і сказав: „Скоріше виїзжайте з Києва". Я знову зиркнув на укладку речей, подякував йому і вийшов. Забрав з готелю свою валізу і прямо на двірець. Незабаром почало світати; потяг добре йшов, а в мені все палало... Так це мені щось погрожувало від Міністра Внутрішніх Справ, він же начальник політичного відділу Міністерства, але за віщо? Та невже-ж цей німецько-московський „патріот" гадав налякати мене жандармами і це все за те, що я усунув з посади хабарника? А гетьман,—як усе в ньому хитається. Сам—така мила людина, але яке-ж сміття його оточення. Карти відкрились — німці окупували Україну; жадного формування вони нам не дозволяють; гетьман—невільник німецький, а з ним і усі ми. Ні, я в неволю не дамся; не дався в тяжких боях у Східних Прусах, так невже-ж стерпимо неволю в себе, на своїй рідній землі? Такі думки перебігали у мене в голові, але що робити і як „не дамся", ще не знав.

Діло ясне — в Київі якась небезпека. Гетьман наказав зустрічати французів, ворогів німців, значить зміна орієнтації; в німецьких військах розклад; австрійські цілком розпадаютьс і вразі наступу на нас большевиків, битися не будуть; моральний імпульс війни скінчивсь; в Ґерманії і Австрії початок революції, яка перенеслась і до австро-німецьких військ на Україні; на Україні своєї армії немає. Центральна Рада викликала німців і австрійців, вона-ж зруйнувала українські частини, що прийшли з фронта, а зформувати наново не спромоглась. Зруйнувала виключно під натиском соціялистів, цих фахівців по руйнації усього практично-життьового; зруйнують враз, але чи історія світу знає, щоб соціялисти щось могли збудувати життьове; аванси люблять...

Німці насадили в Росії большевизм, а на Україні поставили гетьмана; гетьман своєї армії не міг зформувати; у німців політичний напрямок теж хитався; французькі війська не приходили, а Добровольча і Южна армії, що формувалися при допомозі уряду гетьманського, були за „єдину-неделиму" або федерацію, — обставини були дійсно заплутані й грізні.

Зробив гетьман помилку велику, що не простудіював добре історії України і її гетьманів.

Користуючись початком розкладу німецької армії, йому треба було почати повстання згори — самому, а саме: увійти в контакт з ріжними національними партіями, свій уряд розігнати і наставити, хоч і менш працездатний, але суто-національний (фахівці за гроші залишились би, яко допомогачі); мобілізація була-б скінчена за якихось десять днів; рушниць на піхоту вистачило-б на 70% повного штату, сідел для кінноти на 20%, та можна було-б зібрати у селян; гармат могли виставити 20 — 30% довоєнного штату. Сміло можна вважати, що появилась би більш ніж $1/2$ мілійон. українська армія, забезпечена харчами, і ось тоді можна було-б розмовляти і з большевиками і з німцями, а гетьман зробився-б національним героєм!

Тоді-б не ми шукали союзів, а з нами їх шукали-б, бо Ґерманія і Австрія подихали з голоду, а у нас хліба було досить; Донові, Кавказові, Турції, навіть Італії союз з Україною був корисним.

Головне, це реформа аґрарна. Сам не будучи земельним власником, але обїздивши Ґерманію, Австрію і Францію, я був переконаний, що аґрарного питання на Україні ще багато літ не може бути. *) Є питання аґрикультурне (культура обробки), але не аґрарне. Тоді, як в Ґерманії, Франції і почасти Чехії на землі далеко гіршій, переводячи на нашу міру, десятина дає 220 — 230 пуд. зерна, на Україні селяне вважали добрим урожаєм 90—100 пуд. з десятини. На Україні є питання цілком не розвязане, це обробляюча промисловість: фабрики; тоді не було-б такого явища, що віддавши усі сирівці за границю, потім свої-ж сирівці, але оброблені, купували з-за границі; це-ж сміх, щоб виписувати коси, плуги і инше з Німеччини, коли у самих заліза вистачить на $1/2$ Європи; аптечні товари — це найбільш шахрайська продукція; ми увесь час виписували від німців ті продукти, які вони взяли у нас у сирому вигляді. Чого тільки ми

*) Але воно було, бо поруч з господарствами в 2 — 3 десятині лежали маєтки в кілька сот тисяч десятин. Ред.

не маємо і в якій кількості! Одного нам бракує — культури.

А потяг підходив до Винниці і обудив мене від думок. На другий день пішов до Штабу корпуса. Дивлюсь: коло входу два вартові, далі коло сходів стоїть кулемет, якась варта з ґранатами. Що таке — питаю. Начальник штабу докладає, що з Ґенштабу одержано депешу, ніби в районі Білої-Церкви большевики; що наказано подбати про міцний телеґрафичний звязок з Київом, забезпечити склади, мости. Міркую собі, які-ж такі большевики під Білою-Церквою... Здається, там якийсь Ґалицький відділ. Зайшов до австрійського командира корпусу, — це був старик, який мав вищу бойову нагороду — орден Марії Терези. Питаю, які відомості у нього з Київа. У них був прямий дріт. — Погано: у них революція, а на Україні під Білою Церквою якийсь відділ збольшевичився; здається, не хоче визнавати влади гетьмана. Я не належав до жадної партії, ні в яких заговорах уділу не брав, але почував, що щось незабаром мусить бути.

На другий день рано мій персональний осаул інформує мене, що начальник штабу корпусу увесь час крутиться коло авта і запасає його бензином, харчами і набоями, що в полку учора збирались козаки і частина старшини та лаяли уряд гетьмана; що командир полку там не користується впливом на старшину, яко українець не щирий. Поїхав по залозі. Старші начальники виглядали якось неспокійно; молодча старшина й козаки, навпаки, вже здалека усміхалися, так буцім-то межи мною і ними протягнулась якась спільна нитка. Повернув до штабу корпусу, „взяв в оборот“ наштакора — чого крутитесь коло авта? Каже, що не спокійно, де-хто чекає виступу місцевих большевиків; що з Білої-Церкви, буцім-то, приїзжають люди і аґітують. Кажу йому, — це-ж смішно, які-такі большевики, наколи тут австрійська залога. — Австрійці в наші внутрішні діла втручатись не будуть. — Ну, і чорт з ними — загримав я, — накажіть зараз же убрати зі штабу кулемети, ґранатчиків і залишіть 4 козаки. Пройшло 3—4 дні без змін.

Вранці, здається, 18 листопаду 1918 року мене обудив осаул і каже, що в місті щось робиться: у штакора стоїть

наш броневик і якісь люди з ґранатами, але нашого полку. Вийшов на балкон. Бачу, — дійсно, броневик і два вартові з гранатами у вхідних дверей; населення йде спокійно, не звертаючи уваги. Гадаю собі,— коли-б проти мене, то мене в першу голову арештували-б. Почав собі нормально убиратись, випив кави, засмалив сигару і пішов до штакору; це було кроків 300 — 400 від моєї кватирі. Проти штабу стояв броневик, в якому за рулем сидів мій шофер і, побачивши мене, почав цілком доброзичливо усміхатись. Увійшовши в штаб, я побачив там велике заворушення, якихось козаків з гранатами, чолов:к 6. В моєму кабінеті сиділо 4 чоловіки, з котрих я знав тільки одного: доктора Базилевича; усі вони рились в паперах; зі службовців штабу було 2—3 чолов. Я сів собі на своє крісло і палив сигару, вони продовжували ритись, чогось шукаючи. Нарешті, один з них, худий брюнет (ми потім з ним зробились приятелями), з інтеліґентним обличчам звернувся до мене: „Ви були арештовані?“ — „Ніхто мене не арештовував“, відповідаю. Увійшов осаул—начальник кулеметної команди Винницького полку: — „Ні, ні, командир корпусу не був арештований“. — „А Ви яку ролю тут граєте“, запитав я осаула. Він сказав, що бувшого комполка полк. Петровського заарештовано домашнім арештом, а він вступив у командування полком. Забув призвище того старшини, він був трохи в штакорі; старшина добрий. „Ну, це до діла не йде, що робиться?“ — запитав я. Отой брюнет спокійно почав викладати мені про всю ганебну, руйнуючу діяльність гетьманського уряду і т. д. і що, нарешті, село повстало; корпус Коновальця з Білої-Церкви виступає на Київ; що вони оголосили владу Директорії і, нарешті, запитав мене: „Ви за кого: за гетьманський уряд чи за народні права?“

Зараз же передо мною повстала уся та виключна робота, аку я даремно поклав на формування корпусу; руйнуюча д яльність москвинів-бюрократ в, якими було обсажено головні адміністративні посади, безправні арешти, ігорні притони, хабарництво, безсилість самого гетьмана, крутійство німців і, як остання капля, що переповнила чашу терпіння, моя візита до Міністра Внутрішніх Справ...

„Я з Вами“, відповів я тому, що до мене звертався. Всі вони повскакували і стали вітати мене: „Ми так і гадали (це були члени Національного Союзу), що Ви будете з нами. Ми вже давно приглядаємось до Вас, аж з того обіду, де Ви облаяли німців“. — „Ну, а тепер покиньте папери і не плутайте мені, а дайте спочатку інформації“. Вислухавши інформації, я написав наказ корпусу, що приєднуюсь до військ Директорії і наказую всім приєднатись і т. д. — А чого Ви там рились в паперах?—Шукали те, друге і, бачите, нам потрібні гроші на діла Союзу, а у Вас тут є гроші.—Ну, я їм витлумачив, що в штакорі випадково інтендант лишив харчові гроші, яких не можна чіпати, а ось з ремонтних можна взяти... Далі я сказав проґрам близчої діяльности і просив це записати і мені допомагати, а що робити—вказівок я не потрібую. Пустивши в рух штабову машину, я взяв інтенданта і поїхав в той-же день на Винницьку базісну хлібопекарню й мукомельню.

В продуктивність роботи так зв. молоді я не вірив і не вірю, наколи це не геній; це показав період Великої війни, самої революції і пореволюційний період. Хто видвинувся в період війни? — маршал Фош, фельдмаршал Гінденбург; кто видвинувся після війни?—Мусоліні, маршал Пілсудський. Не знаю років Мусоліні, але перечислені особи від молодих років стоять далеко. Я передбачав, що молодь по оголошенні мобілізації збере людей, але за браком харчів призвані люди, поголодавши, підуть по домах, проклинаючи ту владу, яка їх призвала.. А тому перше треба було забезпечитись харчами. Приїхав на хлібопекарню, покликав завідуючого Павличенка. — Ну, кажу, показуй свою підготовку, пускай хлібопекарню в рух, — перший день на 30 тисяч людей, другий на 40, третий на 50 і далі зупинись на останній нормі, поки не дам других указівок. Сам од задоволення аж руки потираю: не пропали мої труди! Винницька базісна хлібопекарня була чудова, продукт останної техники, приведена мною в добрий стан. На третій день я почав висилати хліб для військ, що вирушили на Київ.

(Продовження буде).

В. САХНО,
Сотник.

Тиждень в гетьманській дружині.

Далекий і глухий закуток Волині—повітове місто Кремінець, що лежало при кінцевій станції залізниці Дубно -— Кремінець, в кінці жовтня 1918 року оживилося й заворушилося. Спершу пошепки, а пізніше й голосно мешканці міста переказували один другому, що в німецькій залозі, розташованій у місті, не спокійно.

Дійсної причини цього ніхто не знав, хоч і наводили взагалі причин дуже багато.

Найгірше поінформованими були рядові повітові урядовці та місцева українська інтеліґенція, до-речі, досить нечисленна. Обставини так склалися, що урядовці та інтеліґенція фактично не стикалися з німецькою залогою. Рівнож не було контакту між урядовцями та інтеліґенцією і відпоручниками гетьманського уряду, присланими з Центру (повітовий староста, військовий начальник та начальник державної варти). Ці відпоручники, прибувши до міста, спіткалися з таким упередженням проти них, що не вважали за потрібне зробити навіть офіційних візитів. В дальшому, методи урядування, яких додержувалися ці відпоручники— арешти, конфіскації, звільнення зі служби без обяснення причин, — цілковито відкинули від них навіть і тих, що до попередніх подій ставилися байдуже.

Події серед німецької залоги, однак, розвивалися далі. Через кілька день стало відомо, що в Німеччині революція, що владу в Німецькій державі обняв уряд республіканський.

Залога міста на події на батьківщині реаґувала в той спосіб, шо на своїм чолі поставила жовнірську раду, яка й перебрала до своїх рук владу від попереднього командування. Крім того стали помітні явища, яких раніше не спостерігалося. Після „революції”, що відбулася все-ж без жадних ексцесів, на вулицях міста показалося багато жовнірів без поясів та хелмів.

З сигарами в зубах вони ходили по хідниках, а не посередині вулиці, як було до цього. Старшин залоги зовсім не було видно.

Де-хто з мешканців міста почав уже пророкувати, що після „революції" дочекаємося скоро й „революційних методів", так знайомих мешканцям ще з часів недавнього минулого, коли місто тероризували банди розбештаних російських жовнірів, що, залишаючи фронт, мандрували „до дому".

Пророкування ці однак не здійснилися.

Одного жовтневого поранку мешканці спостерігли, що по вулицях міста ходять лише патрулі. Жовніри без хелмів та поясів зникли; зникли й вонючі сигари, що кілька днів труїли повітря. Патрулі знову ходили лише посередині вулиці.

Революція в німецькій залозі закінчилася тим, що рада жовнірська передала командування попередньому командирові-майорові, перед яким продефілювала на чолі з оркестрою, а пізніше вимаршувала за місто до Білокриницьких касарень. Разом з цим стало відомо, що залога німецька скоро опустить місто, бо дістала наказ про повернення на батьківщину.

На другий день після цього керовники ріжних повітових установ, в тому і шкіл, дістали від старости повітового запрошення прибути до його канцелярії в справах „надзвичайної ваги".

В означену годину в старостві зібралося біля 10—12 осіб, в тому числі й кількох з поважніших місцевих громадян, яким теж було послано запрошення.

Чекали недовго. Старосту застали разом з начальником державної варти. Староста, привітавшись з кожним зосібна і не знайомлячи з начальником варти, звернувся до зібраних з промовою, в якій змалював ситуацію, що утворювалася з відходом з міста німців і закликав до „гуртування всіх, для добра всіх, коло нього". Промовляв староста російською мовою і закінчив тим, що звернув нашу увагу на діяльність „елементів бандитських", які підносять голову. „В нашім інтересі—казав він—скрутити їм карк" і гадав, що урядовці, нам підлеглі, теж підуть з нами разом.

На цьому власне й закінчилася наша авдієнція. Якихось ширших інформацій про загальну ситуацію ми від старости не почули, а звязків з центроми подій, що починали в цей час відбуватися на терені України, у нас також не було.

Розійшлися мовчки і кожний на власну руку інформував співробітників про загрозу „бандитизму", що мала звалитися на місто. Ще не встигли всього перетравити, як від старости дістали повідомлення, що по наказу ґуберніяльного старости, відомого гетьманського діяча Андро, всі урядовці рахуються мобілізованими і мають зголоситися до штабу старшинської дружини, яка вже „орґанізується". Відповідальність за явку урядовців, як стояло в повідомленні, покладалася на керовників урядів, а за вчителів — на керовників шкіл. Цим керовникам давалося зрозуміти, що їх відповідальність буде характеру „адміністративного".

Легко уявити враження, яке викликало це розпорядження в місті. Для кожного стало ясним, що ходить про щось инше, а не про охорону міста й мешканців від „бандитів", які, до-речі, не проявляли себе ані в місті, ані в його околицях. Бо коли-б аґентам гетьманським залежало лише на „бандитах", то здоровий розум говорив, що для боротьби з ними досить державної варти. Крім неї творилася ще старшинська дружина, а вразі чого, можна було орґанізувати охорону з мешканців. Мобілізація урядовців тому видавалася дивною і довший час не зрозумілою. До всього цього приходило ще те, що певна частина урядовців не була військовими і як матеріял для дружини старшинської цілковито не надавалася. Не ясним було також, що мало статись з урядами й школами. Вони з мобілізацією фактично мусили перестати функціонувати. Про це все урядовці повідомили старосту через своїх делеґатів.

Староста делеґатів вислухав і лише констатував, що розпорядження він одержав згори, анулювати його не може і радить його якнайскорше виконати. „Кожний день несе несподіванки і сьогодня вже можна сказати, що „темні елементи" намагаються звалити владу ясновельможного пана гетьмана" — додав староста, прощаючись з делеґатами урядовців.

Коли делеґація передала розмову загалові урядовців, стало ясним, що на уступки староста не піде. Разом з цим теж не підлягало сумніву, що ходить не про „бандитів" і що не проти них орґанізується дружина і не для боротьби з ними мобілізується урядовців.

На зібранні після інформацій делеґації було ухвалено, що

урядовці невійськові до дружини зголошуватися не будуть. Урядовці-ж військові зголосяться лише у випадку, коли цього уникнути буде неможливо. Були навіть голоси за те, щоби можливо більша кількість урядовців на певний час опустила місто і перебула його у родичів чи знайомих на повіті. Одначе рішення сталого не було ухвалено та й трудно було щось застосувати одностайно до всіх, бо багато урядовців не мали в повіті ані родини, ані, навіть, знайомих.

На другий день урядовцям та вчителям, що були старшинами, аґенти державної варти вручили пропоновання прибути до штабу дружини. До пропоновання аґенти додавали, що вони одержали наказ кожного „сопровождати аж до штабу".

Було ясно, що староста на цей раз вирішив без дальшого відтягання „мобілізувати" урядовців-старшин. Урядовців не старшин тим часом залишили в спокою.

В штабі дружини нас чекав командир її, гвардії капітан, як сам він нам назвався, його заступник і адютант. Всі вони були прислані від штабу ґенерала Келера, що, як ми пізніше дізналися, формував офіцерський корпус для боротьби з повстанцями. Всі вони мешканцям міста були цілком незнані. Розмовляли з нами російською мовою. Командир дружини повідомив, що ми при дружині створимо чоту урядовчеську, що ця чота згодом, він сподівався, буде численною і боєздатною. Ми його ні про що не питали, не суперечили йому що до майбутности нашої чоти, а тому він нас скоро передав одному зі старшин дружини, якого в нашій же присутності іменував на нашого командира, потішаючи нас тим, що це „хорошій офіцер".

Новий командир запровадив нас до залі, в якій містилася частина дружини. Помешкання було мале і розмістити всіх старшин не було змоги. Він пояснив, що штаб дружини робить заходи, щоби дружину було переведено до замку, де можна відповідно розміститися, а вразі потреби, й оборонятися. Таким чином ми довідалися про далеко йдучі проєкти штабу, який навіть готуєтся оборонятися... Нас це зовсім не тішило. Але тим часом, користаючись з тісноти помешкання, запропонували „командирові", що будемо міститися дома, приходячи на службу, коли це буде потрібно. Він на це пристав без намислу і зараз же звільнив нас додому, визначивши годину, в яку на другий день

розпочне з нами навчання. На другий день навчання наше обмежилося тим, що ми півгодини читали в помешканні дружини відозви штабу ґенерала Келєра. Але з цих відозв ми знову багато не вичитали: теж побоювання „елєментів бандитських", ті-ж „темні сили" і загроза тільки вже не „ясновельможному", а „родінє".

Порядок у помешканні був такий, як і вчора. Дружинники, видно було, приходили лише на кілька годин, а потім розходилися куди-хто. У помешканні залишалася лише варта, що виставляла „пости" у старостві, скарбниці та на площі проти собору. Ночували теж або дома, або у знайомих. Командний склад всіх лише потішав, що з переходом до замку дружина набере вигляду „реґулярної частини".

З замку, власне старинних будов, у яких колись містився ліцей Чарторийських, гетьманські аґенти хтіли створити укріплену базу. В замку вже містилася державна варта, туди-ж збиралися перевести старшинську дружину, а з нею і „чоту урядовців".

Замок був розположений так, що дійсно надавався до оборони. Ходило лише про те, щоби його до цього приспособити, а головне, щоби було його кому боронити. Дружина старшинська тим часом частини військової не уявляла. Старшини, що були в ній зібрані примусово, коли не всі, то переважаюча більшість їх, так само як і ми, урядовці, не розуміли завдань, до яких дружину призначалось. Часто доводилося чути сумніви дружинників, що до боєздатности частини, складеної виключно зі старшин. Головне все-ж було те, що старшини, зібрані в дружині, кожний по своєму задивлялися на близьке майбутнє і, як ми спостерігли, не мали жадного довіря до керовників. Керовники-ж від старшин держалися особняком і часто траплялося, що в дружині не знали, де знайти командира, або його заступника. Не ясним було також наше підпорядкування, правда, поки що лише часове, командуванню „окремого офіцерського корпусу на юге Россії". Видно було, що значній частині старшин, що складали дружину, залежність від цього корпусу була не до смаку.

Через кілька день нашої служби в окремій чоті ми, урядовці, так „приспособилися до умов", що перестали навіть зявлятися на навчання. Наш чотовий з наших успіхів був цілковито задо-

волений і за нашим прикладом почав десь зникати. Кожний з нас навіть продовжував виконувати попередні службові обовязки. Нами ані староста, ані командир дружини більше не цікавилися.

Але, на жаль, всьому буває кінець. В кінці тижня стало відомо, що до переходу дружини до замку все приготовано. Визначили навіть день для переходу. „В замку все піде нормально" — так твердили староста, командир дружини, його заступник і навіть начальник державної варти. Що розуміли під „нормальним", можна було бачити з правил, які вивісили до загального відома в помешканні дружини. „Відлучатися з дружини можна лише за згодою командира", „уночі всі мають перебувати в касарнях", „варту на воротях замку нестимуть чини державної варти" і под.

Коли „чота" відчитала ці правила, один з урядовців констатував:

— Перший акт фарсу скінчився. Питання, чи можемо брати уділ у другому? — Загальною думкою було, що ні.

В цей час уже малися відомості про повстанчий рух, який розпочався з Поділля, про комітет повстанчий, на чолі якого стояв С. В. Петлюра. Загальним переконанням було, що ситуація, яка витворилася в місті, тривати довго не буде; час панування гетьманських аґентів мав скоро скінчитися.

Після короткої наради „чоти" було вирішено, що на ранок маємо вирушити на повіт і перебути час непевний десь у знайомих чи просто на селах.

Командирові нашої чоти витлумачили, що в переїзді до нового помешкання, до замку, участи брати не будемо, бо жадних речей у дружині не мали. Ніч кожний перебуде в себе дома, а завтра вже зголосимося до дружини.

Командир погодився з цим і, що нас трохи здивувало, з кожним попрощався зокрема. Разом з ним ми залишили помешкання дружини, в якому все було перевернуто й розкидано і розійшлися по своїх мешканнях.

О третій вночі до мене прийшов урядовець скарбниці, з яким ми умовилися разом залишити місто і мандрувати на повіт, де у нього були знайомі, в яких, як він сказав, можна пересидіти, скільки буде потрібно.

За півгодини я закінчив збори, оглянув мешкання, замкнув

його і передав ключ колєзі, який не зголосився до дружини і залишався в місті.

З мого мешкання, що містилося на краю міста, стежкою через садок легко було вийти на гори, що зі всіх боків оточують місто. За містом ми плянували звернути на шлях, що вів до Вишнівця, де мешкали знайомі мого колєги по пригодах.

Ніч була темна. У місті жадного руху, жадного світла. Ми дійшли вже до кінця садочку, коли мій компаньон, що йшов попереду, зупинився і тихо мені шепнув, що перед нами на стежці маячать якісь постаті і що ці постаті зближаються до нас. Не встигли ми щось вирішити, як постаті зблизились до нас і тишу пронизав окрик: „Стій, руки вгору!" Ми й без того стояли і лише на окрик без намислу піднесли руки. Нас оточили рушниці. Хтось крикнув: „Пане сотнику, тут два добродії!" Старшина зблизився до нас і наказав: „Затримати; зостане з ними один козак; решта вперед! Скорше!" Ми залишилися на стежці з одним козаком. Решта зникла в темряві. На наші запитання козак спочатку не відповідав. Лише коли за кілька хвилин почав працювати з другого боку міста кулемет, він коротко нам розповів, що місто оточене повстанчим відділом отамана З. За півгодини стріли скупчилися біля замку. Було ясно, що місто вже в руках повстанців. Козак, що був з нами, запропонував нам направитися в місто. Ми вийшли просто на Казначейську вулицю і стали коло скарбниці. Якийсь старшина наказав козакові завести нас до скарбниці. Там ми знайшли кількох з нашої чоти, що були затримані повстанцями, як і ми, при виході з міста. Там-же були обезброєні постерункові, що несли варту на постах.

Ранком нас звільнили, довідавшись, хто ми і чому збиралися залишити місто. Місто було в руках повстанців. Лише „замок" продовжував боронитися, хоч повстанці були переконані, що до вечера опанують і замком.

Дійсно, о годині 4 по обіді повстанці зайняли замок. Як пізніше зясувалося, дружина старшинська, що звечера почала переїзд на нове помешкання, ще не встигла належно розташуватися і пристособити замок до оборони. Крім того, коли до замку підійшли повстанці, в дружині зчинився переполох і ніхто не знав, що мав почати. Командира дружини і його штабу не

було. Пізніше виявилося, що штаб дружини, маючи інформації про підхід до міста повстнців і рахуючи справу програною, зник. Зі штабом разом зник і повітовий староста з начальником державної варти. Частина державної варти теж ще звечера розбіглася. Про все це в старшинській дружині не знали. Не знали також, який це відділ опанував містом.

Ситуацію „врятував" один зі старшин дружини, що обняв командування нею і сяк-так орґанізував оборону у перші хвилі, коли повстанці підійшли до замку, без опору захопивши місто.

Через кілька годин „бою" дружина поділилася на дві частині -— одна стояла за негайну капітуляцію, рахуючи оборону цілком непотрібною і навіть шкідливою, бо були переконані, що містом опанували не „бандити", а повстанці проти гетьманської влади. Друга, менша частина, з ріжних мотивів, а в тому і з боязни перед „бандитами-большевиками" стояла за вперту оборону замку.

Коли перші, що вимагали негайної „капітуляції", загрозили залишити замок і перейти на бік повстанців, друга, менша частина, вирішила рятуватися на власну руку. Вирішили несподівано кинутися на повстанців, пробитися і вимандрувати з міста. Куда мали направитися пізніше — над цим не думали зовсім.

Як вирішили — так і зробили. 10—15 дружинників разом з командиром вискочили з воріт замку і дали кілька сальв. Повстанці однак мали добре прихтовані кулемети і чатували, пильнуючи виходів з замку.

Кілька кулеметів запрацювало відразу. На місці лягли командир і шість його товаришів. Решта кинулася назад.

Повстанці опанували замком.

* * *

З боку повстанців було 3-х забито, ранено 2-х козаків. Один мешканець міста припадково забитий. Шість старшин дружини і командир заплатили життям за те, що повірили аґентам гетьманської влади. Військовий начальник, який чомусь не втікав разом зі штабом дружини і пробував боронитися, теж був забитий. Такий підсумок провокації і фарса — дружини.

На другий день було орґанізовано спеціяльну комісію для ліквідації справ, що виникли в звязку з орґанізацією дружини.

До її складу ввійшли представники повстанчого відділу, представники від громадян та представники урядовців. Всіх старшин, що були в дружині, звільнили, владу в місті передали до рук комісара, а для охорони міста орґанізували спеціяльну охорону.

Через кілька день повстанчий відділ вирушив далі. З ним вирушили і старшини, що були в гетьманській дружині, які майже всі зголосилися до штабу повстанчого відділу.

А бувший штаб дружини зник. Зник і повітовий староста. Про них більше в місті не чули і майже не згадували. Прийшли невідомо відкіль і пішли невідомо куди. Снували провокацію, творили фарс, вдаючи, що відновляють стару леґенду про „ясновельможного пана гетьмана". хоч в цю леґенду самі-ж не вірили.

Інж. В. ПРОХОДА,
Підполковник.

Сірожупанники в повстанні проти уряду гетьмана Скоропадського.

Як відомо, орґанізація 1-ої козацько-стрілецької дивізії, що пізніше одержала народню назву дивізії Сірожупанників, розпочалась по першому заклику Української Центральної Ради в лютому 1918 р. Орґанізація її переводилась в м. Володимирі-Волинському. Комплектувалась вона з полонених вояків-українців, що надсилались з таборів б. Австро-Угорщини. Основою її кадру були старшини з табору Йозефів у Чехах і козаки з табору Фрайштадт у Горішній Австрії. Все це був добре національно-освідомлений елємент— дійсні націоналісти. Але складаючись майже виключно з селянських дітей, всі вони бажали мати Самостійну Україну, збудовану на засадах 4-го Універсалу УЦР від 22.І. 1918 р.

Здається, ні в одній українській частині не відбувалась з таким великим запалом орґанізаційна військово-підготовча праця, як в дивізії Сірожупанників. Всі працювали, не дивлячись на велике виснаження фізичних сил від надзвичайно тяжкого таборового життя та голодування. Всі від найстаршого старшини до наймолодшого козака відчували надзвичайно велику потребу в витворенні національного війська для закріплення проголошеної Української Народньої Республіки. В своїй діяльності кожний був окрилений надіями на світле майбутне своєї батьківщини. Праця кипіла, лунали українські команди, а в час відпочинку пісні. Ніби московського духу ніколи не було. Здавалось, що казанок, з якого їли разом з москалем кашу, на віки вічні розбитий.

Але одного дня поширилась чутка, що Центральної Ради вже нема, що в Київі поміщики під охороною німців, ніби, вибрали на гетьмана царського ґенерал-адютанта Скоропадського. Як працьовника на українській ниві п. Скоропадського

ніхто не знав. Тяжко тоді було бути одночасово ґенерал-адютантом і добрим українцем. Майже у всіх відчувалось, що він не зможе остаточно розбити золотого келеха, з якого пив разом з московським паном. Та хто він, зрештою, такий? Кажуть, що нащадок старого гетьмана Скоропадського. Не була щасливою Україна за того гетьмана, ще більше залізла у ярмо монголо-славянського родича. Ох, коли б і цей, перекресливши 4-й Універсал, не допоміг Москві знову взяти в шори українця, що захотів бути господарем у власній хаті. Такі були балачки. Веселий і бадьорий настрій зник. Праця ніби завмерла. У кожного мимоволі виникало питання: а що далі? Чи варто намагатись? Находились і такі, що підмовляли слабіших тікати, хто куди може.

Нарешті надійшла грамота, або, як козаки казали, маніфест гетьмана всієї України Павла Скоропадського. Проголошувалась Самостійна Українська Держава. У всіх відразу якось лекше стало на серці. Небезпека федерації зі „старшим братом" ніби минула. Були скликані по сотнях і курінях збори. На них всі одноголосно погодились працювати далі, а при потребі й життя своє віддати за Самостійну Україну, незалежно від того, чи буде вона називатись Республікою чи Державою. Хай спочатку буде Самостійна Україна. Треба за всяку ціну позбавитись високої руки Москви, яка б вона не була: чи аристократична, чи демократична, чи може й цілком соціялістична. І праця знову з такою ж енерґією розпочалась і провадилась далі, не дивлячись на ріжні несподіванки від гетьманського уряду, що, боячись демократизму й „соціялізму" кадрових Сірожупанників, весь час міняв вищий командний склад, надсилаючи для цього зовсім невідповідних і чужих духові Сірожупанників осіб. Один із таких командирів, ґенерал Сокира-Яхонтів, незабаром після прийняття дивізії виголосив перед козаками промову, головним гаслом якої було: спасайся хто куди може, бо нічого з України не буде. В наслідок такої промови дезертувало з дивізії кілька сот козаків. Лише уперті безупинні переконування Сірих старшин при постійному вартуванні і вдень і вночі припинили дезерцію.

27 серпня 1918 р. орґанізацію й вишколення як стар-

шин так і козаків було закінчено. Дивізія в складі 4-х стрілецьких і 1 гарматного полків, маючи до 6,000 вояків, переїхала на Велику Україну до Київа. Для привітання перших Сірих частин приїхав на Київський двірець ґенерал Приходько. Спочатку він зібрав старшин до вагону й виголосив привітання від п. гетьмана російською мовою. Всього сподівались Сірожупанники, але не російської мови. Це так обурило старшин, що один з них не стерпів і, порушуючи військову субординацію, заявив п. ґенералові: „Хіба у ясновельможного пана гетьмана всієї України не найшлось людини, що мала б привітати нас українською мовою?“ На це ґенерал зауважив командирові полку, що старшини настільки шовіністично настроєні, що забувають про військову дисципліну. Зате козаків п. ґенерал привітав українською мовою.

Оцей „шовінізм“ Сірожуванників був сіллю в очах гетьманських прибічників. За цим шовінізмом вони бачили соціялізм та большевизм. Дивізія з чисто українським духом стала небезпечною для гетьманського уряду. Відразу розформувати її не відважились. Затримати її в Київі теж було небезпечно. Вона була надіслана на Чернигівщину в Конотоп, Алтинівку, Кролевець і Короп. Там почали її „розформовувати“, але зі значно більшим темпом, ніж переводилось формування. Коли формування провадилось 6 місяців з додатком 3 — 4 років упертої національно-освітньої праці в таборах, то „розформування“ було зроблено майже за 2 місяці. В початку листопаду в Сірих полках залишився лише старшинський кадр та по 100 — 120 козаків. Приблизно по 400 козаків з кожного полку було звільнено.

Все, що з такими труднощами будувалось для Самостійної України, гетьманським урядом жорстоко й послідовно руйнувалось. Потрохи почали братись за старшинський склад, намагаючись позбавити його „шовінізму“. В час своїх інспекцій ґенерал Приходько в старшинських зібраннях натякав, що, мовляв, добре було, коли б старшинський кадр Сірожупанників поповнювався бажаючими служити в українській армії москалями. На це старшини відповідали, що для дивізії Сірожупанників на Україні цілком вистачить українців...

Все це витворювало надзвичайно пригнічений настрій. Старшини почали тихенько балакати про самовільний перехід до ґалицької армії.

Але нарешті ситуація змінилась. Грамота гетьмана Скоропадського від 14.XI. 1918 року про відновлення давньої могутности й сили Всеросійської Держави на принціпах федеративних була, ніби, завершенням тієї підготовчої праці, що в Сір й дивізії весь час переводилась.

17.XI. 1918 р. вечером стався переворот в Конотопі в штабі дивізії Сірожупанників. Призначені від гетьманського уряду командир дивізії ґенерал Василєв-Чечель і начальник штабу ґенерал Піонтковський оголосили себе невтральними. В командування дивізією вступив старий сотник Палій, бувший командір куріня, що раніше був звільнений з дивізії за „шовіністичний демократизм“, а начальником штабу став сотник Ґенштабу Морозевич. Переворот підтримував перебувавший в Конотопі 3-й полк Сірожупанників.

Наказ нового командування про боротьбу зі зрадником самостійности України—гетьманським урядом був одержаний в 1, 2, 4 та гарматному полках у формі телєфоноґрами біля 3—5 години ранку 18.XI. Полкам наказувалось негайно погрузити майно до ешелонів і прибути до Конотопу для боротьби з гетьманським військом, ядро якого складав полк Сердюцької дивізії та російські старшини.

З якимсь ентузіязмом зустріло старшинство й козацтво цей наказ. Як один всі взялись за працю. Почалась надзвичайно інтенсивна упаковка й відправка на двірець військового майна та зброї й погрузка його до вагонів. В полках в той час залишилось приблизно по 100 козаків, а майна й зброї було на повний склад. Але кожний працював за десятьох. На допомогу почали поступати добровольці, кількість яких що-дня збільшувалась. Все робилось без жадної аґітації—спонтанно. Гетьманський уряд сам підготовив повстання проти себе й воно з великим запалом було переведено по всій Україні.

На другий день, цеб-то 19.XI, увечері прибув 1-й полк до Конотопу, а на третій день під командою полковника Пузицького вже бився з гетьманцями. Полковник Пузицький

був начальником отряду, що складався з 1-го й 3-го полків по 60—80 багнетів у кожному та полевої гармати, поставленої на відкритий залізничний вагон. Гетьманців було в 10 раз більше. Крім того у Сірих майже не було набоїв. Не дивлячись на те, що Сірожупанники були на большевицькому фронті, їм не дозволялось мати більше 2—3 тисяч рушничних набоїв на полк. А в гарматному полку не було не тільки набоїв, але й коней. Гармати майже всі були нездатні до вжитку. Гетьманці, маючи в своїх руках залізничний вузол Бахмач, намагались захопити Конотоп, але кожний раз були відбиті.

Здається, на 4-й день, цеб-то 21.XI, прибув до Конотопу 2-й полк Сірожупанників. Але в цей час нова халепа звалилась на голову Сірожупанників. Німецьке командування предявило Сірожупанникам ультиматум: відійти на 20 клм. вправо і вліво від залізниці, загрожуючи в противному разі протягом 3-х діб обезброїти Сірих. Було скликано нараду командирів частин для вирішення питання, що робити далі. Німці були більш серйозним противником, ніж гетьманці. Крім того, всі військові склади були в руках німців. На цій нараді полковник Пузицький запропонував предявити німцям контр-ультиматум, в якому вимагати від них повного невтралітету в нашій боротьбі зі зрадниками Самостійної України та передачі нам військових складів зі зброєю та амуніцією, зазначивши, що, на випадок відмовлення в цих наших справедливих домаганнях, буде зроблено повстання і проти них, німців; залізницю буде зруйновано й вони не зможуть відїхати до своєї батьківщини. Німці тоді задовольнили домагання Сірих.

4-й Сірий полк залишився в Кролевці. Спочатку німці не дали йому вагонів для переїзду залізницею, а пізніше треба було ставати на фронт проти большевиків, замісць німців, що почали залишати позиції.

19.XI було оголошено мобілізацію. На 4-й чи на 5-й день почали прибувати мобілізовані. Протягом тижня полки одержали нове поповнення. В полках знову стало приблизно по 1,500 козаків. Мобілізовані козаки всі були одягнуті в сірі жупани та шинелі й відповідно озброєні; вони приймали

участь в боях під Бахмачем та Крутами, де гетьманці були остаточно розбиті.

Після цього для Сірожупанників почалась нова, значно тяжча й довга боротьба з московськими большевиками. За допомогою українських комуністів москалі намагались ріжними провокаціями підірвати довіря мобілізованих до кадрових Сірожупанників, як бувших слуг гетьмана. Ця большевицька аґітація мала успіх. Майже дві третині мобілізованих не захотіли битись з большевиками. Гетьманські карні відділи та вязниці зробили для малосвідомого українського селянства ідею Самостійної України якимсь страховищем. Сталось те, чого так боялись Сірі націоналисти ще в Володимирі Волинському.

Решта ж свідомого мобілізованого козацтва створила з кадровими Сірожупанниками міцно спаяні ідеєю Самостійности Рідного Краю бойові частини. Вони вбачали в москалеві перш за все завзятого лютого національного ворога й бились з ним до останної можливости.

5.XI. 1928 р.
м. Поцєбради в Чехах.

В. Ч.

Спогад про повстання проти гетьмана в Полтаві.*)

Служив я під час гетьманату в штабі VI-го корпусу в Полтаві, де обнімав посаду старшого адютанта відділу Ґенерального штабу.

В початку, здається, листопаду, як звичайно, купив ґазету „Відродження“ і дивлюсь — „Грамота“. Що таке? Читаю: Гетьман проголошує федерацію з Росією. Я знав, що гетьман їздив на побачення з Донським отаманом, але ніколи не сподівався, що там обговорювалась справа федерації. Ця „Грамота“ мене і здивувала і обурила. Як би там не було, але я гадав, що гетьман провадить українську політику, як представник, хоч і не правний, народу, який прагне осягнути своєї власної держави і хоче самостійно будувати своє життя. Аж тут на тобі!

Обурений прихожу до штабу і в своєму відділі кажу: „Яка ганьба! Що вони роблять... Буде переворот“ і прочитав „Грамоту“. Я між иншим не був ні в яких звязках з політичними колами українськими, працював, як старшина, і не знав, що дійсно готується повстання, але це відчував, бо знав настрій серед де-яких інтеліґентних українських кол, а також і серед селянства. Я не припускав, щоб ту образу вони могли знести.

Після такового вислову мого гніву, коли я трохи заспокоївся, я думав, що мене заарештують, бо склад штабу корпусу, як і мій шеф відділу (підп. Нікітін, росіянин) були далеко від українства. Взагалі склад штабу був переважно російський, трохи було малоросів і може зо два українці серед писарів та одна панночка, теж переконана українка. Чекав я день-два, мене не чіпають і відношення не змінилось.

*) Пишу свої спогади по упливі десяти років. За точність дат, які я виставляю, не можу ручатись, але малюнок всього того, що ділось, у мене добре схоронився в памяти.

Певно, не було донесено у відповідний відділ, який був у штабі корпусу, або на всякий випадок рішили мене залишити в спокою.

Через пару днів після цього приходить до відділу Ґенерального штабу якийсь поручник, по вимові ґаличанин, що приїхав з Київа. Оповідає про настрій у Київі і про всякі дурниці; каже, що він приїхав до Полтави, аби забрати якихсь там ґаличан, а тим часом розпитує про настрій у Полтаві і в штабі. Я тоді не догадався, яку ролю потім відограє цей поручник у Полтаві, алеж незабаром виявилось, хто він і що він.

Недовго після цього комкор VI ґен. Слюсаренко устроїв параду на Соборній площі „на страх врагам", але парада була не дуже парадна, бо і війська було мало і в повітрі пахло „гарью". Настрій у всіх був пригноблений.

Не пригадую точно якого числа, в першій половині листопаду раненько мене будить начштабу корпусу ґен. Генбачів (я в одному будинку з ним мешкав) і просить, щоби я негайно одягсь — зараз буде авто і ми поїдемо. Я був трохи хорий, але швиденько одягся і вийшов. Надворі він мені оповідає, що з Харкова одержано телеґраму на пошті від якогось Дубового про якусь Директорію і про владу Директорії в Харкові; з Київом, здається, звязку нема. Ну, думаю, почалось. — Поїдем зараз на пошту, довідаємось, що воно є. Ми сіли й поїхали. Це було о год. 6-й рано. В місті було спокійно. Пошта працювала.

Тут я прочитав уривок телеґрами, з якого видно було, що Харків у руках повстанців, що Директорія оголосила гетьмана зрадником і підняла проти нього повстання. Телеґрама була підписана полк. Дубовим, як комендантом міста Харкова. З Київа відомостей не було, але потім удалось получитись і з Київом. Звідти одержано відомості, що повстання почалося з Білої Церкви і що на чолі його — С. Петлюра. У всіх урядовців на пошті на обличчях було задоволення, а у начштакора пригнічення. З пошти ми поїхали до штабу корпусу, де ще нікого не було і послали до комкора ґен. Слюсаренка, який за півгодини прибув страшенно стурбований. Видано було розпорядження зібрати старших

начальників на нараду. Я на цю нараду запрошений не був. В той же день я захорів (я дійсно був хорий на запалення середнього вуха і використав це, щоби не бути в глупому положенню, бо захищати гетьманську владу не збирався, а з повстанцями звязку не мав).

Через покійного полк. Воскобойникова, який тоді був нач. відділу Ґен. штабу корпусу, я мав відомості, що на нараді вирішено було орґанізувати оборону Полтави від повстанців і що оголошено мобілізацію всіх старшин в Полтавській губернії. Полтава розділена на сектори і цитаделлю має бути Окружний Суд, великий будинок біля „Кадетського саду“. Було оголошено гетьманського наказа про видачу якихсь добових і допомог і це охотно розбиралось. Були призначені і мені ці гроші і ґен. Генбачів покликав мене до себе, щоб видати мені ці гроші. Тут він поділився зі мною своїм переконанням, що з повстанням трудно буде боротися і нема надії на оборону Полтави, бо тут кругом „украінци“, а німці тримають невтралітет.

Я лежав два дні в ліжку, бо була гарячка і доктор заборонив виходити, тому певних відомостей не мав, але від своєї квартирної хазяйки, яка була друкарщицею штабу корпусу, я знав, що у гетьмана діла погані і що з боку Харкова на Полтаву посуваються війська Директорії, які вже недалеко від Полтави.

На другий день раненько, уже не пригадую якого числа, я почув стріли: один-два... потім частіш і частіш. Почалась сильна стрілянина біля самого мого помешкання. У вікно я бачив, як повстанці з червоними прапорцями посувалися лавами з боку Київського двірця по „Сінній площі“ до центра міста. Потім сховались і стрілянина почалась уже далі— біля Кадетського корпусу, все сильніша й сильніша і за пару годин стихла. Ну, думаю, кінець. Через де-який час прийшла моя хазяйка і оповіла, що повстанці опанували Полтавою і що ген. Слюсаренко утік, ґен. Генбачева, передягнутого, затримали на Київськім двірці і заарештували. Вона запитала, чи не міг би я його визволити. Через де-який час хазяйка знову прийшла і сказала, що ґен. Генбачів уже дома, що під впливом німців повстанці його випустили під умовою,

що він не має права виходити з дому і виїздити з Полтави.

На другий день після цього мені штабовці оповіли цілу картину опанування Полтави повстанцями.

З боку Харкова по залізниці на Полтаву насувались частини Запоріжців під головною командою отамана Балбачана, з заходу і півночи пор. Рогатинович (отой самий, що кілька днів перед тим заходив до штабу корпусу) з селянами, переважно з с. Мачух, повів наступ на Київський двірець і далі в центр міста. Тим часом кулеметчики Панцирного дивізіону приєднались до повстанців і з дзвіниці, де їх було поставлено для оборони Полтави, почали стріляти до штабу корпусу. Автопанцирники теж разом з повстанцями повели наступ на штаб оборони Полтави. До півдня половина Полтави (північно-західня її частина) була занята повстанцями, а до 3-ої години опівдні вся оборона Полтави зосередилась в центрі; штаб оборони в Окружному Суді. Біля 4-ої год. повстанці атакували штаб оборони і штурмом взяли будинок Окружного Суду. Штаб був зліквідований. Полтавою опанували повстанці. Ґен. Слюсаренко втік з Полтави, як потім виявилось, на Дон, а ґен. Генбачів хотів тікати до Києва, але на двірці його затримали і посадили під домашній арешт.

Настільки пригадую, не було жадних ексцесів. Всім старшинам, які не бажають служити в армії У. Н. Р., було запропоновано на протязі трьох діб виїхати або до большевиків, або на Дон.

Але ситуацією хотіли опанувати ліві есери чи большевики, на чолі з Шинкарем. Засіли в „Червоних касарнях“ (де колись стояв 33 Елецький полк) і там зорґанізували штаб. Звідти вони порозклеювали відозви, що вся влада має бути в руках пролетаріята і пропонували зорґанізувати „Ради солдатських і робочих депутатів“. Але військами, що підійшли з Харкова, головним чином Чорношличниками, ця компанія була розігнана. Шинкар був виведений для ліквідації, але по дорозі втік.

На другий день по дорозі до лікаря я зайшов у штаб. Там узнав, що до Полтави прибув отаман Балбачан і призначив командиром корпусу полк. Кудрявцева, а начштабу

сотника Рогатиновича (він іменував себе уже сотником). Але якось сталось так, що українські війська мусили залишити Полтаву; здається, така вимога була поставлена німцями, які сиділи в Полтаві. Всі ті, хто був на боці повстанців, виїхали до Кремінчука, в Полтаві залишилась тільки комендантура

Через кілька день знову повернувся штаб VI корпусу з підлеглими частинами до Полтави, а німці вимаршерували з Полтави і вся влада в місті уже перейшла до Уряду УНР.

А. МАРУЩЕНКО-БОГДАНІВСЬКИЙ,
Підполковник.

„Занапастили Божий рай“.

По півтора-місячному перебуванню німців на Вкраїні, вони почали себе почувати ліпше, ніж у своїм „Vaterlandi'“, стали втручатися у справи Української Народньої Республіки й ігнорувати Центральну Раду—перший Український Парлямент.

Тодішній командуючий німецькими військами на Вкраїні, ґенерал Айхгорн, перебрав цивільну і військову владу не тільки в Київі, але і на цілій Україні і оголосив наказ про введення німецьких військово-польових судів, котрі вступили в силу з днем 25 квітня.*)

Останні дні місяця квітня стали могилою орґанізаційно-виконавчого орґану відродженої України—Центральної Ради.

Дня 27 квітня цілий Київ, а разом з ним і ціла Україна були схвильовані і пригноблені „господарюбанням“ німців, які обезброіли 1 дивізію Синьожупанників, що недавно прибула з Німеччини і мала вирушити на фронт.

Треба сказати правду, що Центральна Рада була якоюсь дивно несміливою, кволою і нерішучою, а цю неґативність підмітили вороги і ще більше почали тупати ногами.

Повага Центральної Ради блідла і падала в безодню без повороту, навіть у тих, що кохали її, як жиди Мойсія.

І ось настав день в існуванню Ц. Ради, день її кінця—розгонення її німецькими багнетами 29 квітня при слідучих обставинах:

Коло години півдочетвертої до Педаґогичного Музею на Велико-Володимирській вулиці, де містилася саля засідань

*) Приводом до того був „дивний“ арешт українським правительством жида Доброго, банкового директора, члена фінансової комісії української делеґації, який самовільно продав німцям велику державну цукроварню.

Центральної Ради, підійшов німецький відділ піхоти силою до 300 багнетів у повному озброєнні, за ним поволі рухався автопанцирник, який круто повернув і став проти головних дверей будинку.

Відділ вишикувався, розіслав патрулі в бік Бібіковського Бульвару і Фундукліївської вул., котрі нікого не пропускали в оточений район. Це „явище“ звичайно зтягнуло великий натовп народу.

4 кулемети було поставлено проти вестибюля (на безбройних членів Ради), а два в боки патрулів. Очевидно, німці не були певні, що може показатися нагло відділ українського війська.

Відділилося біля сотні прусаків, під командою „льойтнанта“ і зі зброєю напоготові вдерлися на салю засідання, маючи свого коменданта на чолі з оголеним револьвером, який, вискочивши наперед, запінившись (від страху чи що), закричав, як божевільний, коверкаючи „общепонятною“ мовою: „іменєм ґерманскаво правітельства пріказиваю всєм вам паднять рукі вверх!“

„Рукі вверх!“ — закричали завчасу вивчені слова прусаки і, стукаючи для більшого страху рушницями і чобітьми, оточили присутніх.

Всі піднесли руки, тільки проф. Грушевський спокійно продовжував головувати. Якби нічого особливого не стало, підвівся і оголосив, що засідання зачиняє з причини нападу.

Арештовано тільки двох членів, замісць пяти, а саме: міністра закордонних справ Любинського і директора департаменту з міністерства внутрішніх справ Ґаєвського.

В той же самий час, майже в ту саму годину траґедії Ц. Ради, пару вулиць далі, в будинку цирку, відбувалася комедія — „всенародній“ вибір гетьмана, під охороною німецьких багнетів і від зубів до ніг озброєних 500 московських офіцерів. Біля третьої години приїхав автом ґен. Скоропадський і зайняв місце в ложі. Дивним збігом обставин він якраз прибув на частину промови голови зборів селянина Коваленка, котрий, розпинаючись на трибуні (скільки йому заплатили за цю ролю, бракує документів) перед заповненою салею ґрафами, князями і іншими дуками „малоросійсь-

кого“ походження, як і чистокровних „фіно-монголів“—„русских“, викрикнув: „Якої ж нам треба власти!“ — Гетьмана!“... і очі всіх присутних звернулися в бік ложі, де сидів ґен. Скоропадський. Нараз затрясло воздух: „Нехай живе гетьман!“ і гром оплесків оголосив салю.

Ґен. Скоропадському нічого іншого не зіставалося, як зявитися на трибуні, розцілуватися з президією і подякувати за добре оброблений план „всенароднього“ голосування і прагнення гетьмана „людом“ українським.

Ґен. Скоропадський вийшов на трибуну. Оплески ще збільшилися, аж стінки цирку дрожали й охорона москалів нервово стискала рушниці (невідомо проти кого). Коли трохи стихло, нововибраний гетьман промовив:

„Панове! Дякую вам за те, що доручаєте мені владу. Не для користи беру на себе тягар хвильовой влади. Ви самі знаєте, що всюду шириться анархія і що тільки тверда влада може завести лад. На вас—хлібороби і на добре думаючі круги населення буду опиратися. Молю Бога, щоб дав нам силу врятувати Україну“.

Як-не-як промова ця попала вже в історію.

По скінченню голосування і вибору та „качання“ гетьмана по цирку відправились всі на Софієвську площу, де єпіскоп Нікодим довершив обряду постриження та помазання гетьмана.

Вникаючи глибше в слова гетьмана, не можна було їх вважати пустобренними, бо це-ж була прилюдна присяга. Здавалось, що він їх виконає, коли зобовязався урочисто родовитим словом, як і словом високого стопня військового перед своїм народом рятувати Україну від ворогів.

Так відбулося два факти великої історичної ваги: поперше — ганебне здушення німецькою мілітарною силою Ц. Ради, а друге „всенародній“ вибір гетьмана, потомка покірного слуги Москви, котрого „жінка носила булаву, а Іван Насті плахту“, як каже тогочасна приказка.

Ми, старшини-піонери, переважно молодь, виховані під гук гармат, падіння ріжних монархій, здобули ідеали, цілком незрозумілі для наших „старших“, котрі не могли сказати відразу „геть з Москвою“.

Для того багато нас пішло працювати на села, серед рідних по крові і духу рядів селянства, для підготовлення його до зреалізування акту волі, проголошеного світові 22 січня 1918 р. IV універсалом. Де-котрі залишилися з обовязку перед Україною при війську, маючи тісний контакт з працьовниками серед широких мас.

На другий день, 30 квітня, на мурах Київа, як і в ґазетах на передових сторінках оголошено було Грамоту, як і тимчасовий закон про устрій Української Держави. Маючи їх під рукою, цитую дослівно:

ГРАМОТА
ДО ВСЬОГО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ.

Громадяне України!

Всім вам, козаки та громадяне України, відомі події останнього часу, коли джерелом лилася кров кращих синів України й знову відроджена Українська Держава стояла на краю загибелі.

Врятувалася завдяки могутньому підтриманню Центральних держав, які, вірні свойому слову, продовжують і по цей час боротися за вільність і спокій України!

При такій піддержці у всіх зродилася надія, що почнеться відбудовання порядку в Державі й економічне життя України увійде врешті в нормальне річище.

Але ці надії не справдилися.

Бувше Українське Правительство не здійснило державного будування України, бо було зовсім нездатне до цього.

Бешкети й анархія продовжуються на Україні, економічна руїна і безробіття збільшуєтся і розповсюджується з кожним днем і врешті перед найбагатшою колись Україною стає грізна мара голоду.

При такім становищі, яке загрожує новою катастрофою Україні, глибоко сколихнулись всі трудові маси населення і виступили з катеґоричним домаганєм негайно збудувати таку Державну владу, яка здатна була-б забезпечити населенню спокій, закон і можливість творчої праці.

Яко вірний син України, я постановив відкликнутися на цей поклик і взяти на себе тимчасово всю повноту влади.

О т ц е ю г р а м о т о ю я о г о л о ш у ю с е б е г е т ь м а н о м в с і є ї У к р а ї н и.

Управа країни буде провадитися через посередництво призначеного мною Кабінету Міністрів і на остаточнім обґрунтованню *)

*) В російськім тексті: „і на точном основанії“.

приложених при цім законів про тимчасовий державний устрій України.

Центральна й Мала Рада, а також всі земельні комітети від нинішнього дня розпускаються. Всі міністри і товариші звільняються. Всі инші урядовці, що працюють в державних інституціях, зістаються на своїх посадах і повинні продовжувати виконання своїх обовязків.

В найблизчий час буде виданий закон, установляючий порядок виборів до Українського Сойму.

До нього я буду твердо стояти на сторожі порядку й законности в Українській Державі, буду домагатися негайного виконання всіх державних розпорядків і буду підтримувати авторитет влади, не спиняючися ні перед якими найкрайнішими мірами.

Права приватної власности, як фундаменту культури й цивілізації, відбудовуються в повній мірі й всі розпорядки бувшого Українського Уряду, а так само тимчасового російського уряду відміняються і касуються. Відбудовується повна свобода по розробленню купчих по куплі—продажі землі.

Поруч з цим будуть прийняті міри по вивласненню земель по дійсній їх вартості від великих власників, для наділення земельними участками малоземельних хліборобів.

Рівночасно будуть твердо забезпечені права робітничої кляси. Особливу увагу звернеться на поліпшення правного становища й умов праці залізничників, котрі при виключно тяжких умовах ні на один час не кидали своєї відповідальної праці.

На економичнім і фінансовім полі відбудовується повна свобода торговлі й відкривається широкий простір приватного підприємства й ініціятиви.

Предбачаю всю трудність праці, що стоїть передо мною, і молю Бога дати мені силу, щоби достойно виконати те, що я уважаю своїм обовязком перед рідною Україною в сучасний виключний і критичний для неї час.

Мені далекі й чужі, які-б то не були, власні побудки й головною своєю метою я ставлю користь і добро народу всім дорогої нам України.

В цій свідомости кличу всіх вас, громадян і козаків України,— без ріжниці національности і віроісповідання, помогти мені й моїм працьовникам і співробітникам в нашім загальнім великовідповідальнім ділі.

Гетьман всієї України

Павло Скоропадський.

29 квітня 1918 р. Київ.

Закони про тимчасовий державний устрій України, а саме:

Тимчасово, до вибрання Сойму й відкриття його діяльности, державний устрій України й порядок кермування основується на отсих законах:

Про гетьманську владу.

1) Влада управи належить виключно до Гетьмана України в межах всієї Української Держави.

2) Гетьман стверджує закони й без його санкції ніякий закон не може мати сили.

3) Гетьман призначає Отамана Ради Міністрів. Отаман Міністрів складає Кабінет і представляє його в повному складі на затверджeня Гетьмана. Гетьман затверджує і скасовує Кабінет у повнім його складі. Гетьман приймає і звільняє инших урядових осіб в Раді, коли для останіх не обгрунтовано законом иншого порядку призначення і звільнення.

4) Гетьман є найвищий керовничий всіх зносин Української Держави з закордонними державами.

5) Гетьман є верховний воєвода Української Армії і Фльоти.

6) Гетьман оголошує области на військовім, осаднім або виключнім стані.

7) Гетьманові належить помилування засуджених, полегченя кари й загальне прощення зроблених проступних подій зі скасованням проти них переслідування і визволення їх від суду й кари, а також складання державних поборів і дарування милости в особливих випадках, коли цим не нарушуються нічиї охоронені законом інтереси та громадські права.

8) Накази й розпорядки Гетьмана закріпляються Отаман-Міністром, або відповідним йому Міністром.

Про віру.

9) Передовою в Українській Державі вірою є христіянська православна.

10) Всі неприналежні до православної віри громадяне Української Держави, а також всі мешканці на території України користуються на кождім місці свобідним відправленням їх віри й богослуженням по їх обряду.

Права й обовязки укр. козаків і громадян.

11) Умова придбання прав українського козацтва та громадянства, а так само їх утрачення означаються законом.

12) Захист Рідного Краю це обовязок кожного козака та громадянина Української Держави.

13) Українські козаки та громадяне повинні платити уста-

новлені законом податки й мита, а також відбувати повинности згідно з постановою закону.

14) Ніхто не може підлягати переслідуванню за проступне ділання иншим способом, як тільки означеним законом.

15) Ніхто не може бути затриманий під сторожею инакше, як лише у випадках, означених законом.

16) Ніхто не може бути суджений і покараний инакше, як тільки за проступні ділання, передбачені існуючими в час їх здійснення законами.

17) Оселя кожного непорушна. Робити обшукування й арешт в будинку без згоди його господаря можливо не инакше, як у випадках і в порядку, означених законом.

18) Кожний український козак і громадянин має право вільно вибирати мешкання і працю, набувати і продавати майно та без заборони виїзжати за кордон Української Держави.

19) Власність непорушна. Примусове вивласнення нерухомого майна, коли це необхідно для якої-небудь державної чи громадської користи можливо не инакше як за відповідню плату.

20) Українські козаки та громадяне мають право робити зібрання в метах, нешкідливих законам, мирно і без зброї.

21) Кожний має в межах, установлених законом, висловлювати й писати свої думки, а так само розповсюджувати їх шляхом друку або иншими засобами.

22) Українські козаки та громадяне мають право гуртуватися в громади й спілки в метах, не противних законам.

Про закони.

23) Українська Держава керується на твердих основах законів, виданих в установленій черзі.

24) Сила закону без винятків обовязкова для всіх українських підданих і чужинців, що перебувають в Укр. Державі.

25) Закони, особливо видані для якої небудь області, чи частини населення, новим загальним законом не усовуються, коли в нім не постановлено такої відміни.

26) Закони оголошуються для загального відома в утворенім порядку і перед оголошенням до діла не прикладаються.

27) Після оголошення законові надається обовязкова сила від часу, призначеного для того в самім законі. В самім виданім законі може бути показане, як виповнювати його, як проголосити, як виконати телеґрафом або через курєрів.

28) Закон не може бути скасований инакше, як тільки силою закону. Через те, поки новим законом остаточно не скасовано існуючий закон, він заховує повну свою силу.

29) Ніхто не може відмовлюватися незнанням закону, коли його оголошено існуючим порядком.

30) Закони розроблюються в кожнім Міністерстві по належности й передаються на загальне обміркування Раді Міністрів.

31) По ухвалі Радою Міністрів внесених законопроєктів, вони передаються на затвердження Гетьманові.

32) Закони, які торкаються де-кількох секцій, передаються в Раду Міністрів після обговорення їх зацікавленими Міністерствами.

33) Міністрам дається можливість видавати розпорядки в розвитку й поясненю законів, при чім всі такі розпорядки належать попередньому ухваленню Радою Міністрів.

Про Раду Міністрів і про Міністрів.

34) Напрямок й обєднання праці окремих секцій по прикметах, як законодавства, так і найвищої Державної Управи складається на Раду Міністрів.

35) Керовання ділами Ради Міністрів складається на ґенерального секретаря і на підлягаючу йому Державну Ґенеральну Канцелярію.

36) Отаман-Міністер і Міністри відповідають перед Гетьманом за загальний хід Державної Управи. Кожний із них з окрема відповідає за свою діяльність і розпорядки.

37) За проступні по посаді ділання Отаман-Міністер і Міністри підлягають громадській і карній відповідальности на основах в законі означених.

Про Фінансову Раду.

38) Фінансова Рада є найвища народня інституція для справ державного кредиту і фінансової політики.

39) Фінансова Рада складається з представників і членів, призначених Гетьманом. Крім того, в склад Ради входять на правах членів: Отаман-Міністер, Міністр Фінансів і Державний Контрольор.

40) На Раду покладається: 1) обміркування часу й умов державних позичок, 2) обміркування діл, що торкаються державного кредиту, а також питань обороту коштів і 3) попередній, кожний раз з особистого розпорядку Гетьмана розгляд діл по фінансовій частині, які належать вирішенню в законодатнім порядку.

41) Обміркування Ради передаються на розгляд Гетьмана.

Про Ґенеральний Суд.

42) Ґенеральний Суд Укр. Держави уявляє собою найвищого хоронителя і захистника закону та Найвищий Суд України для справ судівництва й адміністративних.

43) Ґенеральний Суд оголошує до загальної відомости всі закони й накази Уряду, слідкуючи за законностю їх видання.

44) Порядкуючий ґенеральний суддя та всі ґенеральні судді призначаються Гетьманом.

Ґетьман всієї України
Павло Скоропадський.
Отаман Ради Міністрів
Микола Устимович.

29 квітня 1918 р.
м. Київ.

Здавалось, що нічого більш і непотрібно було і народові й Україні — все було ніби дано грамотою й законом, але вистачило поміркованій укр. інтеліґенції побачити підпис на законі п. М. Устимовича, київського капіталіста, кадета, свого часу співробітника полковника Оберучева і „Кіевлянина“, якому гетьман доручив сформувати кабінет, як уже гетьманський маєстат захитався в очах тої верстви населення, яка була імпульсом життя відродженої України, котра переливала свої рефлексії на широкі маси робітничо-селянської класи.

Та Устимович був безпорадний, тоді гетьман покликав теж кадета М. Василенка, *) українського історика, доцента Володимирського університету, недавнього товариша міністра освіти в кабінеті тов. Керенського (пана Кірбиса).

Він створив „ліберальний“ кабінет, в склад якого ввійшли: М. Василенко — вице-міністр, міністр народньої освіти і т. в. об. міністра закордонних справ; Ф. Лизогуб — міністр внутрішних справ і т. в. об. міністра пошт і телеґрафу; А. Ржепецький—міністр фінансів; С. Гутник (заклятий москаль)—міністр торговлі і промисловости; Кіяніцин — міністр хліборобства; Ю. Соколовський—мін. харчових справ; Ю. Ваґнер—мін. праці; Др. В. Мобильский—мін. здоровля; проф. Г. Афанасєв — державний контрольор; М. Ґижицький — державний секретар; ґенштабу полковник А. Слівінський обняв теку т. в. об. мін. військових справ.

По кількох днях Ф. Лизогуб став головою Ради Міні-

*) котрий сьогодня сидить на ласці червоних окупантів України, принаймні хоч працює науково. „Укр. Нива“ ч. 78 від 25.IX. 1928 р. „Академичні видання“.

стрів, позостаючи одночасно і мін. внутрішніх справ, а А. Слівінського заступив ґенерал-хорунжий Лігнау. *)

Українське населення цікавилось, де взялися ті українці... Ніколи про них не було чути в пресі нашій, за винятком двох чи трьох. Чи-ж хто брав з них уділ в будівництві державного орґанізму з 1917 р.? Ні, переважно не тільки не брали участи в українському русі, а були ворожо настроєні проти нього.

Цікавий ще й такий історичний факт: Начальник штабу ґен. Ейхгорна **)—ґен. Ґренер сказав голові делеґації соціялистів С. Єфремову: „Гетьмана признала найвища німецька влада. Про поворот до Центральної Ради і мови не може бути, однак же не означує це відновлення монархичного принципу.

Україна повинна лишитися самостійною Республікою.

Гетьманові наказано (ким?), що його правительство має стояти на грунті української державности, не орієнтуючись ні в бік Москви, ні в бік Польщі“.

Коментарії до цього зайві!

З кожним днем панування гетьманської влади змінювалась психологія мас, змінювалися погляди, тому змінитися мусило і трактування влади.

Через місяць українські кола побачили небезпеку з боку державної адміністрації і її господарювання і звернулися до гетьмана з обширним меморіялом, в якому благали, щоби він очима вірного сина України глянув, що діється по Вітчині!

Арешти української інтеліґенції, сваволя представників влади, потурання московській течії, карні відділи...

Вказувалося, що в столиці сидить Милюков і Вінавер, не без роботи, бо-ж той зїзд промисловців 13 — 15 травня в Києві чи-ж не носив характеру антиукраїнської державности, а він відбувався стисло вказівок і плянів Милюкова і підтримці міністрів.

---

*) Ген.-хор. Лігнау помер в середині серпня 1918 р.

**) Ген. Ейхгорн згинув від бомби, кинутої агентом Антанти в автомобіль, котрим він їхав в часі страшного вибуху амуніції в Києві на Звіринцю і Лисій Горі 5 липня 1918 р.

В той час, коли найвищий достойник України—гетьман при кожній нагоді деклямує про самостійність, його премьєр Лизогуб в Берліні, будучи в справах державних, охотно балакає про федерацію з Росією!

Та все це був голос в пустелі!

В жовтні відбувся зїзд у Київі всіх російських елементів під знаком обєднання й утворення Росії в формі конституційної монархії, а мало того, на чолі його стали „українські“ міністри, котрі мали ще нахабство піднести гетьманові, певно на затвердження, „записку“ про повернення до Росії. Записку цю підписали: Василенко, Ржепецький, Гербель, Гутник, Романов, Ваґнер, Афанасьєв, Кокольцов, Зіньківський і Завадський.

Чи-ж це не державна зрада?

Чи не випадало гетьманові вчинити військово-польовий суд і розстріляти прилюдно під мурами свого двірця для доказу своєї твердої влади всіх отих „будівничих“ України!

Та не було у гетьмана сильної волі, не мав певности до українського війська.

Демонстраційно-ганебний виступ „десятки“ закінчився демісією кабінету! Ось тверда влада, пане Коваленку, що розпинались за неї в цирку!

В початку листопаду, гетьман почав шукати у Донського отамана ґенерала Краснова і чорносотенця „киянина“ ґен. Деникіна запоруки на всякий „пожарний случай“.

Всі українці, яким була дорога українська державність, обєднались в Український Національний Союз, котрий в кінці жовтня нарахував пару сот тисяч членів — він всіма силами старався вплинути на гетьмана, щоби той прозрів і подивився, що котиться в безодню, бо його оточення в страшний спосіб руйнує Україну й торує дорогу його загибелі, але дарма, — все зісталось непотрібною пересторогою: гетьман робив своє!

Тоді Український Національний Союз постановив скликати в Київі на 17 листопаду конгрес для врятування державного корабля, що трохи дізнав аварії, однак же, коли представники прийшли за дозволом, то міністр внутрішніх справ Рейнбот, відмовив такого дозволу, певно, не без відома

гетьмана, що примусило президію вживати заходів на власну руку зреалізувати зїзд, та вже було запізно — певно, вже „грамота“ про приєднання України під „високу руку“ Москви — лежала в кабінеті міністра і гетьмана.

В Київі, як на посміховище, під самим боком Українського Національного Клюбу (ріг Пушкинської і Прорізної) на Прорізній вул. в тім самім будинку, де був Клюб, відбувалося лихорадочне формування дружин „Палковніка Кірпічова“,—резерви для Деникіна й самооборони гетьмана перед киянами.

Мало того, на організацію Деникінської армії, що стояла на східних границях України, виасигновано 200 миліонів карбованців, коло 8 миліонів американських долярів.

Чи-ж це мала сума! Чи переглядав „ясновельможний“? Хай історія скаже.

14 листопаду гетьман усунув кабінет, створений після „десятки“ 24 жовтня, набрав виключно москалів, ганебно, ніколи непростимо потоптав свою присягу перед Вітчиною і Народом і видав грамоту про злучення України з Москвою.

В цей час Антанта побідила німців, здетронізовано Вільгельма, революція в Німеччині, війська котрої на Україні пригадували а la товаришів. Росія не належала до Антанти, тому гетьман, спасаючи свою шкуру, пішов проти Бога, проти права, і свого рідного народу, якому 6 місяців назад присягав урочисто й достойно перед олтарем столітнього катедрального собору Святої Софії, улюбленого всіма стародавніми достойниками нашої Держави, котрі не зрадили так, як „новочасний“ гетьман XX віку.

Не гідний він назви гетьмана і не по гетьманськи поступив, краще-б було для нього і для нашої Батьківщини, коли-б він собі кулю в лоб впакував, замісць руку приклав до підпису зрадницького документу.

У відповідь на зраду гетьмана Укр. Національний Союз закликав усіх, у кого серце українське билося в грудях, повстати проти зрадника.

І повстання почалось.

Над військами, вірними ідеології IV-го універсалу, об-

няв провід світлої памяти Головний Отаман Петлюра — улюблений Вернигора України.

Пару тижнів державсяі гетьман у Київі під охороною то ґрафа Келєра, то князя Долгорукова, та народня стихія дня 13 (вночі) грудня вимела все сміття і заразу з святої столиці.

Гетьман втік, перебраний у форму німецького вояка, зі своїми прибічниками до Німеччини.

Не хотів двигнути тягару слабої Матері, щоби своїм авторитетом, військовим досвідом, родовитістю зробити те, що зробили — проф. Масарик для чехів, маршал Пілсудський для поляків, Кемаль-паша для Турції, а Мусоліні для Італії!

Дивно, що ті портрети, що пишали покої гетьманського будинку в Тростянці біля Прилук, і вкладені в його душу слова й наставлення патріота-старця Петра Дорошенка не промовили до його сумління і душі в той момент, коли він підписував ганебний акт віддання в наймити й на поталу 33-милійонового народу, як він каже в своїй грамоті, „рідної йому України“.

А це-ж все гетьмана рідна кров, дух і тіло, бо гетьман—українець, цьому ніхто не заперечить.

І справдились слова Великого Кобзаря:

„Під хатою дідусь сивенький
Сидить, а сонечко низенько
Вже спустилось над Дніпром.
Сидить, дивиться і дума...
А сльози капають. „Гай-гай!“
Старий промовив: „Недоуми!
Занапастили Божий Рай!“

Про нашу військову термінологію.

Нема, певно, спроміж вояків, особливо старшини УНР, такого, хто-б у своїм часі гостро не відчував недокладностей нашої військової термінолоґії. Тотожні поняття, ріжно окреслені в ріжних українських військових статутах, а навіть в тих самих статутах ріжного видання, впроваджували плутанину так в самі поняття, як і гальмували продуктивне навчання в війську.

Не будемо наводити тут прикладів, ані входити в критику причин, що в минулому до згаданих недокладностей спричинялися: фактом є, що недокладности ці в минулому були й наслідки їх, читаючи нашу військову літературу, відчуваємо й досі. Гаразд, коли в сучасному стані нашому з термінолоґією військовою маємо до діла лишень в літературі: маємо час застановитись над тим, чи иншим незрозумілим терміном, вернутись, для його зрозуміння, до цілого речення, а навіть і цілої думки автора, але які фатальні наслідки може потягти за собою хибне зрозуміння певного речення, а навіть одного терміну, в умовах бойових.

Надіслані до редакції нашими читачами численні рішення завдання, уміщеного в ч. 7 „Табору", з повною очевидністю уявнюючи розбіжність в окресленню авторами тотожних понять, переконали нас у необхідности хоч тепер зайнятися справою нашої військової термінолоґії і хоч в де-якій мірі спричинитися до устійнення певних понять, а тим самим полекшити засвоєння їх читачами української військової літератури. Одводячи в „Таборі" спеціяльний розділ для цієї справи, маємо на увазі періодично подавати в ньому низку військових термінів так із чужоземних мов (російської, польської, французької, німецької) для перекладу їх нашими читачами на мову українську, як і з української де-яких тер-

мінів невдалих для переинакшення, і цілих речень, для стилізації.

Надіслані до редакції переклади нами систематизуватимуться і, складніші з них, особливо терміни зукраїнізовані, надсилатимуться на висновок наших учених авторитетів, після чого оголошуватимуться в „Таборі", яко найвідповідніші і пожадані до вжитку.

Розуміючи, що наміченої цілі, хоч в части, осягнути можемо лише при допомозі наших чатачів, для яких чистота української мови і рідна військова справа не є байдужими, особливо авторитетів лінґвистів та знавців історії й традиції нашого війська, дозволяємо собі отсим шляхом звернутися до них з ласкавим проханням прийняти участь в перекладі та українізації подаваних редакцією термінів, та про надіслання їй цих своїх праць. При перекладах просимо не звязувати себе ані формою, ані вдалістю перекладу, виходячи лише з засади — яким словом, або словами дане поняття окреслюється, або окреслювалось: а) в сучасному побутовому житті нашого народу і б) в історичному його минулому. Слова новоповсталі, особливо з галузі військово-технічної (приміром: автомобіль, аероплан, антена і т. д.) пожаданим є зукраїнізувати, з тим, однак, щоби надаючи їм характеру українського лексично, заховати їх зміст та значіння істотні. Найбільш вдалі переклади та терміни, влучно зукраїнізовані будуть в своїм часі оголошуватись в „Таборі", як і призвіща їх авторів, розуміється, за згодою останніх. На цей раз подаємо до ласкавої уваги наших читачів для перекладу та українізації наступні терміни і команди:

1. Авангард
2. Авангардный (бой)
3. Арьергард
4. Арьергардный (бой)
5. Авиация
6. Авиационный
7. Авиатор
8. Аероплан
9. Аеродром
10. Аеропорт
11. Аеростат
12. Аерофотоґрафия
13. Аеронавт
14. Аеронавигация
15. Аеронавигатор
16. Ангар
17. Автомобиль легковой
18. „ грузовой
19. „ броневой
20. Автомобильная колонна

21. Автобатарея
22. Автоматический
23. Адмирал
24. Адмиралтейство
25. Ад'ютант
26. Академия военная
27. Акция (военная)
28. Аллюр (все виды аллюра)
Отдельные виды аллюра:
29. шагом
30. рысью
31. галопом
32. карьером
33. Аллюр переменный
34. Амбулатория
35. Амбулаторное лечение
36. Амплитуда движения
37. Аммуниция
38. Антабка
39. Антена
40. Аппарат (телефонный)
41. Арест
42. Арматура
43. Арматурные сведения
44. Армия (отдельная)
45. Армия (государства)
46. Армейский (склад)
47. Арсенал
48. Артиллерия полевая
49. „ дальнобойная
50. „ зенитная
51. „ конная
52. „ тяжелая
53. „ крепостная
54. „ осадная
55. „ морская
56. „ легкая
57. „ окопная
58. Артиллерия вьючная
59. „ траншейная
60. „ горная
61. „ береговая
62. „ тракторная
63. Артиллерийский огонь
64. „ (парк)
65. Артиллерист
66. Аттака
67. „ внезапная
68. „ воздушная
69. „ газовая
70. „ конная
71. „ минная
72. „ ночная
73. Аттестат (на довольствие)
74. Аттестация подчиненных
75. Атташе военный
76. Агент военний
77. Аксельбант
78. Активная оборона
79. База операционная
80. „ економическая
81. Базисный склад
82. Балласт
83. Баллистика (внутренняя, внешняя)
84. Баллистический
85. Баллон
86. Барак
87. Барьер
88. Баржа
89. Барка
90. Баркас
91. Баррикада
92. Бастион
93. Батальон
94. Батальонный (состав)

95. Батарея (артиллерийская)
96. Батарейный воз
97. „ конь
98. Бдительный
99. Беглый огонь
100. Бруствер
101. Безбрустверный окоп
102. Безоружный
103. Безрезультатный бой
104. Бесперебойность
105. Беспроволочный, искровый (телеґраф)
106. Бессрочный отпуск
107. Бивак
108. Бинокль
109. Билет отпускной
110. Бинт (санит.)
111. Битва
112. Блиндаж
113. Блиндированный
114. Блиндировать
115. Блиндированный поезд
116. Блокада
117. Блокировать
118. Блокгауз
119. Боевой (порядок)
120. „ товарищ
121. „ (смелый, отчаянный)
122. „ заряд
123. „ комплект
124. „ расчет
125. „ состав
126. „ успех
127. „ участок
128. Боевыя действия
129. Боевая втулка
130. „ готовность
131. Боевая деятельность
132. „ единица
133. „ задача
134. „ линия
135. „ часть
136. „ личинка
137. „ ось
138. „ плоскость
139. „ позиция
140. „ пружина
141. „ стрельба
142. Боевое столкновение
143. Боевая встреча
144. Боевой станок
145. Боевые припаси
146. Боевыя свойства
147. Боевыя формы строя
148. Боевой спуск
149. Боевое расписание
150. Боевой щит
151. Боевик
152. Боек
153. Боеприпасы
154. Боеспособность
155. Боец
156. Бой авангардный
157. „ арьергардный
158. „ артиллерийский
159. „ ближний
160. „ в горах
161. „ в лесу
162. „ воздушный
163. „ в населенных пунктах
164. „ вольный
165. „ встречный
166. „ груповой
167. „ наступательный
168. „ отступательный

169. Бой ночной
170. „ оборонительный
171. „ открытый
172. „ преднамеренный
173. „ рукопашный
174. „ уличный
175. „ штыковой
176. Бойница
177. Бойницы щеки
178. Боковое охранение
179. Боковой отряд
180. „ наблюдательный пункт
181. „ переключатель (техн.)
182. „ уровень
183. Бомба
184. Бомбардир
185. Бомбардировать
186. Бомбардирование
187. Бомбардировка
188. Бомбомет
189. Бомбовоз
190. Борт (понтона, лодки)
191. Бравый (вид)
192. Брандер
193. Брешь (в предмете)
194. Бризантный снаряд
195. Брод (топогрф.)
196. Броневой поезд
197. Броненосный крейсер
198. Броненосец
199. Бронированный
200. Броня
201. Бруствер
202. Бугор
203. Буксир (взять на...)
204. Буфер
205. Буферный
206. Бухта
207. Бушмет (для пики)
208. Быстроходня лошадь
209. Быстроходный корабль
210. „ автомобиль
211. „ мотор
212. „ аероплан
218. Боя место

КОМАНДИ

Московські і польські:	Українські, яких уживалося з 1917 р. згідно статутів:
1. СМИРНО!	Струнко!
2. Равнение на-ПРАВО (ЛЕВО)!	Вправо (вліво)-глянь!
3. ВОЛЬНО!	Вільно!
4. ОПРАВИТЬСЯ!	По-правсь!
5. Напра-ВО! (нале-ВО)	Право-руч (ліво-руч)!
6. Пол-оборота напра-ВО (нале-Во)!	Півзвороту право-руч (ліво-руч)!
7. Кру-ГОМ!	Обер-нись!
8. Шагом МАРШ!	Ходом-руш!
9. Бегом МАРШ!	Бігом-руш!

10. Кругом МАРШ!	Обер-нись!
11. СТОЙ!	Стій!
12. а) вправо (влево), в такую то цель, С КОЛЕНА (ЛЕЖА),	Праворуч (ліворуч), у таку ціль, з коліна (лягма), до стрілу,
б) ЧЕТЫРНАДЦАТЬ (высота прицела),	чотирнадцять,
в) редко (часто, по одной обойме і т. д.) НАЧИНАЙ!	зрідка (густо), по обіймиці-вогонь!
13. Для залпового огня: отделение (взвод) ПЛИ!	Рій-вогонь!
14. КУРОК! ZABEZPIECZYĆ!	Курок!
15. ВИНЬ ПАТРОНЫ! ROZŁADUJ!	Патрони-геть!
16. Bagnet ZDEJM! na BROŃ!	—
17. Przełóż BROŃ!	—
18. Do przejrzenia BROŃ!	—
19. К бою ГОТОВСЬ!	До бою стань!
20. НА РЕМЕНЬ!	На ремінь!
21. Со-СТАВЬ!	Скла-ди!
22. НА пле-ЧО!	На пле-че!
23. К но-ГЕ!	До сто-пи!
24. Слушай на кара-УЛ!	—
25. ОТСТАВИТЬ!	—
26. ZBIÓRKA!	—
27. РАВНЯЙСЬ!	Рівняйсь!
28. На первый, второй РАСЧИТАЙСЬ!	На перший і другий-числи!
29. По порядку РАСЧИТАЙСЬ!	—
30. Разом-КНИСЬ!	Розійдись!
31. Сом-КНИСЬ!	Зійдись!
32. В две шеренги СТРОЙСЯ!	У два ряди-стань!
33. В одну шеренгу СТРОЙСЯ!	В один ряд-стань!
34. Ряды ВЗДВОЙ!	Ряди-двій!
35. Ряды СТРОЙСЯ!	Ряди-верни!
36. Отделение стройся вправо, шагом МАРШ!	Рій шикуйсь вправо ходом-руш!
37. Отделение, правое плечо ВПЕРЕД, шагом МАРШ!	Рій вправо заходь ходом-руш!

38. Отделение на такой то предмет ВПРАВО, РАВНЯЙСЬ!	Рій (на дерево) праворуч-рівняйсь!
39. Przerwij OGIEŃ!	—

Для технічного полекшення праці ш. п. авторів, при надсиланні до редакції перекладів можна, замісць писати перекладене слово, подавати лише №, під яким воно зазначено вище, та сам переклад його. Переклади ласкаво проситься надсилати на адресу редакції „Табор“.

РЕДАКЦІЯ.

Дбаймо про чистоту нашої мови!

Відірвані від джерел чистої народньої мови наші емігранти на протязі довшого часу перебування на чужині починають забувати свою мову та підпадати впливові мов чужих, які вони чують довкола та й самі змушені вживати в розмовах з представниками дотичного народу, серед котрого вони живуть. Крім того повитворювалося багато нових слів і висловів, цілком недоладних, недотепних, а що найголовніше — не відповідаючих тому розумінню, котре хочуть надати їм наші люди. Сі, так би мовити в повнім того слова значінню, „варваризми", засмічують нашу мову і повкрадалися навіть у літературу та вислови канцелярійні. Щоби звернути увагу на головніші з таких висловів — у першу чергу нашої еміґрації в Польщі, редакція „Табору" відкриває на своїх сторінках специяльний відділ, у якому ми міститимемо усі того роду недоречности, котрі наші читачі ласкаво зволять нам пересилати як матеріял, що вони зібрали своїм оточенні.

Отже, на перший раз подаємо такий матеріял, зібраний серед мешканців Української Станиці при м. Каліші та в його околицях.

1. БЕЗКОШТОВНИЙ, БЕЗКОШТОВНО. Таких слів українська мова не знає взагалі. Є слово „кошт", що значить — витрата (московське — стоїмость, расход, іздержка). А слово „коштовний", що від нього походить, означає „цінний", „дорогоцінний", словом, такий, що вимагає на себе витрат. Отже, такий вислів, як „безкоштовний", мав би буквально значити „бездорогоцінний", вислів очевидячки дуже кострубатий і недоречний.

Тому-ж поняттю, котре хотять означити через „безкоштовний" — відповідають найліпше слова: „безплатний", „дар-

мовий“, а для дієприслівника уживається „дурно“, „за дурно“, „даром“, „даремно“, „даремне“.

2. ШАНА — значить „почтеніє“, „уваженіє“ і „честь“, але власне „честь“ у розумінню двох перших слів.

Отже „маю шану“ або „маю за шану“ — в буквальнім перекладі значило-б „імєю уваженіє“, що цілком не відповідає тому значінню, яке хочуть надати, пишучи в офіціяльних паперах „маю шану“. Натомісць потрібний вислів так і передається по українські — „маю за честь“.

3. ВИБАЧАЮСЬ — слова такого взагалі нема. Єсть слово „вибачати“ — і воно в дійсности значить „ізвінять“. Але і в мові московській нема слова „ізвіняюсь“ — це, як кажуть, є витвір одеський „єврейського“ походження! Тож нам не годиться засмічувати свою мову буквально перекладеними жидовизмами у московській мові. Натомісць по українські треба сказати: „вибачте“, „вибачайте“, „даруйте“, або — „перепрашаю“, „перепрошую“, (слово, хоч і позичене з польського, але вже найшло у нас собі право горожанства і записано по словниках).

4. ПРИТУЛКА ПЕЧАТІ. Слова „притулка“ в літературній мові не існує. В жарґоні це слово має соромницьке значіння. Замісць „притулка“ печаті належить уживати або „прикладання“, або просто казати: „належними підписами та печатю посвідчується“.

5. БАДАТИ — польське слово. В мові українській не існує. Належний зміст передається через вислови: „досліджувати“, „дослідити“, „дійти“, „дізнати“-ся, „розвідати“.

6. ВАРУНОК — польське слово. В мові українській уживається дуже рідко, як архаізм. По українські то значить „умова“. Тож говорити напр. „безварунково“ і подібні вислови виводити від згаданого слова немає потреби. Натомісць треба сказати „безумовно“, „безперечно“.

7. СКУТОК — польське слово. Передається по українські як „наслідок“ або „вислід“.

Подав В. А.

РОЗДІЛ V.

ХРОНІКА.

Конференція української еміґрації в Румунії.

В м. Букарешті 14 — 16 вересня 1928 р. відбулася 5-та з черги конференція української політичної еміґрації в Румунії. На цю конференцію запрошено було всіх без винятку політичних еміґрантів з України, не обмежуючи їх жадними представницькими нормами. Така широка й толерантна постановка справи конференції з рамени представницького орґану української еміґрації — Громадсько-Допомоговсго Комітету в Румунії надала самій конференції глибоко-національний зміст, широко обєднуючий тон і навіть імпозантний вигляд в очах у чужинців. Делегати зїхались з усіх кутків Румунії, а ті, що не могли послати делеґата чи самі приїхати, надіслали своє тепле слово привіту й добрих побажань.

Президію конференції було обрано в такому складі: голова— професор Мацієвич, тов. голови— Іл. Дробіт, секретарі: М. Павлович та І. Літнівський.

Після вступного слова голови конференції надсилається телеґрамою Румунському урядові в імени конференції вислови вдячности за гостинність, якою користується українська еміґрація на території Румунії. Уповноважується також Громадсько-Допомоговий Комітет зложити в імени укр. політичної еміґрації вінок на могилу незнаного героя великої Румунії. Далі зачитується привітання: першим від п. Заступника Голови Директорії УНР та Головного Отамана Української Армії й Флоти Андрія Лівицького:

ДО ПРЕЗИДІЇ КОНФЕРЕНЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ЕМІҐРАНТІВ
У РУМУНІЇ.

В восьму річницю тяжкого перебування борців-патріотів на чужині вважаю за приємний обовязок

сердечно привітати еміґрацію українську в гостинній Румунії. В листуванні з представниками Вашими і в особистих розмовах з Паном Міністром Мацієвичем я не раз підкреслював патріотичні заслуги громадянства нашого в Румунії, його сконсолідованість, карність, вірність і відданність нашим великим завданням.

Тепер, коли час визволення наближається, коли й вороги наші чують нашу близьку перемогу, не можу не привітати Тих, хто так послідовно й непохитно тримав наші святі прапори в своїх невтомних руках.

Не маю сумнівів, що в найблизчих роках, або й місяцях Справедлива Доля приведе нас до вимріяної перемоги, і там, на просторих землях Незалежної Держави Української, бездоганні борці за визволення знайдуть своє почесне місце серед будівничих нашої молодої державности.

А до того часу — невтомна підготовча праця, невтомна безкомпромісова боротьба проти північного ворога, погорда до зрадників та угодовців і незломна воля до перемоги!...

Андрій Лівицький.

Другим зачитується привітання від Воєнного Міністра уряду УНР ґенерала Сальського:

„Вітаю Вас, славетне вояцтво, що за 8 злиденних років не втратило волі до боротьби і залишилось вірним прапорам УНР. Бажаю Вам зустрінути дванадцяту годину загартованими та міцно згуртованими.

Ґен. Штабу Ґен.-Хор. Сальський“.

Як одно, так і друге привітання покрито ентузіястичними оплесками і загальним піднесенням усіх присутніх. Далі зачитується цілий ряд інших привітань від ріжних укр. орґанізацій, установ і окремих осіб з Румунії, Польщі, Чехів, Франції й інш.

Вся праця конференції проходить під знаком абсолютної єдности, повної свідомости своїх завдань і одинокої кінцевої мети — відбудови своєї незалежної Держави. Делеґатами відчувається важливість моменту, одностайність і громадська дисциплінованість, ці відмінні риси укр. еміґрації в Румунії, рельєфно пробиваються на протязі всієї конференції. Зокрема виразно закреслюється і стверджується конференцією жертвенна праця Громадсько-Допомогового Комітету, який без спеціяльних засобів, лише розпоряджаючи незначними внесками від самооподаткування еміґрантів, бере провід у житті всієї еміґрації, допомагаючи їй правно, матеріяльно й морально.

Зрештою, 5-та конференція показала, що велика еміґрантська сімя в Румунії не розпалась і не згубила в недолі тяжкій своєї волі до чину; вона свято й непорушно несе в своїх напружених руках стяг боротьби за незалежність рідного краю, а гасло її сьогодняшнього, як рівно й завтрашнього дня: „або здобути, або дома не бути!"

Свої почуття і свій незломний дух укр. еміґрація в Румунії недвозначно висловила устами 5-ої конференції своєї в привітанні до п. Заступника Голови Директорії, Андрія Лівицького, як також і в привітанні до Военного Міністра, ґен. Сальського, які мають такий зміст:

ДО ПАНА ЗАСТУПНИКА ГОЛОВИ ДИРЕКТОРІЇ УНР ГОЛОВНОГО ОТАМАНА УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКА І ФЛОТИ АНДРІЯ ЛІВИЦЬКОГО.

Громадсько-Допомоговий Комітет, з доручення 5-ї Конференції Української Еміґрації в Румунії, має за шану передати Вам вислови найглибшої і найщирішої подяки за ті бадьорі слова Вашого привіту, які викликали в душах всіх членів Конференції зворушуюче патріотичне піднесення та які гучною луною відібються по всіх закутках розсіяння нашої еміґрації тут, в Румунії.

При цій нагоді Конференція, при абсолютній одностайності, доручила Комітетові передати Вам — яко верховному Вождю, а також і Урядові УНР — яко єдиному правному державному орґанові визвольних змагань Українського Народу, що Українська

Еміґрація в Румунії ніколи не хиталася в своїх національних почуваннях і ніколи не випускала з рук святих для неї жовто блакитних прапорів УНР.

Українська Еміґрація в Румунії з великою увагою, але й з не меншим спокоєм, слідкує за тими шаленими атаками, які з ріжних боків ведеться на Український Національно-Державний Провід — в особі Уряду УНР та всіх його чільних діячів — і в урочистий для себе день — відкриття 5-ої по черзі Конференції — з одностайною непохитністю, твердо і рішуче заявляє, що вона знає правдиву ціну цим атакам і, кваліфікуючи їх, як ганебну провокацію з боку професійних авантурників, самозакоханих амбітників, нікчемних перекинчиків та платних провокаторів відноситься до них з огидою та призирством.

Гідну відповідь відвертим ворогам Українська Політична Еміґрація, що нині перебуває в Румунії, дасть тоді, коли Уряд Української Народньої Республіки знову покличе її під свої бойові прапори.

Голова Комітету: Проф. К. Мацієвич.

Секретар: Дмитро Геродот. (М. п.)

ДО П. ВІЙСЬКОВОГО МІНІСТРА УРЯДУ УНР. ГЕНЕРАЛА В. САЛЬСЬКОГО.

З доручення 5-ої Конференції Української Еміґрації в Румунії, обібраний нею Громадсько-Допомоговий Комітет має за честь передати Вам глибоку і сердешну подяку за ті щирі, бадьорі і теплі слова Вашого привітання, які викликали серед присутніх делеґатів велике патріотичне піднесення та які зайвий раз підкреслили, що військова керма Уряду УНР перебуває в надійних, енергійних та певних руках.

5-та Конференція Української Еміґрації в Румунії доручила передати Вам, що вона й далі буде спокійно і орґанізовано ділити долю перебування на чужині разом з єдиним правним Урядом УНР.

В дванадцяту годину боротьби за Самостійну Україну вона без хитань, дружньо й дисципліновано стане там, де накаже їй Державний провід УНР.

Голова Комітету: К. Мацієвич.

Секретар: Дмитро Геродот.

З життя української еміґрації.

У ВАРШАВІ.

10 листопаду, з нагоди 10-ої річниці відродження Державности братерського Народу Польського, делеґація з представників вояцтва УНР склала вінок на могилу „Невідомого вояка" на площі Маршала І. Пілсудського.

Десята річниця повстання Директорії УНР.

25 листопаду відбулася Академія з приводу 10-ої річниці дня 14 листопаду 1918 року, коли Національний Союз створив Директорію і доручив їй орґанізувати повстання проти гетьмана Скоропадського. На Академію прибули також представники від польського та грузинського громадянства.

Прелеґентами виступили ґен. Сальський, Л. Чикаленко і ґен. Шандрук.

Ґен. Сальський в своїй промові *) підкреслив велику історичну вагу повстання проти гетьмана. На думку ґен. Сальського, Скоропадщина з самого початку не мала підстав для свого існування і не могла довго удержатися, бо спиралася на чужу силу— німців, не маючи підпертя у народній свідомости і в національнім грунті. Вияв стихійного гніву проти гетьмана стався тому, що Скоропадський всупереч волі народній пішов на федерацію, провадячи суто-русифікаційну політику. Коли зрештою Скоропадський одверто виявив свое лице і показав, що він прагне злуки з Москвою, терпець народу увірвався і він на акт державної зради відповів могутнім повстанням, яке мимо підтримки німців, мало блискучий результат.

На кінці ґен. Сальський просив присутніх ушанувати вставанням память покійного Головного Отамана Симона Петлюри. В цей момент хор виконав жалібний гімн „Заповіт".

Наступний прелеґент Д-р Чикаленко торкнувся соціяльної сторони гетьманського режиму, що також спричинилася до повалення гетьманату. Численні карні експедиції для порятунку маєтків москалів, які експедиції були звязані з нечуваними знущаннями, непомірні контрибуції, спалення цілих сіл зродили не-

*) Див. стор. 7—13 ц. книжки.

переможну зненависть до цілого режиму гетьмана. Нарід не витримав, коли він оголосив злуку з Москвою і як один повстав, маніфестуючи цим не тільки свою соціяльну єдність, а також в першій мірі і національну, бо повстання розпочалося після проголошення акту злуки.

Ґен. Шандрук в своїй промові змалював характер підготовки до повстання і відзначив високу патріотичну діяльність товариства „Батьківщина" в Харкові. Докладно оповідав прелеґент про перебіг підготовчих заходів серед робітників та селян проти узурпатора народньої влади — Скоропадського. На думку ґен. Шандрука, ціле повстання проти гетьмана являється свідомим протестом української нації проти чужої ідеолоґії і чужої та неприродньої по суті форми державного орґанізму, бо українська назва „гетьман" була лише покривкою для ворожих українству тенденцій.

В УКРАЇНСЬКІЙ СТАНИЦІ ПРИ М. КАЛІШІ.

— 15 липня б. р. в день св. Володимира, патрона Товариства вояків армії УНР., в Українській Станиці відбулося урочисте свято—посвячення прапору згаданого Т-ва.

Прапор цей виглядає так: на жовто-блакитному полі впростяж проходить смуга бурякового кольору, символ пролитої вояками крови за долю батьківщини; в центрі національний герб.

Після літургії в Станичній церкві, в залі клубу Т-ва зібралися вояки, члени Т-ва, а також представники від Польської армії і від ріжних українських орґанізацій. Тут протоієреєм Іларіоном Бриндзаном, при співучасті діякона Григорія Буня було урочисто відправлено молебінь і посвячено цей гордий символ боротьби за „нації права" — прапор славетнього вояцтва Української армії. Співав Станичний хор.

Увечері того-ж дня в театрі Станиці в присутності польських гостей відбувся концерт вечірка. Хорові й сольові NN, дуети, скрипка, піаніно. Публіки повно, вражіння прекрасне. По закінченні для гостей було влаштовано скромну вечерю.

— Одним з важливіших моментів в житті Станиці був черговий випуск абсольвентів місцевої ґімназії. Урочистий акт відбувся в помешканні Клубу Т-ва вояків армії УНР дня 5-го серпня

б. р. Були зачитані привітання від Военміна ґен. В. Сальського і від ґен. В. Куща. Серед урочистого, поважного настрою були роздані матуральні свідоцтва 13 абсольвентам. Акт закінчився традиційним співом: „Gaudeamus igitur", що кликав до життя й боротьби.

— Після недовгої перерви дня 15 вересня відбувся урочистий молебінь перед розпочаттям нового шкільного 1928/9 р. в культ.-освітних установах Станиці, які, не дивлячись на матеріяльні злидні, вперто прямують до осягнення своїх шляхетних завдань — створити кадри майбутніх будівничих суспільно-громадського життя землі української. Дня 17-го вересня уже розпочалась жвава праця в ґімназії, школі і Дитячому Садку Станиці.

— 22 листопаду б. р. в Станичній церкві відправлено було панахиду по розстріляних у м. Базарі червоною московською рукою 359 жертвах нашої визвольної боротьби.

— 6 грудня б. р. в Станичній церкві відправлено було з нагоди річниці Зімового Походу панахиду по тих героях, що полягли в цьому Поході, а потім молебінь за живих героїв цього Походу.

— 26 грудня б. р. в Станичному театрі відбувся концерт Станичного хору. Проґрам концерту виключно святковий: колядки, щедрівки і т. п. Успіх повний і то дякуючи не стільки вокальним рефлексам (зі зміною дириґента хор ще не усталився), скільки рефлексам змістовим концерту. Зараз же в уяві виринули наші далекі, запушені снігом, хутори, села, міста й містечка; теплі хати, рідні обличча і скрізь під вікном наше традиційне: „благословіть колядувати!", а зі сцени в унісон болючій душевній вібрації — „Небо і земля нині торжествують"...

— 27 грудня б. р. заходами Правління Станиці, при допомозі станичного громадянства, було влаштовано в помешканні театру Станиці ялинку для всіх українських дітей, що мешкають як у самій Станиці, так і навколо неї. Дітей зібралось більше 100 душ. Дитячі співи, деклямації, танці, гри — все це відбувалося в родинній атмосфері свята нашого молодого покоління. Наприкінці дітям було роздано подарунки. Задоволення ялинкою повне.

У КРАКОВІ.

Дня 27 листопаду б. р. підполковник 3-ої стрілецької Залізної дивізії Микола Чижевський, асистент Академії гірничої в Кракові, отримав диплом інженера-металурга при тій-же Академії за дипломову працю з царини коксовництва.

БІБЛІОГРАФІЯ.

По закордонних воєнних журналах.

А. АНҐЛІЯ.

В останній листопадовій книжці анґлійського воєнно-наукового журналу: „Journal Royal United Service Institution" vol. LXXIII, November, № 492, бувший професор Петроградського університету, тепер Кембріджського, А. Onou, вмістив досить цікаву статтю: „Modern russian military thought" (модерна російська воєнна думка). Коротко, синтетично автор знайомить анґлійські воєнні кола з головними фазами розвитку російської воєнної думки. Для нас, українців, ця стаття набуває особливо поважного значіння: по-перше, знайомлючи нас із тими конкретними висновками, до яких прийшли відомі російські воєнні письменники, по-друге, рішення тих великих соціолоґичних проблем, яких торкаються російські воєнні филозофи рано чи пізно і так чи инакше приведуть їх до більш поважного замислення над т. з. українською проблемою. Приємно констатувати вже самий факт піднесення подібних проблем — хочемо вірити, що реальні висновки воєнної думки вплинуть оздоровлюючи на російську політичну опінію. Але крім того, автор несподівано та цілком відверто реклямує майбутню українську збройну силу, чим робить нам подвійну приємність.

З огляду на особливе значіння означеної статті подаємо її конспективно. В передслові автор говорить, що раніше війну студіювали виключно воєнні письменники, студіювали її однобічно, з точки погляду військових причин — та лише Великий Конфлікт 1914 — 1918 рр. звернув увагу ширшого кола наукових сил до проблеми війни. Учені прийшли до переконання, що в основі війни не завше лежить вигода, часто вона є необхідністю, більш робиться основним стимулом людського проґресу. В Росії ще й до сего часу домінує думка, так би сказати, чистого фаталізму (pure fatalism), котра бере початок од відомої теорії Карла Маркса—„економичного матеріялизму". Ця теорія заступає той погляд, що результат кожної війни залежить від переваги в озброєнню та економичній структурі відповідних сторін.

Автор слушно зауважує, що власне в силу цієї теорії марксисти й не можуть зясувати причин, чому могутній економично Рим був зруйнований досить слабо озброєними варварами. Цей матеріялістичний фатализм оден час був замінений т. з. ідеалістичним фаталізмом—другого екстерниста Льва Толстого, який пробував доказати, що переможцем буде той, чия воля буде сильнішою. Ця теорія має долю правди.

Проф. А. Опоu говорить, що воєнні письменники мали легке завдання відкинути ці екстремно-однобічні теорії, але, роблячи так, вони упускали той інтимний звязок, який існує між війною та соціяльними умовами відповідних сторін. Ці письменники звертали головну увагу на казуістичні причини перемоги—ґеній начальника, мудрий план, довірря солдата і т. п.—подібна наука є історія стратеґії чи тактики, але не історія воюючого, страждаючого чоловіка з цілим комплексом його національних, економичних та політичних традицій. Цей помилковий погляд і спричинився до того, що війну розглядали як спорт — як гру в шахи. Одначе, кращі воєнні филозофи, як пр. ґен. Драгомирів, не відкидали значіння морально - психолоґичних факторів, инші віддавали збільшену увагу моральним факторам, яко головному факторові перемоги, але вони ніколи не студіювали тих основних причин, що лежать в основі морального духу, як прикл. ґеройство, розклад, або деморалізація — можливо тої-ж армії, що перед місяцем билась ґеройськи.

Модерна війна в російській думці.

В цьому розділі проф. А. Опоu говорить, головним чином, про відомого російського воєнного филозофа молодої ґенерації — ґен. Головина, ученика Фоша, був. проф. Ак. Ген. Штабу, який перший почав студії війни з соціологичного погляду.

Перша книжка ґен. Головина, *) вийшовша в 1917 р., зявилася могутнім протестом проти старої системи воєнної науки; в ній він відкидає значіння казуістичних причин в історії війн, та в своїх наукових студіях підходить до лоґики John Stuart Mill'я. Дух бійця та психолоґія військового зєднання були його головними гіпотезами, в цьому він будує воєнну психолоґію згідно теорії фр. филоз. Tarde, який теж розглядав бійця, як індивідуума в колективному натовпі, згідно схеми Gustave Lebon'a.

Ґен. Головін згоджується з Tarde, що основою армії є більш ширша форма зєднання між людьми, чим натовпу, а власне: спільність реліґійних, політичних та національних почувань—по-

*) „Study of the action and character of man as a fighter" (Студії над діяннями та характером чоловіка як бійця).

дібне зеднання є менш збуджуючим, чим натовп, але більш консеквентним та постійним за останній.

Цивілізація перетворює натовп в громаду повсюди, навіть на полі бою. Але в той-же час збільшуюче значіння артилерії, аероплянів та инших модерних засобів війни перетворюють раніще спільне поле бою в велику серію малих боїв, окремих піль бою. Нові методи бою мусіли вплинути на загальну зміну психолоґії війни. Очевидно війна мусить студіюватись разом з соціяльними впливами та явищами, бо вони неподільні в житті нації. Треба студіювати також зміну релігійних, національних та економичних ідеалів (надзвичайно корисно для росіян), перетворюючи це в нові форми, добуваючи тим нові сили в війні.

Далі проф. А. Опоu говорить, що цей звязок між військовою справою та соціяльним життям можна студіювати при допомозі порівнюючої та статистично-історичної методи, наводячи декілька досить цікавих прикладів. Бій старих часів складався з двох частин: підготовка й криза—бій сучасний може тягнутися неділі й місяці. Психолоґію кризи бою заступила криза інтелектуальних директив з віддаленого центру. Удар, концентрація сил на одному місці в відповідний мент — все це загубило своє минуле значіння. Mental Stamina (розумова матерія) та здібности набирають тепер значіння, тоді як в минулих арміях начальник часто був молодою, недосвідченою людиною з великою фізичною енерґією та волею.

Російська армія в Велику війну.

Війна не виправдала тих надії, які покладали на неї; замісць хутких наполеонівських рішень, нова психолоґія витворила нечувану волю опору. В той же час остання війна виявила цілковито новий психолоґичний факт, — що деморалізація армії починається не з фронту, але завше з тилу—яко приклад російська армія. В старі часи головний вплив на воєнний дух мала релігія, яка зменшувала почуття страху смерти та підвищувала почуття морального обовязку. Як приклад, автор наводить Іслам у Російсько турецьку війну. Релігійна толерантність та індеферентизм зменшив почуття фанатизму на Заході. Головним стимулом XIX-го віку зробився націонализм. На дух бойця робить вплив очевидно й забезпечення його необхідним, як також відповідні симпатії запілля. У Велику війну Росія виявила менший дух опору, ніж Союзники або вороги, що треба зясувати тим, що російський солдат був менше розвинений, як також дякуючи недостачі в озброєнні. Автор доводить, що російський солдат не був боягузом, при чім наводить досить цікаві статистичні данні.

Прикладом, в Німеччині було 1,400,000 російських полонених, з них 260,000 пробували втекти з полону — 66,000 втекло, останніх або вбивали, або знов полонили.

На кожних 10 чоловік забитих, ранених— полонених рахувалося перед осінню 1915 р. 6—7; після, в часи доброго постачання — 1.2; після революції 12.13. Далі йде найцікавіше для нас—етноґрафичний аналіз російських полонених, наводимо його дослівно:

стор. 734. Among the pure Russians the best soldiers were first the Cossacks, then the Little Russians, now called Ukrainians and supposed to be separatists, thirdly te Great Russians, lastly the White Russians. (Перед цим автор говорив, що краще билися росіяне — pure Russians — він означає словяне, і серед них першими стояли козаки, далі малоруси, що називаються тепер Українцями і що бажають бути самостійними, на третьому місці великоруси, далі білоруси.

Головний контингент полонених давали поляки, жиди, молдаване. It seems strange — цілком відверто говорить проф. A. Onou—that the Ukrainians schould havre fought better than the Great Russians *) — причину цього він бачить в тім, що українці переважно були хліборобами, в той час, як росіяне—фабричними робітниками.

Сучасна червона армія.

З часів революції большевики ввели два нові стимули в військову справу, а саме: економичні інтереси та класову ненависть. Ніхто не може заперечити, додає проф. A. Onou, що економичні інтереси тісно звязані з національними і що, по Головину, класове почуття є значно слабшим за національне. Далі автор наводить, як ішла історична еволюція ріжних армій — як класову армію феодальних рицарів перемогла піхота великих міст з її початковими націон. почуваннями. Далі, як національна революційна французька армія побила класові армії—стару французьку та армії коаліції. Головін доказує, що та армія буде сильніщою, яка буде мати більш ширший соціяльний базіс. Закон розвитку мілітарної сили — є збільшене значіння мас в стратеґії та індивідуальної ініціятиви в тактиці — схема Herbert Spencer'а: діференціяція в тактиці — інтеґрація в стратеґії. Головін заперечує Троцькому, який доводить, що червона армія— це армія працюючих і має більш ширший соціяльний базіс ніж

*) Виглядає чудно, що українці билися краще за москалів.

т. з. буржуазні армії. Большевики — це та-ж сама каста Самуреїв—говорить Головін — вони повернулись до примитивної класової системи, заснувавши повсюди свої ячейки. Головін думає, що подібне поділення армії, яке мають большевики—на частини особливі й звичайні — може зробитись фатальним у війні. Червона армія — армія деспотизму орґанізована на класовому базисі — вона не є модерною армією. Вона має рід преторіянців комуністичної меншости, які стоять над великою армією національно почуваючої себе селянської маси з духом контр революції, і одна якась з цих двох сил мусить зруйнувати другу.

НІМЕЧЧИНА.

„MILITÄR-WOCHENBLATT“ № 21 від 4.XII. 1928.

У великій статті „Das Gesicht des Wirklichen Kriges“, журнал розглядає один з головних мотивів недавньої книги „Gedanken eines Soldaten“ відомого ґен. ф.-Зеекта.

В цій книзі ґен. Зеект трактує про позиційну війну, яко противагу „дійсної війни“. Ґен. радив фаховим колам, постільки це можливо, запоббігати позиційної війни, бо ця війна зрештою не дає рішення.

Автор вищезгаданої статті в „Milit. Woch.“, розібравши всі ті фактори, які могли-б спричинитись до рухомости війни — головним чином мотор, все-ж приходить до висновку, що „дійсна війна“ і була власне позиційна війна і, на жаль, знов може статись дійсністю.

„MILITÄR WOCHENBLATT“, № 20.

Сучасний стан сухопутних збройних сил держав.

ДЕРЖАВИ	Мирний стан	Воєнний стан	Батарей	Кулеметів	Танків	Добровільна міліція
Франція . . .	733.000	4.500.000	783	35.300	2.500	—
Італія	334.000	3.500.000	523	4.300	120	—
Японія	235.000	4.000.000	192	2.100	150	—
С. С. С. Р. .	1.050.000	6.000.000	1.306	28.300	220	—
U. S. A. . .	135.000	3.000.000	324	25.100	547	17.000
Анґлія	153.000	2.000.000	196	6.400	300	140.000
Польща . . .	260.831	2.000.000	459	9.700	220	—
Юго-Славія .	115.000	1.600.000	226	2.024	—	—
Чехи	140.000	1.300.000	330	7.736	60	—
Німеччина . .	100.000	—	72	1.926	—	—

О. Ш

JOSEF DOUILLET. „Moscou sans voiles“ (Neuf ans de travail au pays des Soviets). („Editionns Spes“) Paris 1928. Стор. 252 in 16⁰ Prix?

Як читаємо у передмові „від видавців“ — автор цеї надзвичайно цінної книжки жив двадцять шість літ у царській Росії і знає перфектно моськовську мову й життя колишньої держави царів. Девять літ життя й праці під большевіцькою владою дають спроможність йому, що є людиною дуже інтеліґентною й чутливою порівняти обидва режіми. Порівнання не на користь большевикам! Автор, що був колись бельґійським конзулем в Росії, а пізніш уповноваженим від Нансена в Ростові на Дону при СССР, що мав спроможність близько придивитися й до потаємних пружин державного механізму, приходить в розпач від страшного матеріяльного, а головне морального занепаду колись великої світової держави. Перед здивованим і переляканим европейським читачем повстає „рабоче-крестянская власть“ в усій її огидній і непристойній наготі. І автор розпачливо та зі святим обуренням звертається до цівілізованого світу з закликом схаменутися, перестати терпіти й у себе большевиків і виступити на отверту боротьбу з отими хижими дикунами во імя культури, цивілізації і нарешті звичайної людяности. Автор перебував скрізь: від потаємного відділу на совєтській пошті, де перлюструються „урядово“ усі листи (в тім числі й вищих чужоземних установ!) аж до слідчого ЧК. і кількох совєтських тюрем. Бачив страшну розпусту в усіх верствах і серед ріжного віку совєтських мешканців від голих „людей природи“, що в адамових строях проходжувалися на щасливій совєтскій землі, аж до малолітніх „щасливих“ горожан по совєтських притулках. Бачив на власні очі всі підлости, підступ, лож та обман, котрими совєти замилюють очі „буржуазній Європі“ і голосними фактами попереджує европейців, щоби не були легкодухими надалі, так як доси. Страшні свої малюнки і спостереження — оту страшну правду про СССР кидає він у вічі т. зв. „цівілізованому“ світові, що рівнодушно дивиться на гниле совєтське багно у себе під боком і кінчить свою захоплюючу формою і змістом книжку пророчистим закликом—упімненням:

> „Горе тим, що не доцінять, або не зрозуміють, яка небезпека загрожує нашій громаді і цілій людській цивілізації!“

Не знати, чи цей його заклик знайде належний відгук серед цивілізованого людства, а чи воно, як і доси, рівнодушно продовжуватиме свої „ділові“ зносини з отими ворогами роду людського на тій підставі, що мовляв: „аджеж торгують і з людоїдами“!...

Зовнішня чепурненька форма книжечки робить її пожаданою у кожній бібліотеці.

В. А.

LEW TROCKI. PRAWDA O ROSJI SOWIECKIEJ. Przełożył E. KELLES-KRAUZ. Warszawa. Polska Ajencja Wydawnicza 1929. Стор. 237 in 8⁰. Ціни не зазначено.

Ця книжка мала зробити в Європі велику сенсацію, і на її в ріжних мовах переклади давно очікувано. В дійсности не дає вона нічого нового не тільки ознайомленому з совєтськими умовами життя еміґрантові, а навіть і европейському читачеві.

Справді, усі відомости, як от про злиденні умови життя робітників у СССР, про ролю Москви у хинській революції, про внутрішні тертя в комуністичній партії СССР і инш. є відомі середньому европейському читачеві із Европейської „контр-революційної" та „буржуазної" преси. Новим можна уважати хіба от такі документи, як нпр. заповіт Лєніна або передсмертний лист Іоффе до автора. (Коли тільки ці документи не зфальшовано большевицьким звичаєм). Але постать самого автора виступає ясно і яскраво перед людьми, що його ще не знають добре. Амбітний інтриган, честолюбець, якому не дає спокою слава й влада його конкурента, Троцький намагається виставити останнього в як-найгіршому світлі і вихваляє себе і свою відданність справі „пролєтаріату". Більше як десять літ панування большевиків не виправили ні трохи „народнього комісара" Бронштайна-Троцького і його психолоґія лишилася тою самою примитивно-дикунською, а мораль папуаською. Ох, які гіркі сльози він проливає за те, що він сам і опозиція тепер закоштували на своїй шкурі большевицького терору (хоть по правді й на жаль в дуже малій мірі!) Він так і до комінтерна апелює:

> ...„як большевики, ми дуже добре розуміємо ролю революційного терору; уживаємо його проти буржуазії та її аґентів — проти соціял-революціонерів і меншевиків і навіть на хвилину не думаємо, щоби ослабити скеровані проти ворогів пролєтаріяту утиски..."

Але, коли тверда Сталінова рука ужила хоть і дуже трохи того самого добра й супроти самих „товаришів" — то тоді виходить щось инше:

> ...„таке заховання супроти старих жовнірів революції й товаришів Лєніна... подає ясний доказ зірвання з рухом клясовим і уступок опортунизмові..."

Цілу книжку написано на те, щоби довести, що власне автор є духовим спадкоємцем Лєніна, а Сталіна останній терпіти не міг і що вся непогрішимість померлого большевицького пророка перейшла тепер на Троцького.

Книга є типовим зразком типової большевицької літератури і психолоґії з їх характеристичними ознаками: московським ціні-

змом. жидівським правовірним доґматизмом, босяцьким простацтвом і вселюдською глупотою.

І хоть у передмові Elehard Esse й рекомендує читачеві творців СССР як „genjalnych i tragicznych szaleńców", то у читача по прочитанню лишається ясне переконання, що обох тих прикметників ужито цілком даремно!

Книжку видано на гарному папері і певно для більшої грубости додано багато чистих карток, а на обгортці уміщено й сам за себе промовляючий портрет її „genjalnego" автора...

В.

ЗАКЛИК.

Високоповажаний Пане Редакторе!

Прошу не відмовити надрукувати у Хвальному Вашому журналі „Табор“ нижчеподаних кілька слів:

Частенько, коли читаю нашу військову літературу, я згадую про наше минуле і болію душею: невже зі складу 1-го полку Залізничників не зісталось старшин або козаків, які-б взялись освітлити ролю цього полку в подіях нашої визвольної боротьби, починаючи з першого дня його формування. Всі частини нашої армії стараються пригадати та записати на сторінках літератури военної, чи так в спогадах події, звязані з їх частинами, а цей полк забутий усіма... в той час, коли він мав у собі виключно інтеліґентний контингент козаків та старих кадрових старшин. Невже нема кому? Де-ж творці цього полку? А може відреклись так, як п. Макаренко (член Директорії), перший творець цього полку... А п. ґенерал Осецький, а ком. полку п. полк. Кулик? Цією дорогою звертаюсь до всіх Залізничників взятись по спроможності за перо та освітлити чини та події, звязані з існуванням цього полку. До праці-ж, Залізничники!

Хорунжий Олександер Осадчий.

Польша. Марцінканьце.

До Редакції еміґрантського журналу „Табор“ у Польщі.

ПОШТО - ТЕЛЕҐРАМА.

Українська Громада на Туреччині з нагоди Різдвяних Свят та наближаючогося Нового 1929 року віншує в Вашому лиці усіх українських еміґрантів, висловлюючи надію, що в цьому Новому році Бог доведе зі славою повернути на рідну Вкраїну.

Щиро бажаємо усім зустрінути Святий вечір по нашому звичаю та не сумувати за відсутніми близькими... бо зустріч — скора.

Українська Громада на Туреччині.

1 січня 1929 року.

РЕДАКЦІЯ ЖУРНАЛУ

засилає Вшп. Читальникам найсердечніші поздоровлення на день Нового Року й бажає витревалости, щоби в р. 1929 дочекатися здійснення наших мрій і побачити Батьківщину вільною та незалежною.

ГОЛОВНІШІ ДРУКАРСЬКІ ПОМИЛКИ.

Стор.	рядок:	надруковано:	треба читати:
11	8 згори	пітанням	питанням
16	10 згори	порвата	пірвати
16	10 згори	офірноси	офірности
25	2 згори	найблишим	найблизчим
25	2 згори	поміжчником	помічником
32	19 згори	доступних	доступна
38	5 здолу	зї	її
38	1 здолу	ї	з
41	13 згори	щеблем	щаблем
44	17 згори	ярмія	армія
44	20 згори	ня	на
44	21 згори	завзяа	завзя-
44	14 здолу	ріжни.	ріжних
55	9 згори	вирушили	вирушають
66	21 згори	гріше	гірше
71	10 згори	канонірі	капонірі
71	12 здолу	"	"
74	11 згори	viv	vive
79	6 здолу	аку	яку
88	14 здолу	воріті	воріт
121	16 згори	зібрали своїм	зібрали в своїм
123	13 згори	в таком складі: го-пова —	в такому складі: го-лова —

Воєнно-наукове видавництво
„До ЗБРОЇ“

ЦІНА 1 ЗОЛ. 75 ГР